

श्री जैन धर्म बीजी चोपडी.

छपावी प्रसिद्ध करनार-

श्री जैन धर्म विद्या प्रसारक वग.

पाळीताणा.

225

प्रथमावृत्ति प्रत १०००

संवत् १९६३

सने १९०७

पाळीताणा—शंभु प्रिन्टिंग प्रेस.

किम्मत ०-१२-०

स्वर्गवासी शैल नरेशम नागल

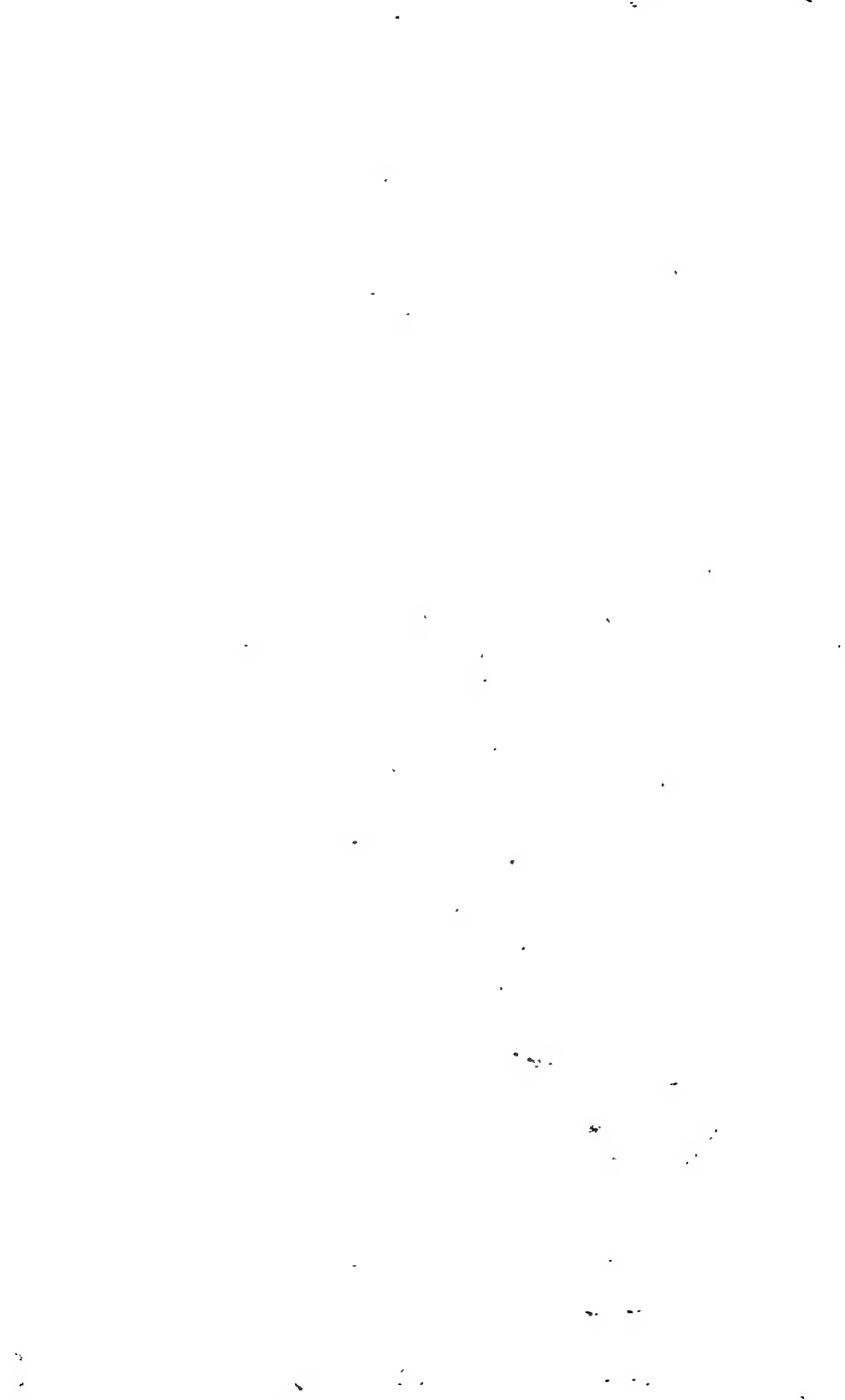
जन्म.

संवत् १८८६ ना शेषावरी १०

देहान्तर्ग,

संवत् १९६२ ना भाद्रपदा वरी २

आचार्य श्रीमदाचार्य प्रेम शंकराचार्य मुर्तु मों अर्पित

અર્પણપત્રિકા.

સ્વર્ગસ્થ શ્રાવક રત્ન શેઠ નરોત્તમ-
દાસ નાગજી.

જેનું દુંકું જીવન આદરણીય, અને અનુક-
રણીય હતું, અને લઘુ વયથી જ જેનું મન અનેક
સદ્ગુણોથી ભરપૂર હતું, જેઓની ધર્મ તરફની
શ્રદ્ધા દ્રઢ હતી, જિન આગમના જેઓ અભ્યાસી
હતા, અને જિન ભગવાનની ભક્તિમાં જેઓ ઘણા
પ્રેમી હતા, પોતાના શ્રાવક વંધુઓમાં ધાર્મિક
જ્ઞાનનો પ્રચાર જોવાને જેઓ હમેશાં ઉત્સુક હતા,
એવા શ્રી માંગરોળ નિવાસી સ્વર્ગવાસી શ્રાવક
રત્ન શેઠ નરોત્તમદાસ નાગજીને. અમો આ પુસ્તક
સદ્ભાવથી અર્પણ કરીએ છીએ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

श्रेष्ठीवर्य शेठ नरोत्तम नागजी मोतीचंदनी जींदगीनो टूंक वृत्तांत.

आ वीर नरनो जन्म श्रीमुम्बापुरी मध्ये संवत १९३६ ना पोष वद १० ने दीवसे थयो हतो. शेठ मोतीचंद देवचंदना श्रीमान् कुटुंबमां लाड साथे उछरतां बीजना चंद्रनी पेठे वृद्धि पामतां पामतां तेमने ब्रह्मचर्यावस्था प्राप्त थइ. तेमना पूज्य पितामह तथा पिताश्रीनी खंत अने देखरेख नीचे गुजराती तेमज अंग्रेजी भाषानुं समयोचित ज्ञान मेळववामां तेओ फत्तेहमंद नीवड्या हता. जैन तत्त्व ज्ञानमां पण तेओ कुशळता धरावता हता. गीत बार्जीत्राकदिनुं ज्ञान पण तेओए संपादन करेलुं हतुं. आ ब्रह्मचर्यावस्थानो समय पुरो थतां संवत १९५१ ना वैशाख मासमां पोतानी ज्ञातिना रीवाज मुजब पोतानी व्यवहारिक आवरु प्रमाणे घणा आडंबर तथा धामधुमथी ज्ञातिमां उंच कुळमां गणाती कन्या नामे नंदकुंवर साथे तेमनां लग्न करवामां आव्यां हतां. एटले पंदर वरसनी उम्परथी तेओए गृहस्थावासमां प्रवेश कयों हतो. आ समयथी तेओना गृहस्थ तरीकेना गुणो व्यक्त जणावा लाग्या हता. धार्मिक वृत्ति पण द्रढ थती जणाती हती. सत्संग पूज्य पूजन इत्यादि मार्गानुसारीना गुणो तेमां

श्रेष्ठीवर्य शेठ नरोत्तम नागजी मोतीचंदनी जींदगीनो टूंक वृत्तांत.

आ वीर नरनो जन्म श्रीमुम्बापुरी मध्ये संवत १९३६ ना पोष वद १० ने दीवसे थयो हतो. शेठ मो-
तीचंद देवचंदना श्रीमान् कुटुंबमां लाड साथे उछरतां
बीजना चंद्रनी पेठे वृद्धि पामतां पामतां तेमने ब्रह्मचर्याव-
स्था प्राप्त थइ. तेमना पूज्य पितामह तथा पिताश्रीनी
खंत अने देखरेख नीचे गुजराती तेमज अंग्रेजी भाषानुं
समयोचित ज्ञान मेळववामां तेओ फत्तेहमंद नीवड्या हता.
जैन तत्त्व ज्ञानमां पण तेओ कुशळता धरावता हता. गीत
वार्जीत्राकादिनुं ज्ञान पण तेओए संपादन करेलुं हतुं. आं
ब्रह्मचर्यावस्थानो समय पुरो थतां संवत १९५१ ना वैशाख
मासमां पोतानी ज्ञातिना रीवाज मुजव पोतानी व्यवहा-
रिक आवर प्रमाणे घणा आडंबर तथा धामधुमथी ज्ञा-
तिमां उंच कुळमां गणाती कन्या नापे नंदकुंवर साथे ते-
मनां लग्न करवामां आव्यां हतां. एटले पंदर वरसनी उ-
म्मारथी तेओए गृहस्थावासमां प्रवेश कयों हतो. आ स-
मयथी तेओना गृहस्थ तरीकेना गुणो व्यक्त जणावा
लाग्या हता. धार्मिक वृत्ति पण द्रढ थती जणाती हती.
सत्संग पूज्य पूजन इत्यादि मार्गानुसारीना गुणो तेमां

મોટું ભાગે ઉપલબ્ધ થતા હતા. માધ્યસ્થાદિ શ્રાવકના એકવીશ ગુણોએ પણ તેને વિષે પ્રથમથી વાસ કરેલો હોય, એમ બાહ્ય ચિન્હોપરથી જણાતું હતું. ગુરુ વંદન, શાસ્ત્ર શ્રવણ, આવશ્યક ક્રિયા ઇત્યાદિ શ્રાદ્ધ કૃત્યોમાં મગ્ન હોવા સાથે જિન પૂજા તરફ તેમનું લક્ષ વિશેષ ચોટેલું જણાતું હતું.

ક્રમે ક્રમે તે જિન પૂજાનું સ્વરૂપ ઘણા ઉંચા પ્રકારે સમજવા લાગ્યા હતા. દુર્ગતિવારક, સુગતિદાયક, આપત્તિ-ક્ષાયક, સંપત્તિધાયક, સૌભાગ્ય, નિરોગતા, પુણ્ય, પ્રીતિ, ઇત્યાદિ ઉત્પાદક જિનેશ્વરની પૂજાજ છે, એમ તેઓ શુદ્ધ શ્રદ્ધાપૂર્વક સમજતા હતા, જે તેમની પૂજા કરતી વસ્ત્રતની મુખાકૃતિ ઉપરથી સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવતું હતું.

આવી ઉંચા પ્રકારની શુદ્ધ પુણ્ય, ચંદન, ધૂપ દી-પાદિ દ્રવ્યથી દ્રવ્ય પૂજા તેઓ કરતા તેથી કાચર પુરુષોને પણ દુસ્તર સંસાર સુતર બનાવવા અને મોક્ષ વધૂને સ્વયં-વરા બનાવવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરાવનારા તેઓ જણાતા હતા. અષ્ટ, સપ્તવિંશતિ, એકવિંશતિ ઇત્યાદિ નાના પ્રકારની પૂજાઓમાં પણ તેઓ વિશેષ કુશલ હતા. આ પ્રકારની દ્રવ્ય પૂજામાં તેઓ પ્રવીણ હતા, ઇટલુંજ નહિ, પણ દયા-રૂપ જલથી સ્નાન કરી, સંતોષરૂપ શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી, વિ-વેકરૂપ તિલક કરી, શુદ્ધ ભાવનાથી પાવન બની, ભક્તિ અને શ્રદ્ધારૂપી કેશર મિશ્રિત ચંદન લઈ, શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ

દેવની નવાંગ ભાવ પૂજા રચવામાં પણ તેઓ પાંડિત્ય ધરાવતા હતા, ઉપરાંત ભાવ પૂજાના જુદા જુદા ભેદોમાં પણ તેઓ પદુત્વને ધારણ કરતાં હતા.

આવી ઉચ્ચ પ્રકારની શુદ્ધ વૃત્તિ હોવા ઉપરાંત વ્યવહારનાં મુખ્ય સાધનરૂપ દ્રવ્યને મેલવવામાં પણ તેઓ કુશલ હતા. પોતાના પિતામહ તથા પિતાશ્રીએ ગ્રહણ કરેલા અર્થ શાસ્ત્રના વ્યવહારમાંજ તેઓએ પણ એક ન્યાયો-પાર્જિત દ્રવ્ય મેલવનાર તરીકે શરૂઆત કરી હતી, અને ધીમે ધીમે એક બાદોશ અર્થ શાસ્ત્રના અનુભવી તરીકે ફલકી નિકલવાનાં ચિન્હો તેઓમાં જળાતાં હતાં. આ રીતે ધર્મપૂર્વક વ્યવહાર ચલાવતાં લગભગ અગીયાર વરસ થવા આવ્યા કાલ પોતાનું કામ કર્યા કરે છે. દરેક અવસ્થાનો અંત હોય છે. એવા કુદરતના કાનુનોને અનુસરી કર્મ પરિણામિ મહારાજાએ પોતાની દાહક દ્રષ્ટિ આ કોમલ પુષ્પાકાર નર તરફ ફેરવી, અને કાલ પરિણતિ રાણીની પ્રેરણાથી સ્વરચ્છંદરીઓએ કરેલા હાવભાવ અને કટાક્ષથી પ્રેમાંતકગ્રસ્ત થયો હોય, તેમ હુંક મુદતની વ્યથા અનુભવી, અમર સ્ત્રીઓએ કરેલા સંકેતને અનુસરીને હોય-ની, જાણે, તેમ આ યુવાન નર રત્ન પોતાના પિતામહ, માતામહ, પિતા, માતા, ભાઈ, ભગિની, ત્રણ પુત્રી, એક પુત્ર, અને સર્ગાસંબંધી તેમજ મિત્ર મંડળોને શોક સાગરમાં હુલતાં મુકીને સં. ૧૯૬૨ ના ભાદરવા વદ ૭ ને મંગલ-વારની પણ અમંગલ રાત્રિના દશ વાગે અંધકારને સમયે

૨૫ વરસની વાલવયે આ ફાની દુનિઆનો ત્યાગ કરી ચાલતા થયા.

તેમની પાછળ તેના વડીલોએ તેમજ તેમની પાછળ તેની ધર્મ પત્નીએ જુદાં જુદાં શુભ સ્વાતામાં તેમના નામને અમર રાખવા રૂ. ૯૦૦૦ જેવડી એક નાદર રકમ જુદી કાઢેલી છે, જે મરણ પાછળ પોતાની શક્તિ અનુસાર કરવું તે યોગ્યજ છે.

આવા એક નર રત્નના સ્મરણ સાધનરૂપ તેનાં આ ટુંક જીવન ચરિત્ર શિવાય બીજું કશું છેજ નહિ, તેથી તેટલાથીજ સંતોષ માની તે ઉત્તમ આત્માની શુભ ગતિ થાઓ, એવી નિરંતર ઇચ્છા ધરાવિશું.

પ્રસ્તાવના.

શ્રી જૈન ધર્મની પહેલી ચોપડી અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે, તેનું આ વીજું પુસ્તક “ શ્રી જૈન ધર્મની વીજી ચોપડી ” છે. પહેલી ચોપડીની પ્રસ્તાવનામાં આ વાંચનમાળા પ્રસિદ્ધ કરવાનો અમારો દેતુ સ્પષ્ટપણે વતાળ્યો છે, તેથી અત્ર તે સંબંધી પુનઃ વિવેચન કરવું, એ વાલ્લક્ષેપન કરવા જેવું છે, એમ સમજી તે કરતા નથી.

આ જૈન ધર્મની વીજી ચોપડી છઠ્ઠાં શ્રી જૈન ધર્મ વાંચનમાળાનાં અમારા તરફથી કુલ ૬ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે. પ્રથમનાં ચાર પુસ્તકો “ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રવેશ પોથી ” એ નામનાં છે, અને પછીનાં એ શ્રી જૈન ધર્મની પહેલી ચોપડી અને વીજી ચોપડી, એ મઠી કુલ ૬ પુસ્તકો અમારી જૈન વાંચનમાળામાં પ્રસિદ્ધ થયાં છે.

આધુનિક શાળાઓમાં વિશેષ કરીને વ્યાવહારિક વિષયોનું

શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, પણ ધાર્મિક શિક્ષણની યોજના જોવામાં આવતી નથી. વીજા વ્યાવહારિક શિક્ષણને મુકાબલે ધર્મ શિક્ષણની કેટલી અગત્યતા છે, એ વિચાર કરીએ તો સર્વથા એમજ કહેવું પડે છે કે, દરેક શાળાઓમાં ધર્મશિક્ષણ અવશ્ય અપાવુંજ જોઈએ. આપણા જૈન ધર્મેના શિક્ષણને માટે જુદા જુદા સ્થળોમાં શાળાઓ સ્થાપિત થઈ છે, અને થતી જાય છે, એ એક હર્ષની વાત છે. આપણા ધર્મશિક્ષણ પ્રત્યેની આ જાગૃતિ અભિનંદનીય છે, પણ માત્ર જાગૃતિ થઈ એટલા ઉપરથીજ હર્ષ પામી બેસી રહેવાનું નથી, પણ તેને સંપૂર્ણપણે પાર પાડવાને માટે પ્રયત્ન થવાની જરૂર છે, અને એમ થાય, તોજ સ્વચ્છતા અર્થ સિદ્ધ થાય છે. એ કહેવું સત્ય છે કે, આપણો ધાર્મિક શિક્ષણ સંબંધી હેતુ પાર પાડવાને માટે સાધનોની જરૂર છે, અને તે સાધનોમાં આવા પ્રકારની ધાર્મિક વિષયની વાંચનમાળાઓનો સમાવેશ થાય છે.

જૈન ધર્મના શિક્ષણને માટે વાંચનમાળાની અગત્ય સર્વે કોઈ સ્વીકારે છે, પણ અद्याપિ સુધી એવા પ્રકારની વાંચનમાળાનાં પુસ્તકો થોડાંજ બહાર પડ્યાં છે, જે સ્વાધી પુરી પાડવાને માટે અમોએ આ વાંચનમાળાનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે, અને અમે ઇચ્છીએ છીએ કે, તે જૈન વિદ્યાર્થીઓને સર્વ રીતે ઉપયોગી થાય, અને ધાર્મિક જ્ઞાન લેવાને તેઓને સુગમતા થાય, એવી અમારી ધારણા છે.

પ્રાચીન આચાર્ય મુનિ મહારાજોએ આપણા ધર્મના જે

મહાન ગ્રંથો રચ્યા છે, તેની પાસે તો આ પુસ્તકો લેશ માત્ર પળ નથી, તોપણ તે મહાત્માઓનાં વચનોનેજ અવલંબી ચાલુ જમાનાને અનુકુળ થાય, એવાં પુસ્તકોની અમોણ રચના કરી છે, અને આ પુસ્તક વાંચી શ્રાવક વર્ગ ધર્મનો વૌધ મેળવવા શક્તિમાન થશે, અને પ્રાચીન ગ્રંથો વાંચવા તેમની અભિરુચી વધશે, તો અમે અમારો શ્રમ સફળ થયો ગણીશું.

અમને કહેવાને દર્પ થાય છે કે, આ વાંચનમાળાનાં પ્રસિદ્ધ થણાં પુસ્તકો જૈન શાળાઓમાં ઘણે ઠેકાણે ચલાવવાં શરૂ થયાં છે, અને વિદ્યાર્થીઓને તે દ્વારા ધાર્મિક વૌધ સુગમતાથી થઈ શકે છે, પરંતુ અનુષ્ઠમાં આવેલું છે. આ પ્રમાણે ઘણે સ્થળે શાળાઓમાં આ પુસ્તકો ઉપયોગી થઈ પડવાથી તેમાંનાં કેટલાંક પુસ્તકોની પુનઃ આવૃત્તિ ફાટવાની જરૂર પડી છે. આ પ્રમાણે આ વાંચનમાળા આપણી શાળાઓમાં ઉપયોગી થવાથી અમોને તે પ્રસિદ્ધ કરાવવા સંબંધી ઉત્સાહ વધ્યો છે, અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે, આ વાંચનમાળાનાં વાંચકો પળ જેમ વને તેમ જાગૃતી તૈયાર કરી, સદ્ગુણી શ્રાવકો પાસે અમે રજુ કરીશું.

શ્રી જૈન આગમના દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણ કરણાનુયોગ, વાધાનુયોગ, અને ગણિતાનુયોગ, એ ચાર યોગનું મૂળ તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવાને વિદ્યાર્થીઓને સુગમ પડે, અને તે

શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, પણ ધાર્મિક શિક્ષણની યોજના જોવામાં આવતી નથી. બીજા વ્યાવહારિક શિક્ષણને મુકાબલે ધર્મ શિક્ષણની કેટલી અગત્યતા છે, એ વિચાર કરીએ તો સર્વથા એમજ કહેવું પડે છે કે, દરેક શાળાઓમાં ધર્મશિક્ષણ અવશ્ય અપાવુંજ જોઈએ. આપણા જૈન ધર્મેના શિક્ષણને માટે જુદા જુદા સ્થળોમાં શાળાઓ સ્થાપિત થઈ છે, અને થતી જાય છે, એ એક હર્ષની વાત છે. આપણા ધર્મશિક્ષણ પ્રત્યેની આ જાગૃતિ અભિનંદનીય છે, પણ માત્ર જાગૃતિ થઈ એટલા ઉપરથીજ હર્ષ પામી બેસી રહેવાનું નથી, પણ તેને સંપૂર્ણપણે પાર પાડવાને માટે પ્રયત્ન થવાની જરૂર છે, અને એમ થાય, તોજ સ્વચ્છેદનો અર્થ સિદ્ધ થાય છે. એ કહેવું સત્ય છે કે, આપણો ધાર્મિક શિક્ષણ સંબંધી હેતુ પાર પાડવાને માટે સાધનોની જરૂર છે, અને તે સાધનોમાં આવા પ્રકારની ધાર્મિક વિષયની વાંચનમાળાઓનો સમાવેશ થાય છે.

જૈન ધર્મના શિક્ષણને માટે વાંચનમાળાની અગત્ય સર્વે કોઈ સ્વીકારે છે, પણ અद्याપિ સુધી એવા પ્રકારની વાંચનમાળાનાં પુસ્તકો થોડાંજ બહાર પડ્યાં છે, જે સ્વામી પુરી પાડવાને માટે અમોએ આ વાંચનમાળાનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે, અને અમે ઇચ્છીએ છીએ કે, તે જૈન વિદ્યાર્થીઓને સર્વ રીતે ઉપયોગી થાય, અને ધાર્મિક જ્ઞાન લેવાને તેઓને સુગમતા થાય, એવી અમારી ધારણા છે.

પ્રાચીન આચાર્ય મુનિ મહારાજોએ આપણા ધર્મના જે

મહાન ગ્રંથો રચ્યા છે, તેની પાસે તો આ પુસ્તકો લેશ માત્ર પળ નથી, તોપણ તે મહાત્માઓનાં વચનોનેજ અવલંબી ચાલુ જમાનાને અનુકુળ થાય, એવાં પુસ્તકોની અમોએ રચના કરી છે, અને આ પુસ્તક વાંચી શ્રાવક વર્ગ ધર્મનો बोध મેળવવા શક્તિમાન થશે, અને પ્રાચીન ગ્રંથો વાંચવા તેમની અભિરુચી વધશે, તો અમે અમારો શ્રમ સફળ થયો ગણીશું.

અમને કહેવાને હર્ષ થાય છે કે, આ વાંચનમાળાનાં પ્રસિદ્ધ થયાં પુસ્તકો જૈન શાળાઓમાં ઘણે ઠેકાણે ચલાવવાં શરૂ થયાં છે, અને વિદ્યાર્થીઓને તે દ્વારા ધાર્મિક बोध સુગમતાથી થઈ શકે છે, એવું અનુભવમાં આવેલું છે. આ પ્રમાણે ઘણે સ્થળે શાળાઓમાં આ પુસ્તકો ઉપયોગી થઈ પડવાથી તેમાંનાં કેટલાંક પુસ્તકોની પુનઃ આવૃત્તિ કાઢવાની જરૂર પડી છે. આ પ્રમાણે આ વાંચનમાળા આપણી શાળાઓમાં ઉપયોગી થવાથી અમોને તે પ્રસિદ્ધ કરાવવા સંબંધી ઉત્સાહ વધ્યો છે, અને અમો આશા રાખીએ છીએ કે, આ વાંચનમાળાનાં બાકીનાં પુસ્તકો પણ જેમ બને તેમ જલદી તૈયાર કરી, સદ્ગુણી શ્રાવકો પાસે અમે રજુ કરીશું.

શ્રી જૈન આગમના દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણ કરણાનુયોગ, કથાનુયોગ, અને ગણિતાનુયોગ, એ ચાર યોગનું મૂળ તત્ત્વરૂપ જ્ઞાન મેળવવાને વિદ્યાર્થીઓને સુગમ પડે, અને તે

જ્ઞાન મેલવવાની તેમને જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય, અને સરલતાથી તેઓ વોધ મેલવી શકે, એ વાંચનમાલ્લાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. શ્રી જૈન આગમ જે ચાર યોગથી વિરાજીત છે, તેનું ક્રમસર જ્ઞાન થાય, એવા પાઠો આ પુસ્તકોમાં દાખલ કરેલા છે. સર્વ સ્થળે વિદ્યાર્થીઓની શક્તિ ઉપર વિચાર કરીને તેમને દરેક વિષયના રહસ્ય સમજાય, તેવી રીતે સરલ ભાષામાં પાઠો લખેલા છે. દરેક પાઠમાં શાલાઓમાં ધનતા અભ્યાસીઓને એક દિવસના અભ્યાસ જેટલો વિષય સમાવેલો છે, અને જ્યાં જ્યાં વિષયનો સંબંધ પાછળના પુસ્તકો જોડે છે, ત્યાં આ પુસ્તકમાં પણ તેનું થોડું પુનરાવર્તન કરી, વિદ્યાર્થીઓને પાછળના પાઠો સ્મરણમાં રાખવાને સહાય મળે તેમ કરેલું છે.

આ પુસ્તકના ચાર खंड કરેલા છે. પહેલા खंडમાં સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટપણે સમજાવ્યું છે, અને તેજ સંબંધમાં અતિચાર, શ્રદ્ધા, લિંગ, દશ પ્રકારના વિનય, ત્રણ શુદ્ધિ, પાંચ દૂષણ, આઠ પ્રભાવક, પાંચ ભૂષણ, પાંચ લક્ષણ, છ યતના, છ આગાર, છ ભાવના, સમકિતના ૬૭ વોલ, પચ્ચાણ એ વગેરે પાઠો ગોઠવેલા છે.

ત્રીજા खंडમાં શ્રાવકના સામાન્ય આચાર, અને નીતિના પાઠો આપેલાં છે. એટલે સદાચાર, વિધિ અને નિષેધ કાર્ય, ભોજન વિધિ વગેરે સંબંધી પાઠો આપેલા છે. ત્રીજા खंडમાં નવ તત્ત્વના વોધક પાઠો આપેલા છે.

ए खंडमां कुल ५२ पाठो छे. तेमां नव तत्वनो संपूर्ण सार समावेला छे. चोथा खंडमां कथानुयोगना पाठो आपेला छे, तेमां श्री अजितनाथ, सगर चक्रवर्त्ति. वगेरेनां चरित्रो आपवामां आवेलां छे. चारे खंडमां कुल मळीने ८५ पाठो आवेला छे. आ पुस्तकनी पहेलांनां पुस्तकोमां आवेला कोइ कोइ पाठो वधारे विस्तारथी आ पुस्तकमां आपेला छे.

शिक्षक अने शिष्य वनेने सुगम पडे, माटे प्रत्येक पाठने छेडे सारांश प्रश्नो आपेला छे. जो विद्यार्थीओ ते प्रश्नोना उत्तर यथार्थ आपी शके, तो पुस्तक माहेनो सग्रळो विषय तेमना हृदयमां द्रढ थाय एवी योजना छे. वळी शिक्षक वर्गने विद्यार्थीओना पाठ तैयार छे के नहीं, ते वावतनी परीक्षा करवाने ए प्रश्नो घणा उपयोगी छे. पाठ रचवामां विद्यार्थीओथी केटलो विषय ग्रहण करी शकाशे, ते उपर खास लक्ष आप्युं छे, अने जे विषयो मोटा छे, तेना भागो पाडी बे व्रण के तेथी वधारे पाठो लखेला छे.

आ पुस्तक तैयार करवामां ते शुद्ध अने सरल थाय, तेने नाटे अमोए खास ध्यान आपेलुं छे. विद्वान मुनि महाराजो अने श्रावक गृहस्थो पासे शोधावी दोष सहित थाय, तेने माटे प्रयत्न करेलो छे, छतां पण धर्म-तत्त्वनो विषय घणो गंभीर छे, एथी आ पुस्तकमां जे

કાંઈ દોષ રહી ગયા હોય, તે સંબંધી અમો પૂજ્ય મુનિ મહારાજો અને વિદ્વાન શ્રાવક વર્ગ પાસે ક્ષમા માગીએ છીએ, તથા તેમને વિનતિ કરીએ છીએ કે, આ પુસ્તકમાં કોઈ સ્થળે કંઈ દોષ તેમના જોવામાં આવે, તો તે અમારી ઉપર લખી મોકલવા કૃપા કરવી, જેથી અમો તેમનો ઉપકાર માનીશું, અને બીજી આવૃત્તિ કઢાવવાને પ્રસંગે તે સુધારીશું.

આ વાંચનમાળાના પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થયેલાં પુસ્તકો અમોએ વિદ્વાન મુનિરાજો તથા સુજ્ઞ શ્રાવકવર્ગ તરફ તેમના અભિપ્રાય અર્થે મોકલેલાં, કે જેથી તેમાં રહેલા દોષ વિગેરેનું બીજી આવૃત્તિ પ્રસંગે સંશોધન થાય. તેઓએ કૃપા કરી અમારા પુસ્તકોનું અવલોકન કરી પોતાના અભિપ્રાયો મોકલ્યા છે, જે આ પુસ્તકના પછવાડેના ભાગમાં અમોએ આપેલા છે. આ પ્રમાણે આ પુસ્તકને માટે પણ વિદ્વાન મુનિરાજો તથા શ્રાવક ગૃહસ્થો પોતાનો અભિપ્રાય લખી અમોને તે સંબંધી સુચના આપવા કૃપા કરશે, એવી આશા રાખીએ છીએ.

આ પુસ્તક રચવામાં અમોને પૂજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી ચારિત્રવિજયજીએ ઘણી અમૂલ્ય સહાય આપેલી છે. ઉક્ત મુનિ મહારાજ શ્રી અમારા વર્ગના કાર્યને વસ્તોવસ્ત સહાય આપવાની કૃપા કરે છે; જેથી તેમનો અમો આ પ્રસંગે ઉપકાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં મોંગરોઢવાઢા શેઠ નાગજી મોતીચંદે પોતાના સ્વ૦ પુત્રરત્ન નરોત્તમદાસ, કે જેમનું જીવનચરિત્ર આ પુસ્તક સાથે અમોઐ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, તેમના સ્મરણાર્થે રૂા. ૩૦૦) ની સહાય આપેલી છે, જેથી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરાવવાને અમો શક્તિવાન થયા છીઐ. અમો ઉક્ત શ્રાવકરત્ન શેઠ નાગજીભાઈનો આ પ્રસંગે આભાર માનીઐ છીઐ, અને અન્ય શ્રાવક ગૃહસ્થોને ઉક્ત શેઠનો દાખલો લઈ અમારા પુસ્તક પ્રસિદ્ધીના સ્વાતાને સહાય આપવાને માટે વિજ્ઞપ્તિ કરીઐ છીઐ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

अनुक्रमणिका.

खंड १ लो.

	पानुं.
पाठ १ लो सम्यत्त्व भाग १ लो	१
पाठ २ जो सम्यत्त्व भाग २ जो	३
पाठ ३ जो श्रद्धा अथवा सद्वृत्ता	६
पाठ ४ थो त्रण लिंग	९
पाठ ५ मो दश प्रकारना विनय	१०
पाठ ६ हो त्रण शुद्धि	१५
पाठ ७ मो पांच दूषण	१७
पाठ ८ मो आठ प्रभावक	१८
पाठ ९ मो पांच भूषण	२०
पाठ १० मो पांच लक्षण	२१
पाठ ११ मो छ यतना	२४
पाठ १२ मो छ आगार	२६
पाठ १३ मो छ भावना	३१
पाठ १४ मो छ स्थान	३३
पाठ १५ मो समकितना ६७ वोल विषे कविता	३५
पाठ १६ मो पच्चखाण भाग १ लो	३८
पाठ १७ मो पच्चखाण भाग २ जो	४१
पाठ १८ मो पच्चखाण भाग ३ जो	४३

पाठ १९ मो पञ्चखाण भाग ४ थो	४६
पाठ २० मो पञ्चखाण करवानुं फळ	४९

खंड २ जो.

पाठ २१ मो सदाचार भाग १ लो	५३
पाठ २२ मो सदाचार भाग २ जो	५५
पाठ २३ मो न करवानां काम	५८
पाठ २४ मो करवा योग्य काम	६०
पाठ २५ मो भोजन विधि भाग १ लो	६२
पाठ २६ मो भोजन विधि भाग २ जो	६५

खंड ३ जो.

पाठ २७ मो जीव	६८
पाठ २८ मो पर्याप्ति	७१
पाठ २९ मो जीवना चौद भेद	७३
पाठ ३० मो जीवना चौद भेद विषे कविता	७५
पाठ ३१ मो अजीव तत्त्व	७६
पाठ ३२ मो अस्तिकाय	७७
पाठ ३३ मो अरूपी अजीवना दश भेद	७९
पाठ ३४ मो रूपी अजीवना चार भेद	८०

પાઠ ૩૫ મો કાઠ	૮૨
પાઠ ૩૬ મો છ દ્રવ્ય	૮૪
પાઠ ૩૭ મો પુણ્યતત્ત્વ	૮૮
પાઠ ૩૮ મો પુણ્ય બાંધવા વિષે કવિતા	૯૦
પાઠ ૩૯ મો પુણ્ય ભોગવવાના ૪૨ પ્રકાર મા. ૧ લો	૯૧
પાઠ ૪૦ મો પુણ્ય ભોગવવાના ૪૨ પ્રકાર મા. ૨ જો	૯૪
પાઠ ૪૧ મો પુણ્ય ભોગવવાના ૪૨ પ્રકાર મા. ૩ જો	૯૭
પાઠ ૪૨ મો પાપતત્ત્વ	૯૯
પાઠ ૪૩ મો પાપ ભોગવવાના પ્રકાર મા. ૧ લો	૧૦૧
પાઠ ૪૪ મો પાપ ભોગવવાના પ્રકાર મા. ૨ જો	૧૦૫
પાઠ ૪૫ મો પાપ ભોગવવાના પ્રકાર મા. ૩ જો	૧૦૮
પાઠ ૪૬ મો પાપ ભોગવવાના પ્રકાર મા. ૪ થો	૧૧૩
પાઠ ૪૭ મો પાપતત્ત્વ વિષે કવિતા	૧૧૬
પાઠ ૪૮ મો આશ્રવતત્ત્વ	૧૧૭
પાઠ ૪૯ મો પાંચ ઇન્દ્રિય અને ચાર કષાય	૧૧૯
પાઠ ૫૦ મો આઠ મદનો ત્યાગ કરવા વિષે કવિતા	૧૨૨
પાઠ ૫૧ મો પાંચ અવ્રત ભાગ ૧ લો	૧૨૪
પાઠ ૫૨ મો પાંચ અવ્રત ભાગ ૨ જો	૧૨૭
પાઠ ૫૩ મો પાંચ અવ્રત ભાગ ૩ જો	૧૩૦
પાઠ ૫૪ મો ત્રણ યોગ અને પચીશ ક્રિયા મા. ૧ લો	૧૩૨
પાઠ ૫૫ મો ત્રણ યોગ અને પચીશ ક્રિયા મા. ૨ જો	૧૩૭
પાઠ ૫૬ મો આશ્રવ તત્ત્વ વિષે કવિતા	૧૩૯

पाठ ५७ मो संवरतत्त्व	१४०
पाठ ५८ मो संवरना सत्तावन भेद	१४२
पाठ ५९ मो संवरना सत्तावन भेद	१४४

(दश प्रकारनो यतिधर्म)

पाठ ६० मो ब्रह्मचर्य (नव गुप्ति)	१४७
पाठ ६१ मो संवरना सत्तावन भेद बार भावना	१५१
पाठ ६२ मो बार भावना विषे कविता	१५६
पाठ ६३ मो संवरना सत्तावन भेद	१५८

(बावीश परिषह)

पाठ ६४ मो बावीश परिसह विषे कविता	१६२
पाठ ६५ मो संवरना सत्तावन भेद [पांच प्रका- रनुं चारित्र]	१६६

पाठ ६६ मो निर्जरा तत्त्व	१७०
पाठ ६७ मो तप	१७२
पाठ ६८ मो तप विषे कविता	१७५
पाठ ६९ मो बंध तत्त्व	१७६
पाठ ७० मो बंध हेतु	१७९
पाठ ७१ मो (बंध उत्तर हेतुना सत्तावन भेद)	१८३

मिथ्यात्व

पाठ ७२ मो बंध हेतुना सत्तावन भेद अ- विरति कपाय	१८५
---	-----

पाठ ७३ मो बंध हेतुना सत्तावन भेद (योग)	
भाग १ लो.	१८७
पाठ ७४ मो योग भाग २ जो	१९०
पाठ ७५ मो बंध तत्त्व विषे कविता	१९३
पाठ ७६ मो मोक्ष तत्त्व भाग १ लो	१९४
पाठ ७७ मो मोक्ष तत्त्व भाग २ जो	१९९
पाठ ७८ मो सिद्धना पंदर भेद	२०४

खंड ४ थो.

पाठ ७९ मो अजितनाथ भाग १ लो	२०८
पाठ ८० मो अजितनाथ भाग २ जो.	२१७
पाठ ८१ मो अजितनाथ चरित्र विषे कविता	२२२
पाठ ८२ मो सगर चक्रवर्ति भाग १ लो	२२४
पाठ ८३ मो सगर चक्रवर्ति भाग २ जो	२२९
पाठ ८४ मो सगर चक्रवर्ति भाग ३ जो	२३३
पाठ ८५ मो सगर चक्रवर्ति भाग ४ थो	२३९

શ્રી જૈન ધર્મ વીજી ચોપડી.

સ્વંડ ૧ લો.

પાઠ ૧ લો.

સમ્યક્ત્વ ભાગ ૧ લો.

સમ્યક્ત્વ એ આત્માનો શુભ પરિણામરૂપ ગુણ છે. તે સમ્યક્ત્વ એવી વસ્તુ છે કે, જે હૃદયસ્થ વિગેરેને પ્રત્યક્ષ થઈ શકે તેમ નથી. સમ્યક્ત્વ આત્માનો શુભ પરિણામ છે. સમ્યક્ત્વનો પ્રભાવ અલૌકિક છે, જૈન ધર્મની વધી મહત્તા સમ્યક્ત્વને આશ્રીને રહેલી છે, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન સંપાદન કરવાનો ઉત્તમ અધિકાર સમ્યક્ત્વથી પ્રાપ્ત થાય છે. જો હૃદયમાં સમ્યક્ત્વ હોય તો તે જૈન ધર્મના રહસ્યને જાણી શકે છે. કુદેવ, કુગુરુ અને કુધર્મનો પરિત્યાગ કરી શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મની આસ્થા રાખવી, તે સમ્યક્ત્વનું મૂળ સ્વરૂપ છે. તે સમ્યક્ત્વ ઓઝાશ્રવાને મોટે સમ્યક્ત્વના જુદાજુદા સહસ્રઠ પ્રકાર છે. તે જૈન સંપ્રદાયમાં ‘ સમકિતના સહસ્રઠ વોલ ’ એવા નામથી ઓઝાશ્રાય છે. સમ્યક્ત્વનું વીજું પ્રાકૃત નામ સમકિત છે, અને પ્રાયે કરીને જૈન પ્રજામાં

તે નામથી તે વધારે પ્રખ્યાત છે. સમકિતના સડસઠ બોલની ગણના આ પ્રમાણે થાય છે. સદ્ગુણના ચાર ભેદ છે, લિંગના ત્રણ ભેદ છે, વિનયના દશ ભેદ છે, શુદ્ધિના ત્રણ પ્રકાર છે, દૂષણના પાંચ પ્રકાર છે, પ્રભાવક આઠ કહેવાય છે, ભૂષણ પાંચ છે, લક્ષણના પાંચ ભેદ છે, છ પ્રકારે ચતના કહેવાય છે, છ આગાર કહેવાય છે, છ ભાવના અને છ સ્થાન કહેવાય છે. આવી રીતે સમકિતના આશ્રયી કુલ મઢીને સડસઠ બોલ થાય છે. દરેક શ્રાવકનાં સંતાને આ સડસઠ બોલ વરાબર સમજીને યાદ કરવા જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમ્યક્ત્વ એ શું છે ? ૨ સમ્યક્ત્વ પ્રત્યક્ષ થઈ શકે તેવી વસ્તુ છે કે કેમ ? ૩ સમ્યક્ત્વથી શો લાભ થાય છે ? ૪ હૃદયમાં સમ્યક્ત્વ હોવાથી શું થાય છે ? ૫ સમ્યક્ત્વનું મૂળ સ્વરૂપ શું છે ? ૬ સમ્યક્ત્વના કેટલા પ્રકાર છે ? અને તે જૈન સંપ્રદાયમાં કેવા નામથી ઓઢ-
 ટવાય છે ? ૭ સમ્યક્ત્વનું વીજું નામ શું છે ? ૮ સમ્ય-
 ક્ત્વના વધા બોલ ગણાવો. ૯ સ્થાન અને આગાર કેટલા છે ? ૧૦ ભૂષણ અને લક્ષણ કેટલાં છે ? ૧૧ વિનય, લિંગ અને દુષણના કેટલા પ્રકાર છે ? ૧૨ શુદ્ધિ અને

પ્રભાવક કેટલા છે ? ૧૩ સદ્દેહના અને યતનાના કેટલા પ્રકાર છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શુભ પરિણામ, છદ્મસ્થ, અલૌકિક, મહત્તા, રહસ્ય, અધિકાર, આસ્થા, સદ્દેહના, લિંગ, શુદ્ધિ, દૂષણ, પ્રભાવક, યતના, આગાર, ભાવના, સ્થાન.

પાઠ ૨ જો.

સમ્યક્ત્વ ભાગ ૨ જો.

શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, અને ધર્મ—એ ત્રણ તત્ત્વ ઉપર જે નિશ્ચલ પરિણામરૂપ શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. કદિ કોઈ જીવને ઉપરનાં ત્રણ તત્ત્વનો વરાવર વોધ ન હોય, પણ જો તે જીવ કદિ પક્ષપાત છોડી દેને મનમાં એવું ધારે કે, “ જિનેશ્વર ભગવાને જે અર્થ કહ્યા છે, તે વધા નિઃશંકપણે સત્ય છે. ” આવી તેની તત્ત્વ ઉપરની જે શ્રદ્ધા, તે પણ સમ્યક્ દર્શન કહેવાય છે, તેનાથી જે વિપરીત તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. વળી મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો, તે પણ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

દેવ, ગુરુ, અને ધર્મના સ્વરૂપને જાણીને નિશ્ચય કરવો, તે પળ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. ચાર અનંતાનુબંધી કષાય, સમ્યક્ત્વ મોહ, મિશ્ર મોહ, અને મિથ્યાત્વ મોહ—આ સાત પ્રકૃતિનો જે જીવ ઉપશમ કરે, તથા ક્ષયોપશમ કરે, તે જીવને ઉપશમ અને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ થાય છે. એ સમ્યક્ત્વ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનો વિષય નથી. “ આ જીવને સમ્યક્ત્વ છે, ” એવું કેવલી જાણી શકે છે. જે જીવને સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થાય છે, તે જીવને નરક તથા તિર્યંચ આ બન્ને ગતિના આયુષ્યનો બંધ થતો નથી.

એ સમ્યક્ત્વના પાંચ અતિચાર છે. ૧ શંકા અતિચાર, ૨ આકાંક્ષા અતિચાર, ૩ વિતિગિચ્છા અતિચાર, ૪ મિથ્યા દ્રષ્ટિ પ્રશંસા અતિચાર, અને ૫ મિથ્યા દ્રષ્ટિ પરિચય અતિચાર—આવાં તેનાં નામ છે.

જિન વેચનમાં શંકા કરવી નહિ. જો શંકા કરવામાં આવે તો, શંકા નામે પહેલો અતિચાર છે. બીજાં મતવાળાઓનાં અજ્ઞાન કષ્ટ દેખી, કોઈ પાશંદીના વિદ્યા મંત્રના ચમત્કાર દેખી, તેમજ પૂર્વ જન્મનાં અજ્ઞાન કષ્ટથી ફળ પામેલા અન્ય મતવાળાઓને સુખી, તેમજ ધનવાન દેખી, પોતાના મતમાં તે મતની પ્રશંસા કરે, અને તેને અંગીકાર કરવાની આકાંક્ષા રાખે, તે આકાંક્ષા નામે બીજો અતિચાર લાગે છે. તેથી બીજા મતની આકાંક્ષા ન કરવી. પોતાના પૂર્વ જન્મનાં કરેલાં પાપના ઉદયથી દુઃખ

ભોગવતો જીવ એવો વિચાર કરે કે, “ હું ધર્મ કરું છું, તેનું ફલ મને શું મળશે ? અથવા મળશે કે નહીં ? વળી જેઓ ધર્મ કરતા નથી, તેઓ સુખી છે, અને હું ધર્મ કરું છું, તથાપિ દુઃખી થાઉં છું. ” આ પ્રમાણે વિચારવું, તે વિતિગિચ્છા નામે ત્રીજો અતિચાર છે, તથા જૈન સાધુનાં મલિન શરીર તથા મલિન વસ્ત્ર દેખીને મનમાં દુગંછા કરે કે, “ આ સાધુ ગંદા છે. આવા મલિન સાધુ શી રીતે સંસારને તરી શકે ? ” આવો વિચાર કરવાંથી પણ વિતિગિચ્છા નામે ત્રીજો અતિચાર લાગે છે, માટે ઉપર પ્રમાણે દુગંછા ન કરવી.

જિન પ્રણિત આજ્ઞાથી જે વાહેર છે, તે મિથ્યા દ્રષ્ટિ છે. કારણ કે તેઓ સર્વજ્ઞનાં વચનોને માનતા નથી, અને અસર્વજ્ઞનાં વચનોને સત્ય માને છે. આવા જિનાજ્ઞાની વાહેર અજ્ઞાન કષ્ટ કરનારા મિથ્યાત્વીઓની પ્રશંસા કરવી, તેઓનાં તપ, વ્રત, અને પર્વોત્સવનાં વસ્ત્રાણ કરવાં, તે મિથ્યા દ્રષ્ટિ પ્રશંસા નામે ચોથો અતિચાર છે, તેથી સમ્યક્ત્વવાળાં ધર્મજનોએ મિથ્યા દ્રષ્ટિની પ્રશંસા ન કરવી.

મિથ્યા દ્રષ્ટિની સાથે વહુજ મેળાપ રાખે, શ્વાનપાન કરે, અને વાસ કરે, તે મિથ્યા દ્રષ્ટિ પરિચય નામે પાંચમો અતિચાર છે, એવા અનેક પ્રકારે સહવાસ કરવાથી મિથ્યા દ્રષ્ટિની વાસના લાગી જાય છે, અને તેમ કરતાં છેવટે ધર્મભ્રષ્ટ થઈ જવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમ્યક્ત્વ એટલે શું ? ૨ સાત પ્રકૃતિ કઈ કઈ ?
૩ આ જીવને સમ્યક્ત્વ છે, એવું કોણ જાણી શકે ?
૪ સમ્યક્ત્વના પાંચ અતિચાર ગણાવો. ૫ પાંચ અતિચારની સમજૂતી આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શ્રદ્ધા, સમ્યક્ત્વ, અનંતાનુબંધી કષાય, ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, આકાંક્ષા, વિત્તિગિચ્છા, પર્વોત્સવ, ધર્મભ્રષ્ટ.

પાઠ ૩ જો.

શ્રદ્ધા અથવા સદ્દહના.

આસ્તિકપણાની જે બુદ્ધિ તે શ્રદ્ધા અથવા સદ્દહના કહેવાય છે. તે સદ્દહનાનો સંવંધ સમકિતની સાથે રહેલો છે. તે સદ્દહનાના ચાર પ્રકાર છે. જીવ વિગેરે નવ તત્ત્વનો અભ્યાસ કરવો, તે સંવંધી સારો વિચાર કરવો, તે શ્રદ્ધાનો પહેલો પ્રકાર છે. જીવ વિગેરે નવ તત્ત્વો શ્રી જિન ભગવંતે કહેલા છે, અને તેમાં જે જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે વરાવર છે. તેમજ તેની અંદર જે જે કહેલું છે,

તે સત્ય છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે નવતત્ત્વનું જ્ઞાન યથાર્થ મેળવવું, તે શ્રદ્ધાનો પહેલો પ્રકાર છે.

ગુરુસેવા એ શ્રદ્ધાનો વીજો પ્રકાર છે. સાધુ મુનિ-રાજની શુદ્ધ વુદ્ધિથી સેવા કરવી, તેમનું નિર્મલ ચારિત્ર જોડે ઉત્તમ પ્રકારે તેમની ભક્તિ કરવી, એ શ્રદ્ધાના વીજા પ્રકારમાં આવે છે. જે સમક્ષિતથી ભ્રષ્ટ્ર હોય, તેમનો સંગ કરવો નહિ, એ શ્રદ્ધાનો ત્રીજો પ્રકાર છે. પાસથ્યા, કુશીલિઆ અને વેપવિડંબક, એવા લોકો ધર્મથી ભ્રષ્ટ્ર હોય છે. જેઓ ધર્મીપણાના ડોલઘાલુ હોય, તેમજ યોદા આડંબરથી ધર્મનો વિપરીત વોધ આપનારા હોય, તે પાસથ્યા કહેવાય છે. જેમનામાં શીલગુણ ન હોય, તે કુશીલિઆ કહેવાય છે, અને ઘોટો વેપ ધરી વીજાને ઠગનારા હોય, તે વેપવિડંબક એવા નામથી ઓલ્લસાય છે, તે પાસથ્યા, કુશીલિઆ અને વેપવિડંબક એ વધા સમક્ષિતથી ભ્રષ્ટ્ર હોય છે, તેવાઓનો સંગ કરવો નહીં, તે સદહણાના ત્રીજા ભેદમાં આવે છે.

મિથ્યાત્વીનો સંગ ન કરવો, તે શ્રદ્ધાનો ચોથો પ્રકાર છે. મિથ્યાત્વી એટલે અન્ય દર્શની-જે વીજા દર્શન-(મત)ને માનનારા હોય, તેવાઓનો સંગ ન કરવો. કારણ કે તેવાઓનો સંગ કરવાથી સમક્ષિતનો નાશ થાય છે.

આ ચાર શ્રદ્ધાના પ્રકાર છે. જે ભવ્ય મનુષ્યને

સમકિત ઉપર શ્રદ્ધા હોય, તે જીવ વિગેરે નવ તત્ત્વનો અભ્યાસ કરે છે, અને સર્વદા તેનો જ વિચાર કરે છે. સમકિતની શ્રદ્ધાવાળો મનુષ્ય સાધુ-મુનિરાજની સેવા કરે છે. પાસથ્યા, કુશીલિઆ અને વેષ વિડંબક એવા સમકિતથી ભ્રષ્ટ થયેલાનો તેમજ મિથ્યાત્વીનો સંગ કરતા નથી, એ સમકિતની શ્રદ્ધાનો પ્રભાવ છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ શ્રદ્ધા અથવા સદ્દહણા એટલે શું ? ૨ સદ્દહણાના કેટલા પ્રકાર છે ? ૩ જીવ વિગેરે નવ તત્ત્વનો અભ્યાસ અને તેનો વિચાર કરવો, તે શ્રદ્ધાનો કયો પ્રકાર છે ? ૪ પાસથ્યા, કુશીલિઆ વિગેરેનો સંગ કરવો નહીં, તે શ્રદ્ધાનો કયો પ્રકાર ? ૫ સાધુ મુનિરાજની સેવા કરવી, તે કયો પ્રકાર છે ? ૬ મિથ્યાત્વીનો સંગ ન કરવો, તે કયો પ્રકાર છે ? ૭ સ્વોટા વેષધાંરી વીજાઓને ઢગનારા હોય, તે કેવા કહેવાય છે ? ૮ પાસથ્યા અને કુશીલિઆ એટલે શું ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ભ્રષ્ટ, પાસથ્યા, કુશીલિઆ, વેષવિડંબક, આડંબર, વિપરીત, મિથ્યાત્વી, અન્ય દર્શની, દર્શન, ભવ્ય મનુષ્ય.

પાઠ ૪ થો.

ત્રણ લિંગ.

જેનામાં સમકિત હોય, તેવા માગસને ઓઝાવનારાં જે ચિન્હ તે લિંગ કહેવાય છે. તે સમકિતનાં લિંગ ત્રણ પ્રકારે છે. સિદ્ધાંત એટલે શ્રી વીતરાગ પ્રભુની વાણી, તેને સાંભળવાની અતિ અભિલાષા થાય, તે સમકિતનું પહેલું લિંગ છે. કહેવાનો આશય એવો છે કે, જે મનુષ્યને સિદ્ધાંત સાંભળવાની અભિલાષા થતી હોય, તે ચિન્હ ડગરથી એમ સમજવું કે, તેનામાં સમકિત છે.

ચારિત્ર ધર્મ એટલે વ્રત પચ્ચાણ કરવાની જેને અતિ અભિલાષા થાય, તે સમકિતનું બીજું લિંગ છે. જે મનુષ્ય વ્રત પચ્ચાણ કરવાની અતિ અભિલાષા રાખતો હોય, તો સમજવું કે, તે મનુષ્યમાં સમકિત છે.

દેવ, ગુરુ વિગેરે ઉત્તમ પુરુષોની વૈયાવચ્ચ કરવામાં સાવધાન રહેવું, તે સમકિતનું ત્રીજું લિંગ છે. જે માગસ દેવ, ગુરુ વિગેરે ઉત્તમ પુરુષોની વૈયાવચ્ચ કરવામાં સાવધાન રહેતો હોય, તો તેનામાં સમકિત છે, એમ સમજવું.

ઉપર કહેલાં ત્રણ લિંગો તે સમકિતને ઓઝાવનાં સ્વરેખાં ચિન્હો છે. જો હૃદયમાં સમકિત હોય, તો માગસને સિદ્ધાંત સાંભળવાની અભિલાષા થાય છે. વ્રત

પચ્ચાણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે, અને તેનાથી દેવ, ગુરુ વિગેરે ઉત્તમ પુરુષોની વૈયાવચ્ચ કરવામાં સાવધાન રહેવાય છે. સંક્ષેપમાં ઇટલુંજ સમજવાનું કે, સિદ્ધાંત શ્રવણાભિલાષ, ચારિત્ર ધર્માભિલાષ, અને દેવ, ગુરુ સેવા ઇત્રણ સમ્યક્ત્વનાં લિંગો છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ લિંગ ઇટલે શું ? ૨ વ્રત-પચ્ચાણ કરવાની અભિલાષા તે સમકિતનું ક્યું લિંગ છે ? ૩ વીતરાગની વાળી સાંભળવાની ઇચ્છા તે ક્યું લિંગ છે ? ૪ ચારિત્ર ધર્મ ઇટલે શું ? અને તે ક્યું લિંગ ? તે કહો. ૫ ઇત્રણ લિંગોનાં સંક્ષેપથી નામ આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ચિન્હ, લિંગ, વીતરાગ, વૈયાવચ્ચ, સાવધાન.

પાઠ ૫ મો.

દશ પ્રકારના વિનય.

સમ્યક્ જ્ઞાન અને દર્શન વિગેરે સઘળા ગુણોનું મૂલ્ય વિનય છે. જેનાથી આઠ પ્રકારનાં કર્મને વિ ઇટલે વિ-

શેષે, ન્યુ દુલ્લે દૂર કરી શકાય, તે વિનય કહેવાય છે. અથવા જે સંસારનો લય કરે, તે વિનય કહેવાય છે. સેવા, ભક્તિ, વહુ માન કરવા, અંદરનો પ્રેમ વત્તાવવો, ગુણ ગાવા, અને અવગુણ છોડવા, એ વધાં વિનયનાં લક્ષણ છે. તે વિનય દશ પ્રકારે થાય છે. ૧ અરિહંત દેવનો વિનય, ૨ સિદ્ધ ભગવાનનો વિનય, ૩ જિન પ્રતિમાનો વિનય, ૪ શ્રુત ધર્મનો વિનય, ૫ ચારિત્ર ધર્મનો વિનય, ૬ સર્વ સાધુનો વિનય, ૭ આચાર્યનો વિનય, ૮ ઉપાધ્યાયનો વિનય, ૯ ચતુર્વિંશ સંઘનો વિનય, અને ૧૦ સમ્યક્ દર્શનનો વિનય—એમ તેના દશ પ્રકાર પડે છે. દેવની ચોરાશી પ્રકારની, અને ગુરુની તેત્રીશ પ્રકારની આશાતના ટાલવી—એ પણ વિનયમાં ગણાય છે.

વિનયના વીજી રીતે પાંચ પ્રકાર પણ થઈ શકે છે. ૧ દર્શન વિનય, ૨ જ્ઞાન વિનય, ૩ ચારિત્ર વિનય, ૪ તપ વિનય, અને ૫ ઔપચારિક વિનય—એવાં તેનાં નામ છે. દર્શનમાં કહેલા ધર્માસ્તિકાયાદિ પદાર્થ ઉપર શ્રદ્ધા કરવી, તે પહેલો દર્શન વિનય કહેવાય છે. તે પદાર્થનું જ્ઞાન મેલવવું, તે વીજો જ્ઞાન વિનય કહેવાય છે. ક્રિયા કરવી, તે ત્રીજો ચારિત્ર વિનય ગણાય છે, અને સમ્યક્ રીતે તપસ્યા કરવી, તે ચોથો તપ વિનય કહેવાય છે. પાંચમા ઔપચારિક વિનયના બે ભેદ છે. ૧ પ્રતિરૂપ વિનય અને ૨ અનાજ્ઞાતના વિનય. તેમાં

પ્રતિરૂપ વિનયના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧ કાયિક પ્રતિરૂપ વિનય, ૨ વાચિક પ્રતિરૂપ વિનય, અને ૩ માનસિક પ્રતિરૂપ વિનય.

તેમાં પહેલા કાયિક પ્રતિરૂપ વિનયના આઠ પ્રકાર છે. ૧ અભ્યુત્થાન, ૨ અંજલિબંધ, ૩ આસન પ્રદાન, ૪ અભિગ્રહ, ૫ કૃતિ કર્મ, ૬ શુશ્રૂષા, ૭ અનુગમન, અને ૮ સંસાધન—એવાં તેમનાં નામ છે. ગુણવાન્ જનની તરફ ઉઠી સામા જવું, તે અભ્યુત્થાન, તેની સામે હાથ જોડી ઉભા રહેવું, તે અંજલિબંધ, તેમને આસન આપવું, તે આસન પ્રદાન, તેમની चीज—વસ્તુ લઈ, ઠેકાણે રાખવી, તે અભિગ્રહ, તેમને વંદન કરવું, તે કૃતિ કર્મ, તેમની આજ્ઞા સાંભળવા તૈયાર રહેવું, તે શુશ્રૂષા, તેમની પાછળ જવું, તે અનુગમન, અને તેમની પગચંપી કરવી, તે સંસાધન કહેવાય છે. આ પ્રમાણે કાયિક વિનયના આઠ પ્રકાર થાય છે.

વાચિક પ્રતિરૂપ વિનયના ચાર પ્રકાર છે. ૧ હિત, ૨ મિત, ૨ અપરુષ, અને ૪ અનુપાતિ—એવાં તેનાં નામ છે. હિત એટલે હિતકારી વોલવું, મિત એટલે સ્વપ પૂરતું વોલવું, અપરુષ એટલે મધુર વોલવું, અને અનુપાતિ એટલે અનુસરતું વોલવું. આવી રીતે વાચિક પ્રતિરૂપ વિનયના ચાર ભેદ છે.

માનસિક પ્રતિરૂપ વિનયના બે ભેદ છે. ૧ અકુશલ

મનોનિરોધ, અને ૨ કુશલમન હૃદીરણા-આવાં તેનાં નામ છે. અકુશલ મનનો નિરોધ કરવો, એટલે કોઈનું મુંડું ચિંતવ્યું નહિ, તે અકુશલ મનોનિરોધ કહેવાય છે, અને સર્વનું મહું ચિંતવ્યું, તે કુશલમન હૃદીરણા કહેવાય છે. આ પ્રતિરૂપ વિનય વીજાની અનુવૃત્તિ કરવારૂપ છે, એટલે વીજાને અનુસર્ગને તે વિનય થઈ શકે છે, તેથી કેવલજ્ઞાની પ્રતિરૂપ વિનય કરતા નથી, તેઓ અપ્રતિરૂપ વિનય કરે છે.

ઔપચારિક વિનયનો વીજો ભેદ જે અનાશાતના વિનય છે, તેના વાવન પ્રકાર થાય છે. તીર્થંકર, સિદ્ધ, કુલ, ગણ, સંવ, ક્રિષા, ધર્મ, જ્ઞાન, જ્ઞાની, આચાર્ય, સ્થવિર, ઉપાધ્યાય અને ગણી એ તેર પદની આશાતના કરવાથી દૂર રહેવું, તે તેર પદની ભક્તિ કરવી, તે તેર પદનું વહુ માન કરવું, અને તે તેર પદની પ્રશંસા કરવી, એ ચાર પ્રકારે તેર પદ ગણતાં વાવન પ્રકાર થાય છે.

આવો વિનય ગુણ સર્વેથી ઉત્તમ છે. વિનયથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, જ્ઞાનથી દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે, દર્શનથી ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે, અને ચારિત્રથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, એથી સર્વ ગુણોનું મૂળ વિનયજ છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ વિનય એ શબ્દનો અર્થ શો થાય ? ૨ વિનયનાં કયાં લક્ષણો છે ? ૩ વિનયના મૂળ કેટલા ભેદ છે ? તેનાં નામ ગણાવો. ૪ દેવની અને ગુરુની કેટલી કેટલી આશાતના કહેવાય છે ? અને તે આશાતના ટાલવી, તે શેમાં ગણાય છે ? ૫ વિનયના વીજા કેટલા પ્રકાર થઈ શકે છે ? તે ગણાવો. ૬ તપવિનય અને દર્શનવિનય શું છે ? તે સમજાવો. ૭ પદાર્થજું જ્ઞાન મેળવવું, અને ક્રિયા કરવી, તે કયા વિનય કહેવાય છે ? ૮ ઔપચારિક વિનયના કેટલા ભેદ છે ? ૯ પ્રતિરૂપ વિનયના કેટલા ભેદ છે ? તેનાં નામ આપો. ૧૦ કાયિક પ્રતિરૂપ વિનયના કેટલા ભેદ થાય ? તે ગણાવો. ૧૧ સંસાધન, અભ્યુત્થાન અને અનુગમન, એ કેવા વિનયમાં આવે છે, અને તેનો શો અર્થ થાય છે ? તે સમજાવો. ૧૨ ગુણવાન્ જનની સામે હાથ જોડી ઉભા રહેવું, તે કેવો વિનય ? ૧૩ મોટા જનની આજ્ઞા સાંભળવા તૈયાર રહેવું, તે કેવો વિનય ? ૧૪ મોટાઓને આસન આપવું, તે કેવો વિનય ? ૧૫ અભિગ્રહ અને કૃતિકર્મ વિનયમાં શું કરવાનું છે ? ૧૬ વાચિક પ્રતિરૂપ વિનયના કેટલા પ્રકાર છે ? ૧૭ હિત તથા અનુપાતિ એ કેવાં વચન કહેવાય ? ૧૮ સ્વપૂરતું વોલવું, અને મધુર વોલવું, તે કેવા વિનયમાં ગણાય છે ? ૧૯ માનસિક પ્રતિરૂપ વિનયના કેટલા ભેદ છે ? ૨૦ અકુશલ યનોત્તિરોધ અને કુશલમન ઉદીરણા ઇટલે

શું ? તે સમજાવો. ૨૧ અનાશાતના વિનયના કેટલા ભેદ છે ? ૨૨ તેર પદ કયાં ? તે ગણાવો. ૨૩ તેર પદને કેવી રીતે ગણતાં લાવન પ્રકાર થાય છે ? ૨૪ સર્વ ગુણોનું મૂલ વિનય છે, તે કેવી રીતે ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

લય, વહુમાન, શ્રુતધર્મ, ચતુર્વિધ સંગ, દ્રવ્ય, હિત, મિત, અપરુપ, અનુપાતિ, નિરોધ, હૃદીરણા, અનુવૃત્તિ, સ્થવિર, ગણી.

પાઠ ૬ ટો.

ત્રણ શુદ્ધિ.

સમ્યક્ત્વ મેલવવામાં ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિની જરૂર છે. તે શુદ્ધિ તે સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ કહેવાય છે. એ શુદ્ધિના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧ મનઃશુદ્ધિ, ૨ વચનશુદ્ધિ અને ૩ કાય-શુદ્ધિ, એવાં તેનાં નામ છે.

“ આ સંસારમાં શ્રી વીતરાગનો કહેલો ધર્મજ સાર છે. વીજું કાંઈ સાર નથી. ” આ પ્રમાણે મનમાં આવવું, તે મનઃશુદ્ધિ કહેવાય છે.

“ જિન ધર્મનું આગવન કરવાથી કલ્યાણ ન હોય,

તો વીજા કોનાથી હોય ? કલ્યાણ તો શ્રી વીતરાગના ધર્મ-
થીજ છે, વીજાથી નથી. ” આ પ્રમાણે વચનથી કહેવું,
તે વચનશુદ્ધિ કહેવાય છે.

“ કદિ કોઈ આવીને મારો, છેદો, ભેદો અને અ-
નેક પ્રકારની પીડા ઉપજાવો, પણ વીતરાગ વિના વીજા-
ની આગલ કાયાથી મસ્તક ન નમાવવું, એવી દ્રઢતા, એ
કાયાશુદ્ધિ કહેવાય છે.

આ ત્રણે પ્રકારની શુદ્ધિ, તે સ્વચ્છરી સમક્ષિતની
શુદ્ધિ ગણાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ શુદ્ધિ એટલે શું ? ૨ શુદ્ધિના કેટલા પ્રકાર
છે ? ૩ જિન ધર્મનું આરાધન કરવાથીજ કલ્યાણ થાય
છે, વીજાથી થતું નથી—આવાં વચન કેવી શુદ્ધિમાં
ગણાય છે ? ૪ મનઃશુદ્ધિ અને કાયાશુદ્ધિ વિષે
સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સાર, છેદો, ભેદો, દ્રઢતા.

પાઠ ૭ મો.

પાંચ દૂષણ.

સમ્યક્ત્વના પાંચ અતિચાર, તે તેનાં પાંચ દૂષણ કહેવાય છે. તેમનાં ૧ શંકા, ૨ કાંક્ષા, ૩ વિચિકિત્સા, ૪ પ્રશંસા અને ૫ સંસ્તવ-આનાં નામ છે. વીતરાગે કહેલાં વચનમાં જે સંશય કરવો, તે શંકા નામે પહેલું દૂષણ છે. જિનમત વિના વીજા મતની વાંછા કરવી, તે કાંક્ષા નામે વીજું દૂષણ છે. “ ધર્મનું ફલ મળશે કે નહીં ? ” એમ સંદેહ કરવો, તે વિચિકિત્સા નામે ત્રીજું દૂષણ છે. કુલિંગી એવા પાંચડી લોકોની પ્રશંસા કરવી, તે પ્રશંસા નામે ચોથું દૂષણ છે, અને ઉપર વતાવેલા પાંચડી લોકોનો પરિચય કરવો, તે સંસ્તવ નામે પાંચમું દૂષણ છે.

સમક્ષિતના આરાધક એવા પુરુષે એ પાંચ દૂષણનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમ્યક્ત્વના અતિચાર અને દૂષણમાં તફાવત છે કે નહીં ? ૨ સમ્યક્ત્વનાં દૂષણ કેટલાં છે ? તે દરેકનાં નામ આપી ગણાવો. ૩ સંસ્તવ અને પ્રશંસા એટલે શું ? તે સમજાવો. ૪ વીતરાગનાં કહેલાં વચનમાં સંશય કરવો,

અને વીજા મતની વાંછના કરવી, તે કયાં દૂષણ કહેવાય ?
 ૫ ધર્મનું ફલ મલ્લશે કે નહીં ? એવો સંદેહ કરવો, તે
 કયું દૂષણ કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

કુલિંગી, સંસ્તવ, આરાધક.

પાઠ ૮ મો.

આઠ પ્રભાવક.

સમ્યક્ત્વના આઠ પ્રભાવક છે. જે પુરુષ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવને વધારે, તે પ્રભાવક કહેવાય છે. જે જિનમતનાં અને પરમતનાં શાસ્ત્રોનો જાણનાર હોય, તે પહેલો પ્રભાવક છે. જે ધર્મનો ઉપદેશ આપનાર હોય, તે વીજો પ્રભાવક છે. જે ન્યાયથી વાદ કરી વાદીઓનો પરાભવ કરે, તે ત્રીજો પ્રભાવક છે. જે નિમિત્ત-શુકન તથા ઝ્યોતિષ શાસ્ત્રને જાણનાર હોય, તે ચોથો પ્રભાવક છે. જે ક્ષમાવંત નિર્લોભી અને તપસ્વી હોય, તે પાંચમો પ્રભાવક છે. જે વિદ્યા મંત્રનો જાણનાર હોય, તે છઠ્ઠો પ્રભાવક છે. જે સિદ્ધસંપન્ન હોય, એટલે આકાશગામની વિદ્યા એ યુક્ત હોય, તે સાતમો પ્રભાવક છે. જે કાવિ હોય, એટલે કવિતાના

ગુણથી વર્ણન કરનારો હોય, તે આટલો પ્રભાવક છે. આ આટ ગુણથી મોટા મોટા રાજાઓને પ્રસન્ન કરી જૈની બનાવે, તે પ્રભાવક જાણવા.

આ આટ પ્રભાવક જિનમતને દીપાવનારા છે. હમેશાં ઇવા પ્રભાવક થવાનો ઉદ્યમ કરવો, કે જેથી જિનમતને દીપાવનાર થઈ શકાય, અથવા તેમના સમક્ષિતવાળા ગુણ જોઈને ઇવા પ્રભાવક પુરુષોની સેવા કરવી.

સારાંશ પ્રશ્નો..

૧ પ્રભાવક કેટલા છે ? ૨ પ્રભાવક કોને કહેવાય ? ૩ જે આકાશગામી વિદ્યાએ યુક્ત હોય, તે કેટલામો પ્રભાવક કહેવાય ? ૪ કવિ હોય તે કેટલામો પ્રભાવક ? ૫ જિનમત અને પરમતનાં શાસ્ત્રોને જાણનાર કેટલામો પ્રભાવક ? ૬ વીજો પ્રભાવક કયો ? ૭ જે ન્યાયથી વાદ કરે, તે કેટલામો પ્રભાવક ? ૮ ધર્મનો ઉપદેશ આપનાર કેટલામો પ્રભાવક ? ૯ ક્ષમાવંત, નિર્લોભી અને તપસ્વી હોય, તે કેટલામો પ્રભાવક ? ૧૦ ડ્યોતિઃ શાસ્ત્રને જાણનારો કેટલામો પ્રભાવક ? ૧૧ સિદ્ધસંપન્ન પટલે શું ? ૧૨ શું કરે તો પ્રભાવક કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પ્રભાવક, પરમત, નિમિત્ત, જ્યોતિષશાસ્ત્ર, સિદ્ધસંપન્ન, આકાશગામીની.

પાઠ ૧ મો.

પાંચ ભૂષણ.

સમકિતનાં પાંચ ભૂષણ કહેલાં છે. ભૂષણ ધારણ કરવાથી જેમ શોભા પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ આ પાંચ ભૂષણ ધારણ કરવાથી સમકિત શોભે છે. ૨ કુશલતા, ૨ પ્રભાવના, ૨ તીર્થ સેવા, ૪ દ્રઢતા, અને ૫ વૈયાવૃત્ય—એ પાંચ ભૂષણનાં નામ છે. જિન ધર્મને વિષે કુશલતા રાખવી, તે પહેલું ભૂષણ છે. જિન શાસનની પ્રભાવના કરવી, એટલે જિન શાસનને દીપાવું, અથવા વૃદ્ધિ થાય તેમ કરવું, તે વીજું ભૂષણ છે. તીર્થ સેવા એટલે ગીતાર્થ મુનિરાજ અને તીર્થની સેવા કરવી, તે ત્રીજું ભૂષણ છે. દ્રઢતા એટલે જિન ધર્મને વિષે સ્થિરતા રાખવી, તે ચોથું ભૂષણ છે. વૈયાવૃત્ય એટલે દેવગુરુ તથા સિદ્ધાંતનો વિનય કરવો—વૈયાવચ્ચ કરવી—તે પાંચમું ભૂષણ છે.

સમકિતનાં આ પાંચ ભૂષણો સમકિતને દીપાવનારાં

छे. तेना विना समकित जरा पण शोभतुं नथी, तेथी
दरेक श्रावके तें पांच भूषण संघादन करवां जोइए.

सारांश प्रश्नो.

१ भूषण एटले शुं ? २ ते भूषण केटलां छे ?
तेनां नाम आपो. ३ देवगुरु तथा सिद्धांतनो विनय के
वेयावच्य करवां, ते क्युं भूषण ? ४ तीर्थ सेवा अने
कुशळता ए वे भूषण विपे समजावो. ५ जिन धर्मने
विपे द्रढता राखवी, ते क्युं भूषण छे ? ६ प्रभावना
एटले शुं ? ते समजावो.

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

प्रभावना, कुशळता, गीतार्थ, द्रढता, स्थिरता.

पाठ १० मो.

पांच लक्षण.

समकितनां शुं लक्षण छे ? अने “ आ जीवमां
समकित छे. ” एम शी रीते जणाय ? ए प्रत्येक श्राव-

કે જાણવું જોઈએ. તે જાણવાને માટે સમકિતનાં પાંચ લક્ષણો કહેલાં છે. એ પાંચ લક્ષણોથી સમકિતનું સ્વરૂપ જણાઈ આવે છે. એ પાંચ લક્ષણોનાં ૧. ઉપશમ, ૨ સંવેગ, ૩ નિર્વેદ, ૪ અનુકંપા, અને ૫ આસ્તિક્ય એવાં નામ છે. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ—એ ચાર કષાયનો ત્યાગ, તે ઉપશમ નામે સમકિતનું પહેલું લક્ષણ છે. જે જીવમાં અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભનો ઉપશમ દેખાય, એટલે અપરાધ કરનાર ઉપર પણ જેને ક્રોધ વિગેરે તીવ્ર કષાય ઉત્પન્ન ન થાય; જો કદિ ઉત્પન્ન થાય, તો તેને નિષ્ફળ કરી દે, એવી શક્તિ જેનામાં જોવામાં આવે, તે જીવમાં સમકિત છે, એમ જાણવું. જેના હૃદયમાં મોક્ષના સુખની અભિલાષા રાખવાને લીધે સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય થાય, તે સંવેગ નામે સમકિતનું બીજું લક્ષણ છે. જે જીવને તેવો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતો માલમ પડે, તે જીવમાં સમ્યક્ત્વ છે, એમ જાણવું. સંસારના દુઃખથી કંટાળો પામી ઉદાસ રહેવું, તે નિર્વેદ નામે સમકિતનું ત્રીજું લક્ષણ છે. જે જીવ સંસારનાં સુખ ઉપર દ્વેષ કરે, કુટુંબ વિગેરેની પરતંત્રતાના દુઃસ્વરૂપ ગૃહસ્થાવાસમાં રહેતાં, પણ મોક્ષની અભિલાષા કરે; તે નિર્વેદ લક્ષણવાળો જીવમાં સમ્યક્ત્વ છે એમ જાણવું. વીજા જીવને દુઃખથી નિવારણ કરવાની ઇચ્છા, અર્થાત્ સર્વ જીવ ઉપર દયા ભાવ રાખે, તે અનુકંપા નામે સમકિતનું ચોથું લક્ષણ છે. જેના હૃદયમાં દુઃખી જીવને દેખી અનુકંપા ઉત્પન્ન થાય,

દુઃખી જીવનાં દુઃખ દૂર કરવાની ઇચ્છા થાય, તેમજ વીજા જીવને દુઃખી જાડ, પોતાના મનમાં દુઃખી થાય, અને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દુઃખી જીવના દુઃખને દૂર કરે, તેવાં અનુકંપાનાં લક્ષણથી સમજવું કે, તે જીવમાં સમક્તિ છે. “ શ્રી વીતરાગ પ્રભુએ કહ્યું, તે સત્ય છે, તેમાં કંઈ પણ જુદું નથી. ” આવી દ્રઢ આસ્થા રાખવી, તે આસ્તિક્ય નામે સમક્તિનું પાંચમું લક્ષણ છે. જે જીવમાં એવી દ્રઢ આસ્થા જોવામાં આવે, તે જીવમાં સમ્યક્ત્વ છે, એમ જાણવું.

એ પ્રમાણે ઉપશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, અને આસ્તિક્ય—એ પાંચ લક્ષણ ઉપરથી જીવમાં રહેલું સમ્યક્ત્વ ઓળખાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમક્તિનાં લક્ષણો શું છે, અને તે કેટલાં છે ? તેનાં નામ ગણાવો. ૨ શ્રી વીતરાગનાં વચન ઉપર દ્રઢ આસ્થા રાખવી, તે સમક્તિનું વયું લક્ષણ ? ૩ ઉપશમ પડે શું ? તે સમજાવો. ૪ વીજા જીવને દુઃખથી નિવારણ કરવાની ઇચ્છા, એ વયું લક્ષણ ? ૫ સંવેગ પડે શું ? તે વિશે સમજાવો. ૬ સંસારનાં દુઃખથી કંટાળી ઉદાસ રહેવું, તે વયું લક્ષણ ?

કે જાણવું જોઈએ. તે જાણવાને માટે સમકિતનાં પાંચ લક્ષણો કહેલાં છે. એ પાંચ લક્ષણોથી સમકિતનું સ્વરૂપ જણાઈ આવે છે. એ પાંચ લક્ષણોનાં ૧. ઉપશમ, ૨ સંવેગ, ૩ નિર્વેદ, ૪ અનુકંપા, અને ૫. આસ્તિક્ય એવાં નામ છે. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ—એ ચાર કષાયનો ત્યાગ, તે ઉપશમ નામે સમકિતનું પહેલું લક્ષણ છે. જે જીવમાં અનંતાનુવંધી ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભનો ઉપશમ દેશાય, એટલે અપરાધ કરનાર ઉપર પણ જેને ક્રોધ વિગેરે તીવ્ર કષાય ઉત્પન્ન ન થાય; જો કદિ ઉત્પન્ન થાય, તો તેને નિષ્ફળ કરી દે, એવી શક્તિ જેનામાં જોવામાં આવે, તે જીવમાં સમકિત છે, એમ જાણવું. જેના હૃદયમાં મોક્ષના સુખની અભિલાષા રાખવાને લીધે સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય થાય, તે સંવેગ નામે સમકિતનું બીજું લક્ષણ છે. જે જીવને તેવો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતો માલમ પડે, તે જીવમાં સમ્યક્ત્વ છે, એમ જાણવું. સંસારના દુઃખથી કંટાળો પામી ઉદાસ રહેવું, તે નિર્વેદ નામે સમકિતનું ત્રીજું લક્ષણ છે. જે જીવ સંસારનાં સુખ ઉપર દ્વેષ કરે, કુટુંબ વિગેરેની પરતંત્રતાના દુઃસ્વરૂપ ગૃહસ્થાવાસમાં રહેતાં, પણ મોક્ષની અભિલાષા કરે; તે નિર્વેદ લક્ષણવાળા જીવમાં સમ્યક્ત્વ છે એમ જાણવું. વીજા જીવને દુઃખથી નિવારણ કરવાની ઇચ્છા, અર્થાત્ સર્વ જીવ ઉપર દયા ભાવ રાખે, તે અનુકંપા નામે સમકિતનું ચોથું લક્ષણ છે. જેના હૃદયમાં દુઃખી જીવને દેખી અનુકંપા ઉત્પન્ન થાય,

દુઃખી જીવનાં દુઃખ દૂર કરવાની ઇચ્છા થાય, તેમજ બીજા જીવને દુઃખી જોઈ, પોતાના મનમાં દુઃખી થાય, અને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દુઃખી જીવના દુઃખને દૂર કરે, તેવાં અનુકંપાનાં લક્ષણથી સમજવું કે, તે જીવમાં સમકિત છે. “ શ્રી વીતરાગ પ્રભુએ કહ્યું, તે સત્ય છે, તેમાં કંઈ પણ જુદું નથી. ” આવી દ્રઢ આસ્થા રાખવી, તે આસ્તિક્ય નામે સમકિતનું પાંચમું લક્ષણ છે. જે જીવમાં એવી દ્રઢ આસ્થા જોવામાં આવે, તે જીવમાં સમ્યક્ત્વ છે, એમ જાણવું.

‘એ પ્રમાણે ઉપશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, અને આસ્તિક્ય—એ પાંચ લક્ષણ ઉપરથી જીવમાં રહેલું સમ્યક્ત્વ ઓઝાવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમકિતનાં લક્ષણો શું છે, અને તે કેટલાં છે ? તેનાં નામ ગણાવો. ૨ શ્રી વીતરાગનાં વચન ઉપર દ્રઢ આસ્થા રાખવી, તે સમકિતનું કયું લક્ષણ ? ૩ ઉપશમ એટલે શું ? તે સમજાવો. ૪ બીજા જીવને દુઃખથી નિવારણ કરવાની ઇચ્છા, એ કયું લક્ષણ ? ૫ સંવેગ એટલે શું ? તે વિષે સમજાવો. ૬ સંસારનાં દુઃખથી કંટાળી ઉદાસ રહેવું, તે કયું લક્ષણ ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ઉપશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, આસ્તિક્ય, અનંતાનુબંધી,
નિષ્ફલ, અનુકંપા, શક્તિ.

પાઠ ૧૧ મો.

છ યતના.

સમકિતને શુદ્ધ રીતે રાખવા યત્ન કરવો, તે સમ-
કિતની યતના કહેવાય છે. જો વરાવર યતના કરવામાં
આવી હોય, તો સમકિત નાશ પામતું નથી. એ યતનાના
છ પ્રકાર છે. ૧ પરતીર્થિકાદિ વંદન, ૨ પરતીર્થિકાદિ
નમસ્કરણ, ૩ પરતીર્થિકાદિ આલાપન, ૪ પરતીર્થિકાદિ
સંલાપન, ૫ પરતીર્થિકાદિ અશનાદિ દાન અને ૬ પર-
તીર્થિકાદિ ગંધ પુષ્પાદિ પ્રેષણ—આવાં તેનાં છ પ્રકારનાં
નામ છે.

વીજા મતવાલાઓને, તેમના દેવને અને તેમણે ગ્રહણ
કરેલી પ્રતિમાને વંદન કરવું નહીં, એટલે તેમની આગલ
વે હાથ જોડવા નહીં, તે પરતીર્થિકાદિ વંદન નામે
પહેલી યતના છે. વીજા મતવાલાને નમસ્કાર કરવો નહીં,
એટલે તેમની આગલ માથું નમાવવું નહીં, તે પરતીર્થિ-
કાદિ નમસ્કરણ નામે બીજી યતના છે. વીજા મતવા-

ઝાની સાથે પ્રથમ બોલવું નહીં, તે પરતીર્થિકાદિ આ-
લાપન નામે ત્રીજી યતના છે. તેમની સાથે વારંવાર
બોલવું નહિ, તે પરતીર્થિકાદિ સંલાપન નામે ચોથી
યતના છે. તેમને ધર્મ બુદ્ધિએ સ્વાવા પીવાનું આપવું નહિ,
તે પરતીર્થિકાદિ અશનાદિદાન નામે પાંચમી યતના
છે. તેમને માટે ગંધ તથા પુષ્પ મોકલવાં નહિ, તે પર-
તીર્થિકાદિ ગંધ પુષ્પ પ્રેષણ નામે છઠી યતના છે.

આ છ પ્રકારની યતના રાસવાથી સમકિત દ્રઢ
થાય છે, અને તેના ગુણમાં વધારો થાય છે. બે હાથ
જોડીને નમવું, તે વંદન, અને માથું નમાવવું, તે નમસ્કાર
કહેવાય છે. પ્રથમ બોલવું, તે આલાપન, અને વારંવાર
બોલવું, તે સંલાપન કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સમકિતની યતના ઇટલે શું ? ૨ યતનાથી શો
લાભ થાય છે ? ૩ યતના કેટલા પ્રકારની છે ? તેના
વધા ભેદનાં નામ આપો. ૪ પરતીર્થિકાદિ ગંધ પુષ્પ પ્રે-
ષણ—ઇટલે શું ? અને તે કેટલામી યતના છે ? ૫ વી-
જા મતવાલાઓને, તેમના દેવને, અને તેમને ગ્રહણ કરેલી
પ્રતિમાને વંદન કરવું નહિ, એ કઈ યતના ? ૬ પરતીર્થિ-
કાદિ અશનાદિ દાન—એ કેટલામી યતના, અને તેનો
અર્થ શું ? ૭ વીજા મતજાલાને નમસ્કાર કરવો નહીં,

તે કઈ યતના ? ૮ પરતીર્થિકાદિ સંલાપન એ યતનાનો અર્થ શું ? ૯ બીજા મતવાળાની સાથે પ્રથમ બોલવું નહિ, તે કઈ યતના ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

યતના, પરતીર્થિકાદિ, વંદન, નમસ્કરણ, આલાપન, સંલાપન, અશનોદિ દાન, ગંધ પુષ્પાદિ, પ્રેષણ, ધર્મ બુદ્ધિ, દ્રઢ.

પાઠ ૧૨ મો.

છ આગાર.

કોઈ મુશ્કેલીને લઈને શ્રાવકને કાંઈ પણ અનુચિત કામ કરવું પડે, તે વચ્ચે જો કાંઈ પણ ન ચાલતાં છુટ રાખવી, તે આગાર કહેવાય છે. તેને સંસ્કૃતમાં આકાર (અપવાદ) કહે છે. જ્યારે ગૃહસ્થને સમ્યક્ત્વ આપવામાં આવે છે, ત્યારે ગુરુ તેને આગાર વતાવે છે, તે આગારના છ પ્રકાર થાય છે. તે વચ્ચે ગુરુ તેને જણાવે છે કે, જો છ કારણોમાં તમારે કાંઈ અનુચિત કામ કરવું પડે, તો આ છ આગાર રાખી શકાય, જેથી કરીને તમારું સમ્યક્ત્વ કલંકિત થશે નહીં.

राजाना कहेवार्थी करवुं पड़े, ते राजाभियोग नामे पहेलो आगार छे. कदि राजा जोरावरीयी अनुचित काम करावे, तेथी सम्यक्त्वमां दूषण लागे नहै.

गण एटले ज्ञातिनो समूह अथवा गण, तेकरा कहेवार्थी करवुं, ते गणाभियोग नामे पहेलो आगार छे. ज्ञाति के पंच अनुचित काम करवानो कब सहे ते प्रसंगे जो ते काम करवुं पड़े, तें तेकरा सम्यक्त्वमां दूषण लागतुं नथी.

નિગ્રહ નામે પાંચમો આગાર છે. માતા પિતાના આગ્રહથી કાંઈ અનુચિત કામ કરવું પડે, તથા ધર્મચાર્યને કોઈ દુષ્ટ સંકટ આપતો હોય, તથા જિન પ્રતિમાનું સ્વંદન કરતો હોય, કે જિન મંદિર તોડતો હોય, તેઓની રક્ષાને માટે જો કાંઈ અનુચિત કામ કરવું પડે, તો સમ્યક્ત્વમાં દૂષણ લાગતું નથી.

વૃત્તિ ઇટલે આજીવિકા તેને માટે કાંઈ વિરુદ્ધ કામ કરવું પડે, તે કાંતારવૃત્તિ નામે છઠ્ઠો આગાર છે. દુકાળ વિગેરે આપત્તિ આવી પડે, ત્યારે આજીવિકાને માટે મિથ્યા દ્રષ્ટિને અનુસારે ચાલવું પડે, અથવા કાંઈ વિરુદ્ધ આચરણ કરવું પડે, તેથી કરીને કાંઈ દૂષણ લાગતું નથી.

આ છ વસ્તુના આગારને છ છીંડી પણ કહે છે. પોતાની મરજી ન છતાં વીજાઓના કહેવાથી લાચારીવડે આ છ આગાર સેવવાથી સમ્યક્ત્વને કાંઈ પણ દૂષણ લાગતું નથી.

આ છ આગાર શિવાય વીજા ચાર આગાર પણ જુદા ગણેલા છે. કોઈ વ્રતના પચ્ચાણ લેતી વચ્ચે તેઓનો ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે, તે નીચે પ્રમાણે છે—

કોઈ વિરુદ્ધ કાર્ય અજાણપણે ઉપયોગ આપ્યા વિના થઈ જાય, તે પહેલો આગાર છે. તેને માટે “અનત્યજ્યા ખોમેણ” એવો ઉચ્ચાર થાય છે.

કોઈ વિરુદ્ધ કામ અકસ્માત્ થઈ જાય, મનમાં જાણતાં છતાં યોગની ચપલતાથી અથવા નિરંતરના અભ્યાસથી થઈ જાય, તો તે બીજો આગાર છે. તેને માટે “ સહસ્સાગારેણ ” એવો ઉચ્ચાર થાય છે.

જે કામ કરવાથી સમ્યક્ત્વમાં દૂષણ લાગે છે, પણ તેમાં ઘણોજ મોટો લાભ રહ્યો હોય, અથવા કોઈ મોટાની આજ્ઞાથી સ્વાસ કરવું પડે તેમ હોય, તો તે ત્રીજો આગાર છે. તેને માટે “ મહત્તરાગારેણ ” એવો ઉચ્ચાર થાય છે.

જે કામ સર્વ સમાધિ વ્યત્યયથી ઇટલે મોટા સન્નિપાત વિગેરે રોગોને પ્રસંગે વાવરા બની જવાથી, તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં સ્મૃતિનો ભંગ થવાથી, તથા સર્પ વિગેરેના ઢંશને લીધે અસમાધિ થઈ જવાને પ્રસંગે કરવું પડે, તે ચોથો આગાર છે. તેને માટે “ સર્વ સમાહિવત્તિઆગારેણ ” એવો ઉચ્ચાર થાય છે.

આ ચાર આગારથી વ્રતનો તથા સમ્યક્ત્વનો ભંગ થતો નથી. તેવે પ્રસંગે કદાગ્રહ રાખી, આર્ત ધ્યાનમાં પ્રાણનો ત્યાગ કરવો, તે યોગ નથી. “ ગમે તે થાય, પણ જે નિયમ લેવામાં આવ્યું, તે કદાપિ તોડવું નહિ. ” એવો અતિ આગ્રહ રાખવો ન જોઈએ. કારણ કે જો પહેલેથી આગાર રાખ્યા હોય, તો પછી વ્રતનો ભંગ થતો નથી.

सारांश प्रश्नो.

१ आगार एटले शुं ? ते समजावो. २ आगारने संस्कृतमां शुं कहे छे ? ३ आगारना मुख्य केटला प्रकार छे ? ४ छ आगारनां नाम आपो. ५ आजीविकाने माटे विरुद्ध काम करवुं पड़े, ते कयो आगार कहेवाय ? ६ गुरुनिग्रह आगार केवी रीते लागे ? ते कहो. ७ राजाना कहेवाथी विरुद्ध करवुं पड़े, ते कयो आगार ? ८ गणाभियोग आगार एटले शुं ? ते समजावो. ९ देव के व्यंतरना आवेशथी अनुचित काम करवुं पड़े, ते कयो आगार ? १० बलाभियोग आगार विषे समजावो. ११ छ आगारने बीजा कया नामथी ओळखावे छे ? १२ छ आगार शिवाय बीजा आगार छे कै नहिं ? जो छे तो ते केटला छे ? १३ मोटा रोगोने प्रसंगे वावरा थइ जवाथी जे आगार लागे, ते केटलामो आगार, अने तेने माटे शो उच्चार छे ? १४ “ अनत्थणा भोगेणं ” ए उच्चार केवा आगारने माटे छे ? १५ जे काम विरुद्ध होय, पण तेमां घणो मोटो लाभ रह्यो होय, ते केटलामो आगार ? अने तेने माटे केवो उच्चार छे ? १६ “ सहस्सागारेणं ” ए उच्चार केवा आगारने माटे छे ? १७ उपरना छ आगार अने आ चार आगारथी शेनो भंग न थाय ? १८ आगार राखवाथी शो लाभ थाय छे ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

અનુચિત, કલંકિત, ગણ, મ્લેચ્છ, ક્ષેત્રપાલ, વ્યંતર, મરણાંત, આજીવિકા, આપત્તિ, છીંડી, ઉચ્ચાર, ઉપયોગ, સમાધિ, વ્યત્પય, સ્મૃતિ, અસમાધિ, કદાગ્રહ, આર્ત ધ્યાન.

પાઠ ૧૩ મો.

છ ભાવના.

સમકિતને છ વસ્તુ સાથે સરસાવવાની ભાવના કરવી, તે ભાવના કહેવાય છે. જ્ઞાનનું મૂલ, પેસવાનું દ્વાર, મહેલનો મૂલ પાયો, તત્ત્વનો નિધિ (ખંડાર), જીવિતનો આધાર અને રસનું પાત્ર, એવી છ ઉપમા ચારિત્રની સાથે આપીને તે ભાવના ભાવવામાં આવે છે. “સમકિત ચારિત્ર ધર્મરૂપી જ્ઞાનનું મૂલ છે” — આ પ્રમાણે ભાવવું, તે પહેલી ભાવના છે.

“સમકિત ચારિત્ર ધર્મરૂપી નગરમાં પેસવાનું દ્વાર છે.” આ પ્રમાણે ભાવવું, તે બીજી ભાવના છે.

“સમકિત ચારિત્ર ધર્મરૂપી મહેલનો મૂલ પાયો છે.” આ પ્રમાણે ભાવવું, તે ત્રીજી ભાવના છે.

“સમકિત જ્ઞાન, ચારિત્ર વિગેરે ગુણરૂપ તત્ત્વનો

નિધિ-ભંડાર છે. ” આવી રીતે ભાવવું, તે ચોથી ભાવના છે.

“ સમકિત ચારિત્રરૂપી જીવિતનો આધાર છે. ” આ પ્રમાણે ભાવવું, તે પાંચમી ભાવના છે.

“ સમકિત શ્રુત ચારિત્રરૂપી રસનું પાત્ર છે. ” આ પ્રમાણે ભાવવું, તે છઠ્ઠી ભાવના છે.

આ સમકિતની છ ભાવના, સમકિતની વૃદ્ધિ કરનારી છે; તેથી સમકિતધારી શ્રાવકે હમેશાં તે ભાવના ભાવવી જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ભાવના એટલે શું ? ૨ ભાવનાના કેટલા પ્રકાર છે ? ૩ તે છ ભાવનાઓને કઈ કઈ વસ્તુની સાથે સરખાવી છે, તે વસ્તુઓનાં નામ આપો. ૪ સમકિતને રસના પાત્રનું રૂપક આપ્યું છે, તે કઈ ભાવના છે ? ૫ “ સમકિત ચારિત્ર ધર્મરૂપી જ્ઞાનનું મૂલ છે. ” એ કેટલામી ભાવના ? ૬ સમકિતને જીવિતનો આધાર કહેલ છે, તે કઈ ભાવના ? ૭ ત્રીજી ભાવનામાં સમકિતને શેનું રૂપક આપેલું છે ? ૮ “ સમકિત જ્ઞાન ચારિત્ર વિગેરે ગુણરૂપ તત્ત્વનો નિધિ છે, ” એ કેટલામી ભાવના ? ૯ ત્રીજી કઈ ભાવના છે ? ૧૦ આ સમકિતની ભાવના ભાવવાથી શો લાભ છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

મૂલ, દ્વાર, નિધિ, જીવિત, સમકિતધારી.

પાઠ ૧૪ મો.

છ સ્થાન.

સમકિતમાં છ સ્થાન ગણાય છે. એ છ સ્થાન જીવને ઉદ્દેશીને કહેલાં છે. એ છ સ્થાનો આસ્તાપૂર્વક માનવાથી સમકિત ગુણને વધારે છે.

“ જીવ છે, ” એમ જે માનવું, તે પહેલું સ્થાન છે. જીવ કહો વા આત્મા કહો, એ વંને એકજ વસ્તુનાં નામ છે. તે જીવનું મુખ્ય લક્ષણ ચૈતન્ય છે.

“ જીવ નિત્ય છે, ” એમ જે માનવું, તે વીજું સ્થાન છે. જીવનો અત્યંત અભાવ થતો નથી, તેથી તેને નિત્ય કહ્યો છે.

“ જીવ કર્મોનો કર્તા છે, ” એમ જે માનવું, તે ત્રીજું સ્થાન છે. જીવ સારાં અને નઠારાં કર્મોનો કર્તા છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, અને યોગથી મલિન થઈને તે વેદનીયાદિ કર્મોનો કર્તા છે.

“ જીવ કર્મોનો ભોગવનાર છે, ” એવી રીતે જે

માનવું, તે ચોથું સ્થાન છે. જીવ કરેલાં કર્મોનાં સુખ દુઃખ વિગેરે ફલનો ભોક્તા છે.

“ જીવને મોક્ષ છે, ” એમ જે માનવું, તે પાંચમું સ્થાન છે. સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્ર—એ ત્રણ રત્નથી ઊત્કૃષ્ટ પુરુષાર્થ કરી, કર્મના બધા અંશને દૂર કરનારા જીવનો મોક્ષ થાય છે.

“ જીવને મોક્ષનો ઉપાય છે, ” એટલે જીવને કર્મ રહિત થવાનો ઉપાય છે, એમ માનવું, તે છઠું સ્થાન છે. તે ઉપાય સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્ર છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સ્થાન કેટલાં છે ? ૨ સ્થાન કોને ઊદ્દેશીને કહેલાં છે ? ૩ જીવને મોક્ષનો ઉપાય છે એમ માનવું, તે કેટલામું સ્થાન ? ૪ મોક્ષનો ઉપાય શું ? ૫ “ જીવ છે ” એમ માનવું, તે કેટલામું સ્થાન ? ૬ જીવ અને આત્મા કેવી વસ્તુ છે ? ૭ જીવનું મુખ્ય લક્ષણ શું છે ? ૮ “ જીવનો મોક્ષ છે ” એમ માનવું, તે કેટલામું સ્થાન ? ૯ મોક્ષ કેવા જીવને થાય છે ? ૧૦ ત્રણ રત્નો કયાં ? ૧૧ “ જીવ નિત્ય છે ” એમ માનવું, તે કયું સ્થાન છે ? ૧૨ જીવ નિત્ય શા માટે છે ? ૧૩ “ જીવ કર્મોનો ભોગવનાર છે ” એમ માનવું, તે કેટલામું સ્થાન

छे ? १४ जीव कयां फळनो भोक्ता छे ? १५ “ जीव कर्मोनो कर्त्ता छे ” एम मानवुं, ते केटलासुं स्थान छे ? १६ जीव केवां कर्मोनो कर्त्ता छे ? १७ जीव शेनार्थी मलिन थइने वेदनीयादि कर्मोनो कर्त्ता छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

स्थान; उद्देशीने, आस्तापूर्वक, चैतन्य, अत्यंत अ-
भाव, अविरति, योग, वेदनीआदि, भोक्ता, पुरुषार्थ,
अंश.

पाठ १५ सो.

समकितना सडसठ बोल विषे.

कविता.

सवैया एकत्रीशा.

भणे विचारे जे नव तत्वो करे भक्तिथी मुनिवर सेव,
पासथ्यादि भ्रष्ट तणी राखे नहीं संग कर्मानि टेव;
दूर रहें मिथ्या दृष्टिधी ए भेदो श्रद्धाना चार,
ते समकित गुणधारी श्रावक समजी ल्यो समकितनो सार. १

મન ઇચ્છા સિદ્ધાત શ્રવણની વ્રત ચારિત્ર તળો અભિલાષ,
 દેવ ગુરુ આદિ ઉત્તમની વૈયાવચ્ચ કરવાની આશ;
 એ ત્રણ છે સમકિતનાં લિંગો ધારણ કરવા ધરતા પ્યાર,
 તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૨

શ્રી અરિહંત સિદ્ધ જિન પ્રતિમા ચારિત્રાગમ ને અનગાર,
 ઉપાધ્યાય આચાર્ય ચતુર્વિધ સંઘ અને દર્શન સુખકાર;
 એ દશનો શુભ વિનય કરે ને એ દશ રાखે વિનય પ્રકાર,
 તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૩

મનની વચનતળી કાયાની એ ત્રણ શુદ્ધિ રાखે આપ,
 શંકા નહિ રાखે જિનવચને પરમત વાંછા ન કરે આપ;
 ધર્મતળા ફલમાં નવ રાखે હૃદય વિષે સંદેહ લગાર,
 તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૪

જે પાखંડી ધર્મ કુલિંગી લોકો ફરતા જગવિખ્યાત,
 કરે કદિ ન પ્રશંસા તેની મુલ્લખી પ્રેમ ધંરી સાક્ષાત;
 નવ રાखે પરિચય એ જનનો એ પાંચે દૂષણ દુઃખકાર,
 તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૫

જ્ઞાતા જિનમત પરમતનો છે ધર્મ તળો ઉપદેશક આપ,
 ન્યાય થકી વદનારો વાદી ધરે શુકન જ્યોતિષની છાપ,
 તપસી માંત્રિક વિદ્યાસિદ્ધિ આઠ પ્રભાવક એ સુખકાર,
 તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૬

જિનમતમાં જે ધરે કુશલતા શાસન પ્રભાવના કરનાર,
 ગીતારથ તીરથની સેવા ધર્મ વિષે દૃઢતા ધરનાર;

દેવ ગુરુ શ્રુત વિનય વધારે એ પાંચે ભૂષણ ભવહાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૭

કષાય ટાળે ઉપશમ ગુણથી શિવસુખ ઇચ્છે ધરી સંવેગ,
ઉદાસ રહે ભવથી નિર્વેદે અનુકંપા ધરવાનો વેગ;
જિનવચને આસ્તા દૃઢતાથી પાંચે સમકિત લક્ષણ સાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૮

જે પરતીથી દેવ અને પરતીથીની પ્રતિમા કહેવાય,
વાંદે નહિ કરજોડી તેને નહીં મસ્તકથી નમન કરાય;
તેની સાથે પ્રથમ નં વોલે વારંવાર વદે ન લગાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૯

ધર્મવુદ્ધિએ પરતીથીકને સ્નાનપાન નવ આપે લેશ,
ગંધ પુષ્પ તેને નવ અર્પે રાખી ધર્મ તળો ઉદેશ;
એ યતના છે સમકિતની છો રાખો નિત્યે સમકિત ધાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૧૦

રાજા જ્ઞાતિ પંચ અને વલ્લભંત દેવનો જે અભિયોગ,
આજીવિકાને ગુરુ નિગ્રહથી વિપરિત કરવાનો સંયોગ;
હોય અનિચ્છા લાચારીથી કરતાં એ છે છો આગાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૧૧

સમકિત છે ચારિત્ર દૃક્ષનું મૂળ મનોહર જે સુખકાર,
સમકિત છે ચારિત્ર નગરમાં પ્રવેશ કરવાનું શુભ દ્વાર;
સમકિત છે ચારિત્ર મહેલનો દૃઢ પાયો ધરતો વિસ્તાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૧૨

જીવ વસ્તુ છે જીવ નિત્ય છે જીવ કર્મનો છે કરનાર,
જીવ કર્મનો ભોગવનારો મોક્ષ જીવને છે સુખકાર;
મોક્ષ તળો છે ઉપાય તેને એ છ સ્થાન તળોજ પ્રકાર,
તે સમકિત ગુણધારી શ્રાવક સમજી લ્યો સમકિતનો સાર. ૧૩

દોહા.

સડસઠ પૂરા વોલ એ, સમકિતનાં નિરધાર,
કંઠ કરે જે પ્રેમથી, તે પામે ભવપાર. ૧

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજુતી આપવી.

પાસથાદિ, શ્રદ્ધા, શ્રવણ, અભિલાષ, ચારિત્રાગમ,
પરમત વાંછા, ગીતારથ (ગીતાર્થ), તીરથ (તીર્થ),
ભવહાર, ઉદ્દેશ, સમકિતધાર, અભિયોગ, ગુરુ નિગ્રહ,
વિપરીત (કામ).

પાઠ ૧૬ મો.

પચ્ચસ્વાણ ભાગ ૧ લો.

પચ્ચસ્વાણ એ પ્રાકૃત ભાવાનો શબ્દ છે. તેને સંસ્કૃત
ભાષામાં પ્રત્યાખ્યાન કહે છે. પ્રત્યાખ્યાન એ શબ્દમાં
ત્રણ પદ રહેલાં છે. પહેલું પદ પ્રતિ, વીજું પદ આ, અને

ત્રીજું પદ આખ્યાન-એ ત્રણ પદ મળીને પ્રત્યાખ્યાન શબ્દ થયેલો છે. પ્રતિ એટલે તરફ, આ એટલે મર્યાદા—હદ, અને આખ્યાન એટલે કહેવું, એવા તેના જુદા જુદા અર્થ થાય છે. તે વધાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, અવિરતિપણા તરફ આગારની મર્યાદા કરી કહેવું, તે પ્રત્યાખ્યાન અથવા પચ્ચાણ કહેવાય છે. તે પચ્ચાણના મૂળ ગુણરૂપ અને ઉત્તર ગુણરૂપ એવા બે ભેદ છે. મુનિને પંચમહાવ્રત લેવાં, તે મૂળ ગુણનું પચ્ચાણ છે, અને શુદ્ધ આહાર લેવા વિગેરે જે કરવું, તે ઉત્તર ગુણનું પચ્ચાણ છે. શ્રાવકને પાંચ અંશુવ્રતનાં જે પચ્ચાણ, તે મૂળ ગુણનું પચ્ચાણ છે, અને શિક્ષાવ્રત વિગેરેનાં જે પચ્ચાણ, તે ઉત્તર ગુણનું પચ્ચાણ છે. પચ્ચાણ હંમેશાં સાધારણ રીતે અવિરતિનું વિરોધી છે, અને અવિરતિ દૂર કરવાનો જ તેનો હેતુ અથવા ઉદ્દેશ છે.

તે પચ્ચાણનું ઉપયોગીપણું હંમેશાં ઉત્તર ગુણરૂપે રહેલ છે. તે ઉત્તર ગુણ પચ્ચાણના દશ ભેદ પડે છે. તે દશ પ્રકારનાં નામ આ પ્રમાણે છે—

૧ અનાગત પચ્ચાણ, ૨ અતિક્રાંત પચ્ચાણ, ૩ કોટી સહિત પચ્ચાણ, ૪ નિયમિત પચ્ચાણ, ૫ અનાગાર પચ્ચાણ, ૬ સાગાર પચ્ચાણ, ૭ નિરવશેષ પચ્ચાણ, ૮ પરિમાણકૃત પચ્ચાણ, ૯ સાંકેતિક પચ્ચાણ, અને

१० अद्धा पच्चखाण. आ दशे प्रकारनां पच्चखाण, ते उत्तर गुणनां पच्चखाण कहेवाय छे.

सारांश प्रश्नो.

१ पच्चखाण ए केवो शब्द छे ? २ पच्चखाणने संस्कृतमां शुं कहे छे ? ३ प्रत्याख्यान ए शब्दमां केटलां पद छे ? ४ प्रति, आ, अने आख्यान ए त्रणे पदनो जुदो जुदो अर्थ कहो. ५ प्रत्याख्यान अथवा पच्चखाणनो भावार्थ शो ? ६ पच्चखाणना केटला भेद छे ? ७ पच्चखाणने मूल तथा उत्तर गुणरूपे मुनि तथा श्रावकमां घटावो. ८ मुनि तथा श्रावकने मूल गुणनुं पच्चखाण कयुं ? ९ मुनि तथा श्रावकने उत्तर गुणनुं पच्चखाण कयुं ? १० पच्चखाणनो हेतु अथवा उद्देश शो छे ? ११ उत्तर गुण पच्चखाणना केटला भेद छे ? १२ उत्तर गुण पच्चखाणना दश भेदनां नाम आपो.

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

प्राकृत, संस्कृत, मर्यादा, अविरति, आगार, मूल गुण, उत्तर गुण, शिक्षाव्रत. उद्देश.

પાઠ ૧૭ મો.

પચ્ચચ્ચાણ ભાગ ૨ જો.

પર્યુષણ વિગેરે પર્વ આવ્યાની અગાડથી ગુરુની પાસે પચ્ચચ્ચાણ લઈને જે તપ કરવામાં આવે, તે પહેલું અનાગત પચ્ચચ્ચાણ કહેવાય છે. પર્યુષણ વિગેરે પર્વ વીતી ગયા પછી તેજ કામના હેતુથી પાછલથી આઠમ વિગેરેના તપને માટે જે પચ્ચચ્ચાણ લે, તે વીજું અતિક્રાંત પચ્ચચ્ચાણ કહેવાય છે. સવારે ઉપવાસ પ્રમુખ વ્રત કરીને વળી વીજે દિવસે સવારે તેજ ઉપવાસ વિગેરેનું પચ્ચચ્ચાણ કરે, એમ છઠ્ઠ વિગેરેની કાંટિ મેલવે, એટલે એક પચ્ચચ્ચાણ પૂરા થયાની ચલતે વીજા પચ્ચચ્ચાણની સંધિ મેલવે, તે ત્રીજું કોટિસહિત પચ્ચચ્ચાણ કહેવાય છે. એકાશના વિગેરેના પચ્ચચ્ચાણ પાર્યા પહેલાં આંવિલ વિગેરે કરવાં, એટલે એકનો છેડો અને વીજાની શરૂઆત, તે પળ કોટિ સહિત પચ્ચચ્ચાણ થાયછે. પોતે તંદુરસ્ત અથવા રોગી હોય, પળ તે એવું ચિંતવે કે મારે અમુક દિવસે છઠ્ઠ કે અઠ્ઠમ વિગેરે તપ કરવું, પછી ગમે તેવું કારણ ઉપજે, તોપળ તે નિર્ધારેલા દિવસે તે તપ અવશ્ય કરે, પળ છોડે નહીં, તે નિયંત્રિત પચ્ચચ્ચાણ કહેવાય છે. આ પચ્ચચ્ચાણ જે કાલે વજ્રરૂપમ નારાચ સંહનનવાલા તથા ચૌદપૂર્વી, દશપૂર્વી અને જિનકલ્પી હતા, તે કાલે હતું; હાલ તેનો વિચ્છેદ થઈ ગયો છે.

જે પચ્ચરખાણમાં આગાર ન હોય, તે પાંચમું અનાગાર પચ્ચરખાણ કહેવાય છે. આ પચ્ચરખાણ પણ પૂર્વ કાલેજ હતું, હાલ તેનો ઉચ્છેદ થઈ ગયો છે. જે પચ્ચરખાણમાં આગાર હોય, તે છઠ્ઠું સાગાર પચ્ચરખાણ કહેવાય છે. જેમાં અશન વિગેરે ચાર પ્રકારના આહાર અને અનાહાર વસ્તુ સર્વત્ર પચ્ચરખાણ કરવામાં આવે, તથા ચડવિહાર વિગેરે તથા અનશન કરવામાં આવે, તે સાતમું નિરવશેષ પચ્ચરખાણ કહેવાય છે; જેમાં દાતિની સંખ્યા, કોઢીયાની સંખ્યા અને ઘરની સંખ્યા કરે, એટલે ભિક્ષા વિગેરેમાં દાતિ, કોઢીયા અને ઘરનું પરિમાણ કરે તે અથવા મગ, અડદ વિગેરે વસ્તુઓની ભિક્ષાનો જેમાં ત્યાગ કરવામાં આવે, તે આઠમું પરિમાણકૃત પચ્ચરખાણ કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અનાગત પચ્ચરખાણ કોને કહેવાય ? ૨ પર્યુષણ પર્વ વીતી ગયા પછી તેજ કામના હેતુથી પાછાંથી આઠમું વિગેરે તપને માટે જે પચ્ચરખાણ લે, તે કયું પચ્ચરખાણ કહેવાય છે ? ૩ કોટિ સહિત પચ્ચરખાણ કોને કહેવાય ? ૪ કોટિ એટલે શું ? ૫ મારે અમુક દિવસે અમુક તપ કરવું, એવો નિયમ ધારી તે કદિ પણ છોડે નહીં, તે કયું પચ્ચરખાણ કહેવાય છે ? ૬ અનાગાર પચ્ચરખાણ કોને

કહેવાય ? ૭ જે પચ્ચઠાણમાં આગાર હોય, તે કેવું પ-
ચ્ચઠાણ કહેવાય ? ૮ નિરવશેષ પચ્ચઠાણ કોને કહે-
વાય ? ૯ જેમાં દાતિ, કોઢીયા અને ઘરની સંખ્યા કર-
વામાં આવે, તે કયું પચ્ચઠાણ કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પર્યુષણ પર્વ, કોટિ, વજ્રરુપભ નારાચ સંહનન, ચૌદ-
પૂર્વો, દશપૂર્વો, જિનકલ્પી, ઉચ્છેદ, આગાર, અશન,
અનાહાર વસ્તુ, ચણવિહાર, અનશન, દાતિ, પરિમાણ.

પાઠ ૧૮ મો.

પચ્ચઠાણ ભાગ ૩ જો.

(નવમા સાંકેતિક પચ્ચઠાણના આઠ ભેદ.)

કાંઈપણ સંકેત ઇટલે ચિન્હ કરીને પચ્ચઠાણ લેવું
તે નવમું સાંકેતિક પચ્ચઠાણ કહેવાય છે. આ પચ્ચઠાણ
ઘણુંકરીને ગૃહસ્થને હોય છે. કોઈ શ્રાવક પોરસી વિ-
ગેરેના પચ્ચઠાણ કરીને વહાર કોઈ કામે ગયો હોય
અથવા ઘરમાં વેઠો હોય, અને પોરસીનો વસ્ત્ર પૂરો યા
ગયો હોય, પરંતુ ભોજનની સામગ્રી તૈયાર થઈ ન હોય
તે વસ્ત્રે એવો વિચાર કરે કે, આટલો વસ્ત્ર મારો પ

પ્ચ્ચસ્વાણ વગરનો રહેશે, તે વચ્ચે તે એવો સંકેત-ચિન્હ કરે કે, “ જ્યાં સુધી હું મૂઠ વાળી નવકાર ન ગણું, ત્યાં સુધી મારે પ્ચ્ચસ્વાણ છે; તે સાંકેતિક પ્ચ્ચસ્વાણનો પહેલો ભેદ છે. વળી મુદ્રિકા ધારી રાખવા સુધીનો નિયમ તે બીજો ભેદ છે. ગાંઠ બાંધી રાખવા સુધીનું પ્ચ્ચસ્વાણ ધારે તે ત્રીજો ભેદ છે. જ્યાં સુધી ઘરમાં હોય, ત્યાં સુધી ધારે, તે ચોથો ભેદ છે.

જ્યાં સુધી શરીરના પરસેવાનાં ટીપાં નીકળે, ત્યાં સુધી ધારે તે પાંચમો ભેદ છે. જ્યાં સુધી શ્વાસ લેવાય, ત્યાં સુધી ધારે તે છઠ્ઠો ભેદ છે. જ્યાં સુધી પાત્ર વિગેરેને પાણીનાં ટીપાં સૂકાય, અથવા હાથ વિગેરે સૂકાય, ત્યાં સુધી ધારે, તે સાતમો ભેદ છે. જ્યાં સુધી દીવાની જ્યોતિ રહે, ત્યાં સુધી ધારે, તે આઠમો ભેદ છે.

આ પ્રમાણે સાંકેતિક પ્ચ્ચસ્વાણના આઠ ભેદ કહેલા છે. કદિ પોરસી વિગેરે પ્ચ્ચસ્વાણ ન કરે, અને કેવળ અભિગ્રહજ કરે તો ગાંઠ વિગેરે ન છોડે, ત્યાં સુધી તેને પ્ચ્ચસ્વાણ થાય. તેથી આ સાંકેતિક પ્ચ્ચસ્વાણ જેમ વીજા પ્ચ્ચસ્વાણોની વચમાં થાય છે, તેમ અભિગ્રહને વિષે પણ થઈ શકે છે. સાધુને પણ જો કોઈ સ્થાનકે જ્યાં સુધી ગુરુ વિગેરે ન આવ્યા હોય, ત્યાં સુધી અથવા સામાનિક વિગેરે કાંઈ કારણ હોય, ત્યારે પણ આ અભિગ્રહ સંકેત પ્ચ્ચસ્વાણ થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સાંકેતિક પચ્ચરખાણ કોને કહેવાય ? ૨ સંકેત
 ણ્ટલે શું ? ૩ આ પચ્ચરખાણ કોનાથી કરી શકાય છે ?
 ૪ આ પચ્ચરખાણના કેટલા ભેદ છે ? ૫ પહેલા ભેદમાં
 શું આવે છે ? ૬ મુદ્રિકા પહેરી રાખવા સુધીનું પચ્ચરખાણ
 ધારે, તે કેટલામો ભેદ છે ? ૭ સાંકેતિક પચ્ચરખાણનો
 ત્રીજો ભેદ કયો ? ૮ ઘરમાં હોય, ત્યાં સુધી ધારે તે
 કેટલામો ભેદ છે ? ૯ સાંકેતિક પચ્ચરખાણનો પાંચમો
 ભેદ કયો છે ? ૧૦ જ્યાં સુધી શ્વાસ લેવાય, ત્યાં સુધી
 ધારે તે કયો ભેદ છે ? ૧૧ સાંકેતિક પચ્ચરખાણનો સા-
 તમો ભેદ કયો છે ? ૧૨ દીવાની જ્યોતિ રહે, ત્યાં સુધી
 ધારે તે કયો ભેદ ગણાય છે ? ૧૩ સાંકેતિક પચ્ચરખાણ
 અભિગ્રહને વિષે થઈ શકે કે નહીં ? ૧૪ આ પચ્ચરખાણ
 સાધુને પણ ક્યારે થાય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સંકેત, પોરસી, સામગ્રી, જ્યોતિ, અભિગ્રહ, મુદ્રિકા.

પાઠ ૧૯ મો.

પચ્ચાણ ભાગ ૪ થો.

(દશમા અદ્ધા પચ્ચાણના દશ ભેદ.)

જેમાં બે ઘડી તથા પોરસી વિગેરેના કાલના પ્રમાણથી પચ્ચાણ લેવામાં આવે, તે દશમું અદ્ધા પચ્ચાણ અથવા કાલ પચ્ચાણ કહેવાય છે. તે અદ્ધા પચ્ચાણના દશ ભેદ છે. ૧ નોકારસી, ૨ પોરસી, સાદુપોરસી, ૩ પુરિમટ્ટ, ૪ એકાશણ, ૫ એકલઠાણું, ૬ આંબિલ, ૭ અભક્તાર્ય, ૮ ચરિમ, ૯ અભિગ્રહ, અને ૧૦ વિગડ, એવાં તેનાં નામ છે. જે નવકાર કહીને પારધામાં આવે, અને જેનું બે ઘડીનું પ્રમાણ છે, તે પહેલું નોકારસી પચ્ચાણ કહેવાય છે. એક પોહોર દિવસ સુધીનું જે પચ્ચાણ તે બીજું પોરસી પચ્ચાણ કહેવાય છે. સાદુપોરસી એટલે દોઢ પોહોરનું પચ્ચાણ પણ તેમાં આવી જાય છે. બે પોહોરનું પચ્ચાણ તે ત્રીજું પુરિમટ્ટ પચ્ચાણ કહેવાય છે. પુરિમટ્ટનું બીજું સંસ્કૃત નામ પુરિમાર્દ્દ એવું છે. એકાશણે^૧ બેસીને એકજ વાર ચાવાનું નિયમ તે ચોથું એકાસણું પચ્ચાણ કહેવાય છે. એકજ વાર અને એક અંગજ હાલે તેવી રીતે ચાવું, તે પાંચમું એકલઠાણું પચ્ચાણ કહેવાય છે. આ પચ્ચાણમાં પાણી પણ એકજ વાર પીવાય છે.

^૧ એકાસણું, એકલઠાણા, આંબિલ, ઉપવાસમાં પાણી ઉતું પીવાય છે.

જેમાં વિગય તથા નિવીજાતા સ્વાય નહીં, અને હુણું રાંધેલું અનાજ પાણીમાં ધોઈને સ્વાયું, તે આયંબિલ નામે છટું પચ્ચલાણ કહેવાય છે. જે ઉપવાસનું પચ્ચલાણ તે અભક્તાર્થ નામે સાતમું પચ્ચલાણ કહેવાય છે, અભક્તાર્થ પચ્ચલાણનું માગધીમાં નામ અખ્મત્તઢે એવું છે. દિવસ ચરિમ અથવા ભવ ચરિમ વિગેરેનું જે પચ્ચલાણ તે આઠમું પચ્ચલાણ કહેવાય છે.

“ જ્યારે અમુક કાર્ય કરાય, ત્યારેજ અમુક વસ્તુ સ્વાધી, ” એવો નિયમ ધારીને જે પચ્ચલાણ લેવું, તે નવમું અભિગ્રહ પચ્ચલાણ કહેવાય છે. વિગઈ એટલે વિકાર કરે તેવી દુધ, દહીં, ઘી, ગોઝ, તેલ, વિગેરે વસ્તુઓ સ્વાધાનું જે પચ્ચલાણ કરે, તે દશમું વિગઈ પચ્ચલાણ કહેવાય છે. આ દશે પચ્ચલાણોમાં કાઢની મુખ્યતા છે, માટે તે અદ્ધા પચ્ચલાણ કહેવાય છે.

આ વધામાં નોકારસી કર્યા પછી આગઢ પોરસી વિગેરે પચ્ચલાણ થઈ શકે, તે વિના ન થઈ શકે. જો કદિ નોકારસી કર્યા વિના પોરસી વિગેરે કરે, તો તે કાઢ સંકેતરૂપ જાણવો. તેને માટે વૃદ્ધ લોકોના સંપ્રદાયમાં એમ પણ કહે છે કે, જે નોકારસી પચ્ચલાણ છે, તે રાતના ચણવિહાર વિગેરેના પચ્ચલાણનું દિશ્તારૂપ છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અદ્દા પચ્ચચ્ચાણ કોને કહેવાય ? ૨ અદ્દા પ-
ચ્ચચ્ચાણનું વીજું નામ શું છે ? ૩ અદ્દા પચ્ચચ્ચાણના
કેટલા ભેદ છે તે કહો, અને તેનાં નામ આપો. ૪ નોકા-
રસી પચ્ચચ્ચાણ કોને કહેવાય ? ૫ એક પોહોર સુધીના
પચ્ચચ્ચાણને શું કહે છે ? ૬ સાઢૂપોરસી પચ્ચચ્ચાણ શેમાં
ગણાય છે ? ૭ પુરિમઢૂ પચ્ચચ્ચાણ એટલે શું ? ૮ પુરિમ-
ઢૂનું સંસ્કૃત નામ શું છે ? ૯ એકાસણાનું પચ્ચચ્ચાણ
કેટલામું કહેવાય છે ? ૧૦ એકલઠાણું પચ્ચચ્ચાણ એટલે
શું ? ૧૧ આયંવિલ પચ્ચચ્ચાણ એટલે શું ? ૧૨ અમક્તા-
ર્થ પચ્ચચ્ચાણનો અર્થ શો, અને તેનું વીજું નામ શું છે ?
૧૩ આઠમું પચ્ચચ્ચાણ કયું કહેવાય છે ૧૪ અમુક કાર્ય
કરાય, ત્યારેજ અમુક વસ્તુ ચ્ચાવી, એ પચ્ચચ્ચાણનું નામ
શું ? ૧૫ વિગઈ પચ્ચચ્ચાણ એટલે શું ? ૧૬ આ દશે
પચ્ચચ્ચાણોમાં મુખ્યતા કોની છે ? ૧૭ નોકારસી પચ્ચ-
ચ્ચાણને માટે વૃદ્ધ લોકોનો શો સંપ્રદાય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

એકાશણું, અંગ, દિવસ ચરિમ, ભવ ચરિમ, અભિગ્રહ,
વિકાર, મંગ, સંકેતરૂપ, સંપ્રદાય, શિક્ષારૂપ, વિગઈ.

પાઠ ૨૦ મો.

પચ્ચચ્ચાણ કરવાનું ફલ.

પચ્ચચ્ચાણ કરવાથી શ્રાવકને સારું ફલ મળે છે. કોઈ પગ કામ આપનાથી સ્વાભાવિક રીતે સારું થઈ જાય, પણ જો તે પચ્ચચ્ચાણનો નિયમ લઈને કરવામાં આવ્યું હોય, તો તેનું ફલ મળે છે, અને નહીં તો તે નકાલું થઈ જાય છે. દાસલા તરીકે નોકારસીનું પચ્ચચ્ચાણ ન કર્યું હોય, તો પણ આપણે અમુક વસ્તુ પછી સ્વાભાવિક રીતે કાંઈ પણ આહારપાણી વાપરીએ છીએ, પણ જો નોકારસીનું પચ્ચચ્ચાણ લઈ, તેને નવકારથી પારીને તે વાપરીએ તો આપણને સારું ફલ મળે છે, માટે દરેક શ્રાવકે પચ્ચચ્ચાણ લેવાનો ઉત્તમ નિયમ રાખવો જોઈએ.

પચ્ચચ્ચાણ લેવાથી આલોક અને પરલોક વચ્ચેનું ફલ મળે છે. આ લોકનું પણ ધમ્મિલકુમારે મેળવ્યું હતું, જેની કથા ધમ્મિલના રાત્રનાં પ્રસ્થાવ છે, અને પરલોકનું ફલ દામનક નામે એક વેપારીને મળ્યું હતું. દામનક નામે એક વેપારી રાજગૃહ નગરમાં થયો હતો. જ્યારે તે આઠ વર્ષનો હતો, ત્યારે મરકીના રોગથી તેનું વધું હુટું નાશ પામી ગયું હતું. પછી દામનક એકલો દુઃખી થઈ એક સાગરદત્ત નામના વેપારીને ઘેર રહ્યો હતો. એક વસ્તુ કોઈ એ સાધુ સાગરદત્ત વેપારીને ઘેર ખિતાને માટે આવી

ચડ્યા; ત્યાં દામનકને જોઈ તેમાંથી એક સાધુ બોલ્યા કે, આ
 છોકરો આ ઘરનો ધણી થશે. આ વાત ગુપ્તરીતે સાગર-
 દત્તે સાંભળી, તેથી તેને દામનક ઉપર ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ,
 અને તેને છુપીરીતે મારી નાખવા ચાંડાલને જણાવ્યું.
 વનમાં એકાંતે ચાંડાલ મારવા લઈ ગયો, પણ તેને દયા
 આવવાથી તેની ટચલી આંગળી કાપી લઈ સાગરદત્તને
 પંથાળી તરીકે આપી, અને દામનકને છોડી મૂક્યો.
 દામનક મેય પામીને ત્યાંથી નાશી છુટ્યો. ફરતો ફરતો
 તે સાગરદત્તના વસાવેલા ગોકુલ ગામમાં આવી ચડ્યો.
 ગોકુલપતિએ તે બાલકને સ્વરૂપવાન જોઈ પોતાના પુત્ર
 તરીકે રાખ્યો. અનુક્રમે બાલક યુવાન થયો, ત્યારે સા-
 ગરદત્ત શેઠ ત્યાં આવ્યો; તેણે દામનકને ઓઝણી લીધો.
 પછી તેને કોઈ કાર્યનું બહાનું કરી એક પત્ર લખી પોતાના પુત્રની
 પાસે મોકલ્યો, અને તેમાં તેને વિષ આપવાને લખ્યું. પત્ર
 લઈને દામનક ચાલ્યો, ત્યાં રસ્તામાં વાડીની અંદર કોઈ
 કામદેવનું મંદિર આવ્યું, તેમાં તેણે વિશ્રામ લીધો, અને તે
 ત્યાં સૂઈ ગયો; ત્યાં સાગરદત્તની વિષા નામની દીકરી તે
 મંદિરમાં વર મેળવવાને કામદેવની પૂજા કરવા આવી. આ
 સુંદર કુમારને સૂતેલો જોઈ તેની ઉપર મોહ પામી ગઈ.
 તેની પાસે પત્ર હતો તે વાંચ્યો, તેમાં પોતાના પિતાના
 અક્ષર ઓઝણ્યા. તેણીએ પિતાના લેખમાં ભૂલ જાણી,
 વિષને ઠેકાણે કાજળનો કાનો વધારી વિષા કર્યું. પછી
 તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને થોડી વાર પછી દામનક

જાગી ઉઠ્યો. તે ત્યાંથી સાગરદત્તને ઘેર આવ્યો. સાગરદત્તના પુત્રે તે પત્ર વાંચી, તેની સાથે પોતાની વહેન વિપાને પરનાવી. સાગરદત્તના પુત્ર સાથે દામનકની પ્રીતિ થઈ, તે વાત જાણી સાગરદત્ત ઘણોજ નાસ્તુક્ષ થઈ ગયો. પછી કુલમાતાનું પૂજન કરવા માટે દામનકને મોકલ્યો, અને ત્યાં તેને ઠાર મારવાને ચાંડાલ રાખ્યા. કુલમાતાનું પૂજન કરવાનો વચ્ચે નઠારો હતો, તેવી વેળાએ નવા પરણેલાને માતાનું પૂજન કરવા મોકલવો, તે યોગ્ય ન લાગવાથી સાગરદત્તનો પુત્ર તેનીવતી પૂજન કરવાને ગયો, ત્યાં અગાઉથી સંકેત કરી રાખેલા ચાંડાલોએ તેને મારી નાખ્યો. આ વાત સાંભળી સાગરદત્તની છાતી શોકથી ફાટી ગઈ, અને તે મરણ પામી ગયો. પછી સાગરદત્તના ઘરનો સ્વામી દામનક થયો.

દામનકનું આવું પુણ્ય પચ્ચચાણના નિયમથી થયું હતું. દામનક પૂર્વે ભલે કુલકર હતો, તેણે જિનદાસ નામના કોઈ શ્રાવકની સંગતથી સાધુ પાસે જઈ મચ્છનું માંસ ન ખાવાનું પચ્ચચાણ લીધું હતું. એક વચ્ચે દુકાલ પડવાથી લોકો માંસાહારી થયા, એટલે લોકો તે કુલકરને વચ્ચાત્કારે ડપાડી માછલાં પકડવાને પાણીના ધરા પાસે લાવ્યા. ત્રણ દિવસ સુધી વચ્ચાત્કારે તે કામ કરાવ્યું. તેવામાં એક માછલાની પાંચ તુટેલી જોઈ તેણે અનગન લીધું. પછી તે મૃત્યુ પામીને આ દામનક થઈને અવતર્યો હતા.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પચ્ચચાણ કરવાથી શો લાભ છે ? ૨ દરેક શ્રાવકે કેવો નિયમ રાખવો જોઈએ ? ૩ પચ્ચચાણ લેવાથી આ લોકનું ફલ કોને મળ્યું હતું ? ૪ પચ્ચચાણ લેવાથી પરલોકનું ફલ કોને મળ્યું હતું ? ૫ દામનક કોણ હતો ? ૬ તે દુઃખી થઈને કયા નગરમાં કોને ઘેર રહ્યો હતો ? ૭ સાગરદત્તે તેને માટે શું કર્યું હતું ? અને તે શામાટે કર્યું હતું ? ૮ દામનકને વિષાની સાથે કોણે પરણાવ્યો હતો, અને કેવી રીતે પરણ્યો હતો ? ૯ વિષાણ સાગરદત્તના પત્રમાં કેવા શબ્દનો શો ફેર કર્યો હતો ? ૧૦ દામનકને સાગરદત્તે શેનું પૂજન કરવા મોકલ્યો હતો ? ૧૧ દામનકને વદલે કોણ પૂજન કરવા ગયું હતું ? ૧૨ સાગરદત્તનું છેવટે શાથી મૃત્યુ થયું હતું ? ૧૩ દામનક પૂર્વ ભવે કોણ હતો, અને તેણે શું પુણ્ય કર્યું હતું ? તે હકીકત સમજાવો. ૧૪ દામનક સાગરદત્તના ઘરનો સ્વામી કયા પુણ્યથી પડ્યો હતો ?

સ્કંડ ૨ જો.

પાઠ ૨૧ સો.

સદાચાર ભાગ ૧ લો.

શિક્ષક—છોકરાઓ ! આજે તમને સદાચાર વિષે શીખવવાનું છે, માટે તેમાં ધ્યાન આપજો.

છોકરાઓ—સાહેવ ! અમે વરાવર ધ્યાન આપીશું, આપ કૃપા કરીને સદાચાર વિષે સમજાવો.

શિક્ષક—છોકરાઓ ! આચાર એટલે આચરણ, જે સારું આચરણ તે સદાચાર કહેવાય છે. સદાચાર રાખવાથી ધર્મ સારી રીતે જલ્લાય છે. જેનામાં સદાચાર હોતો નથી, તે માણસ ધર્મને સાથી શકતો નથી. ધર્મ સાધવાની યોગ્યતા શુચિ એટલે પવિત્ર રહેવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. જેનામાં અશુચિ હોય, તેનામાં ધર્મ સાધવાની યોગ્યતા આવતી નથી. શુચિ-પવિત્ર રહેવાની રીત સદાચારથી મેળવાય છે. ઝ્યારે કાયાની શુદ્ધિ થઈ, એટલે હૃદય નિર્મલ થવાથી મન વચનની શુદ્ધિ થઈ જાય છે; માટે દરેક શ્રાવકે સદાચાર પાલ્લવો જોડે. સદાચારને માટે એક વિદ્વાન લખે છે કે, અનાચાર રાખવાથી મનિનતા આવે

છે, અને અતિ આચાર રાખવાથી મૂર્ખતા દેખાય છે, માટે વિચાર અને આચાર બંનેના યોગને સદાચાર કહેછે.

આ શરીર હમેશાં અશુચિથી ભરેલું છે, તેથી તેની દ્રવ્યથી શુદ્ધિ કરવાની જરૂર છે. લઘુનીતિ તથા વડીનીતિ જઈ આવ્યા પછી રાત્ર તથા જઝથી હાથ પગ ધોવા જોઈએ, કાઢે જવાનાં વસ્ત્ર જુદાં રાખવાં જોઈએ. વનતાં સુધી તો જંગલ જઈ આવ્યા પછી ન્હાવું જોઈએ, તે છતાં કદિ તેમ ન બને, તો હાથ પગ બરાબર સાફ કરી, કોગળા કરી, મોઢું ધોઈ, વધી જાતની અશુચિ ટાળકી જોઈએ.

છોકરાઓ—સાહેબ ! હવે અમે સદાચારને માટે સમજ્યા. હજુ પણ કાંઈ તે વિષે બીજું સમજાવો.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ આચાર એટલે શું ? ૨ સદાચાર એટલે શું ? ૩ સદાચાર રાખવાથી શું થાય છે ? ૪ કયો માણસ ધર્મને સાધી શકતો નથી ? ૫ ધર્મ સાધવાની યોગ્યતા ક્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ? ૬ કેવા માણસમાં ધર્મ સાધવાની યોગ્યતા આવતી નથી ? ૭ સદાચારથી કેવી રીત મેળવાય છે ? ૮ સદાચારને માટે એક વિદ્વાન શું લખે છે ? ૯ દ્રવ્યથી શુદ્ધિ કરવાની કોને જરૂર છે ? ૧૦ રાત્ર તથા

પાળાંથી હાથ પગ કચરે ઘોવા જોઈએ ? ૧૧ જંગલ
જઈ આવ્યા પછી શું કરવું જોઈએ ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

આચરણ, શુચિ, અશુચિ, નિર્મલ, મલિનતા, મૂર્ખતા,
લઘુ નીતિ, વડી નીતિ.

પાઠ ૨૨ મો.

સદાચાર ભાગ ૨ જો.

શિક્ષક—છોકરાઓ ! તમે સદાચારને માટે ધોઈ
તો સમજ્યા હશે, હવે તે વિષે વધારે સમજાવું, તે ધ્યાનમાં
રાખજો.

સદાચારનો બીજો શબ્દ આચાર છે, તેના ત્રણ
ભાગ પડે છે. મનનો આચાર, વચનનો આચાર, અને
કાયાનો આચાર. હમેશાં મન ચોક્કસ રાખવું, એ મનનો
આચાર કહેવાય છે. મનનો આચાર રાખવાથી મન ચોક્કસ
રહે છે, અને જ્યારે મન ચોક્કસ રહે, તો પછી તેમાં નટારા
વિચારો આવતા નથી.

છોકરાઓ—સાહેબ ! તમે કહ્યું કે, મન ચોક્કસ
રાખવું. ત્યારે મન ચોક્કસ ન રહે, એ કેવી રીતે બનવું

હશે ? વઘી મન શેનાથી મેલું થાય ? તે વધું અમને સારી રીતે સમજાવો.

શિક્ષક—છોકરાઓ ! સ્વોટું ધ્યાન કરવાથી, મનમાં કપટ રાખવાથી, અને સ્વરાગ વિચાર લાવવાથી મન મેલું થઈ જાય છે. જ્યારે મન મેલું થયું, એટલે મનનો આચાર નાશ પામે છે, તેથી કરીને માણસ અનેક જાતનાં નઠારાં કામ કરે છે, માટે હમેશ મનને ચોરૂં રાખવું. મનને ચોરૂં રાખવું, એ મનનો આચાર પાઢ્યો કહેવાય છે.

છોકરાઓ ! વીજો વચનનો આચાર છે. સારાં વચનનો વોલવાં, સત્ય વોલવું, સત્પુરુષનાં વચ્ચાણ કરવાં, વોલવામાં નમ્રતા તથા વિનય રાખવો, એ વચનનો આચાર કહેવાય છે. વચનનો આચાર રાખવાથી સારાં વચનો સોલાય છે, અને સારાં વચનો વોલવાથી સારાં કામ કરી શકાય છે. જેઓ વચનનો આચાર રાખતા નથી, તેઓ નઠારાં વચન વોલે છે. તેમના મુખમાંથી ઘુંડાં વચનો અને વીજાની નિંદાનાં વચનો નીકળે છે, તેવાં માણસો વચનના આચાર વિનાના નીચ ગણાય છે.

છોકરાઓ ! વીજો કાયાનો આચાર છે. મન અને વચનનો આચાર એ ભાવથી, અને કાયાનો આચાર દ્રવ્યથી છે. શરીરની અશુચિ દૂર કરવી, શરીર ઉપર મેલ રાખવો નહીં, શરીર ઉપર પહેરવાનાં લુગડાં સાફ રાખવાં,

મોઢું, હાથ, પગ, વગાવર સંભાળીને ધોવાં. આંખ, કાન, અને નાકના મેલ દૂર કરી, તેને સાફ રાખવાં, એ વધો કાયાનો આચાર કહેવાય છે. કાયાનો આચાર રાખવાથી વળી આલોકમાં પણ ક્રેટલાણક ફાયદા થાય છે. શરીર સાફ રાખનારને ચામડીના કે રુધિરના રોગો થતા નથી, તેથી વળે ભાગે શરીરની તંદુરસ્તી સારી રહે છે, માટે દરેક શ્રાવકના ઊંકરાણે કાયાનો આચાર સાચવવાની જરૂર છે.

ઊંકરાઓ—સાદેવ ! હવે અમે સદાચારમાં વરાવર સમજી ગયા. આપની આ શીત્વામણ પ્રમાણે અમે હમેશાં ચાલીશું, અને આપનો આભાર માનીશું.

સારાંશ પ્રશ્નો.

પાઠ ૨૩ મો.

ન કરવાનાં કામ.

ધર્મદાસ નામનો એક ધર્મી શ્રાવક ચંપાનગરીમાં રહેતો હતો, તેને વિનય અને વિવેક નામે બે પુત્રો હતા. ધર્મદાસ પોતાના બે પુત્રોને જુદા જુદા વિષય શીખવતો હતો. જે કરવા યોગ્ય કામ હોય, તે વિનયને શીખવતો, અને જે કરવા યોગ્ય કામ નથી, તે વિવેકને શીખવતો હતો. વિવેક હમેશાં સવારે ઉઠીને ન કરવાનાં કામનો પાઠ કરી જતો, અને તે પછી બીજાં કામ કરતો હતો. દરેક શ્રાવકના દીકરાએ તે વિવેકની જેમ ન કરવાનાં કામને યાદ રાખવાં જોઈએ, તે આ નીચે પ્રમાણે છે:—

- ૧ મિથ્યાત્વીની કરણી કરવી નહિ.
- ૨ ગાય વિગેરે પ્રાણીઓને લાકડી વિગેરેથી ઘણાજ મારવાં નહિ, અને મજબૂત રીતે બાંધવાં નહિ.
- ૩ કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી નહિ.
- ૪ માકડ, જું વિગેરેને તડકામાં ફેંકી દેવાં નહિ.
- ૫ અઢગણ પાણી વાપરવું નહિ.
- ૬ અનાજ, ઇંધણાં, શાક, પત્ર, તાંબૂલ, ફલ વિગેરે શોધ્યા વિના વાપરવાં નહિ.
- ૭ સોપારી, સ્વારેક, ઓઢી, ફઢી વિગેરે પૂરીરીતે ખાંચ્યા વિના મોઢામાં નાખવાં નહિ.

- ૮ જીવવાઝી ભૂમિ ઉપર નહાવું નહિ, તથા તેવી
ભૂમિ ઉપર યજ્ઞ મૂત્ર કરવાં નહિ.
- ૯ જયણા રાણ્યા વિના હાલવું ચાલવું નહિ.
- ૧૦ જીવવાઝા દાણા વિંગેરે દઢ્યા, ભરડ્યા તથા
રાંધ્યા નહિ.
- ૧૧ ધર્મનાં કામ અનાદરથી કરવાં નહિ.
- ૧૨ દેવ, ગુરુ અને સાધર્મિઓની નિંદા તથા દ્વેષ
કરવો નહિ.
- ૧૩ દેરાસરનું દ્રવ્ય સ્વાવું નહિ.
- ૧૪ દેવ, ગુરુ અને ધર્મની નિંદા કરનારની સંગત
કરવી નહિ.
- ૧૫ ધર્મો જીવોની મશ્કરી કરવી નહિ.
- ૧૬ અતિ કપાયવાઝાં કામ કરવાં નહિ.
- ૧૭ પંદર કર્માદાનનાં આચરણ કરવાં નહિ.
- ૧૮ પાપવાઝી નોકરી કરવી નહિ.

આ અશર ન કરવાનાં કામ હું કરીશ નહીં, કો-
ઈની પાસે કરાવીશ નહીં, અને કરતા હોય તેમને અનુ-
મોદીશ નહીં.

એમાં આ પ્રમાણે વાદ કરવાથી વિવેક ઇફ નારો
ઉત્તમ પ્રાપ્ત થયો હતો. અને તેનું વિવેક ઇતું નામ
જગતનાં સાર્થક થયું હતું.

सारांश प्रश्नो.

१ धर्मदास केवो श्रावक हतो ? २ तेने केटला दीकरा हता ? ३ विनय अने विवेकने ते शा शा विषय शीखवतो हतो ? ४ विवेक हमेशां शुं याद करतो हतो ? ५ न करवानां काम केटलां गणाव्यां छे ? ६ ते न करवानां काम याद करवाथी विवेकने शो लाभ थयो हतो ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

करणी, इंधणां, तांबूल, मळ, पंदर कर्मादान.

पाठ २४ मो.

करवा योग्य काम.

धर्मदासे विनयने करवा योग्य काम गणावी, तेने हमेशां याद राखवाने कह्युं हतुं. तेमां मुख्य रीते पांच प्रकारना विरुद्धनो त्याग करवाने सूचव्युं हतुं.

१ देश विरुद्ध, २ काळ विरुद्ध, ३ राज विरुद्ध, ४ लोक विरुद्ध ५ अने धर्म विरुद्ध, ए पांच प्रकारे विरुद्ध न होय, ते काम हमेशां करवा योग्य छे; एम विनयना

મનમાં ટસાવી દીધું હતું. તેથી વિનય હમેશાં સવારે તેને યાદ કરતો હતો.

- ૧ જે દેશમાં જે કામ ન કરવા યોગ્ય હોય, તે દેશ વિરુદ્ધ ગણાય છે.
- ૨ જે કાળે જે કામ ન કરવા યોગ્ય હોય, તે કાળ વિરુદ્ધ ગણાય છે.
- ૩ જે માણસો રાજાની વિરુદ્ધ હોય, તેમની સાથે મળવું, અથવા જે રાજાને મના કરેલું હોય, તે કરવું, તે રાજ વિરુદ્ધ ગણાય છે.
- ૪ જે કામ લોકમાં નવારું કહેવાતું હોય, અથવા જે કામને લોકો પ્રિયારતા હોય, તેવું કામ કરવું તે લોક વિરુદ્ધ કહેવાય છે.
- ૫ જે કામ ધર્મની વિરુદ્ધ હોય, તે ધર્મ વિરુદ્ધ કહેવાય છે.

આ પાંચે પ્રકારના વિરુદ્ધ વગરનું જે કામ હોય, તે કરવા યોગ્ય કામ ગણાય છે. તેમાં કરવા યોગ્ય કામને વિનય હમેશાં યાદ કરતો, અને તે પ્રમાણે વર્ત્યો હતો. તેમ વલ્લેશર્મા વિનય હારે ત્યાં સુધી ઉપદગનો ધર્યો, ત્યાં જે એક ઉત્તમ પ્રકારનો આવક વધ્યો હતો.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ વિરુદ્ધ કેટલા પ્રકારના છે ? તે ગણાવો. ૨ દેશ વિરુદ્ધ અને કાઠ વિરુદ્ધ એટલે શું ? ૩ રાજ વિરુદ્ધ, લોક વિરુદ્ધ, અને ધર્મ વિરુદ્ધ એટલે શું ? ૪ કરવા યોગ્ય કામ કેવું ગણાય ? ૫ કરવા યોગ્ય કામ કરવાથી વિનય કેવો થયો હતો ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

વિરુદ્ધ, કાઠ, ઉત્તમ પ્રકારનો.

પાઠ ૨૫ મો.

ભોજન વિધિ ભાગ ૧ લો.

શ્રાવકના આચારમાં ભોજન વિધિ પણ આવે છે. વિધિ પ્રમાણે ભોજન કરવાથી આલોકમાં ઘણા લાભ થાય છે, અને ભોજનનો આચાર સાચવવાથી ધર્મનો લાભ પણ મેળવી શકાય છે. શ્રાવકે હમેશાં વચ્ચેસર ભોજન કરવું. વનતાં સુધી ભોજનનો વચ્ચે ઊઠ્ઠાવ કરવા દેવો નહીં. ભોજન કરવાની જગ્યા જ્યાં એકાંત અને શાંતિ રહે તેવે ઠેકાણે રાખવી. ભોજન વચ્ચે મુનિને દાન

આપણાની ભાવના ભાવવી, અને યોગ હોય તો દાન દેવું, તેમજ માતા, પિતા, માઈ, બહેન, પુત્ર, સ્ત્રી, સેવક, ગ્લાન—દુઃખી, અને બાંધેલાં ગાય વિગેરે જાનવરોની સંભાળ પહેલાં લેવી જોઈએ. પ્રથમ માતાપિતાને ભોજન કરાવવું, તે પછી સરસ્વા આસન ઉપર બેસી, પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરી, દેવ ગુરુનું નામ લઈ, પચ્ચાણ પારી, સર્વ નિયમોને સંભારી શાંતિથી ભોજન કરવું.

જે પોતાની તર્કાયતને માફક આવે તેવા પદાર્થો જમવા. સ્વાદામાં કોઈ चीज ઉપર અતિ લોહુપતા રાખવી નહીં. જે વસ્તુ અમૃત્યુ એટલે પાપવાળી હોય તે સ્વાદી નહીં. સ્વાદામાં મિતાહાર કરવો, વધારે પડતું જમવું નહીં. વધારે પડતું જમવાથી અજીર્ણ, ઉલટી, ઝાડો વિગેરે થાય છે. જે માણસ મિતાહાર કરે છે, તે બલ્લાન થાય છે, અને જે વધારે પડતું જમે, તે રોગી થાય છે. જો આસ્વીર્જીદગી નિરોગી રહેવું હોય, તો નીચેની પાંચ વાત હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવી.

૧ સુખ લાગે ત્યારે હિતકારી થોડો સ્વચ્છ લેવો.

૨ ઢાલી વાજુ નીચે રાખી સુવું.

૩ થોડો ઘણો ચાલવાનો અભ્યાસ રાખવો.

૪ જ્યારે હાજત થાય, ત્યારે તરત દિશા માત્રા કરવાં.

૫ વિષય ભોગ ઘણોજ ઓછો કરવો.

આ પાંચ વાવત ધ્યાનમાં રાખી, તે પ્રમાણે નિયમથી વર્તવામાં આવે, તો આશી જીંદગી નિરોગી રહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ વિધિ પ્રમાણે ભોજન કરવાથી શો લાભ થાય છે ? ૨ ભોજનનો આચાર સાચવવાથી શું થાય છે ? ૩ ભોજન ક્યારે કરવું ? ૪ ભોજન કરતી વખતે શું ભાવના ભાવવી ? ૫ ભોજન કરતી વખતે કોની કોની સંભાલ લેવી જોઈએ ? ૬ ભોજન કરવાની જગ્યા કેવે ઠેકાણે રાખવી ? ૭ પહેલાં કોને ભોજન કરાવવું ? ૮ પછી શું શું કરીને ભોજન કરવું ? ૯ ભોજનમાં કેવા પદાર્થો જમવા ? ૧૦ કેવી વસ્તુ સ્વાસ્થી નહીં ? ૧૧ વધારે પડતું જમવાથી શું થાય છે ? ૧૨ જે મિતાહાર કરે છે, તેને શું થાય છે ? ૧૩ આશી જીંદગી નિરોગી રહેવામાં પાંચ વાવત ધ્યાનમાં રાખવાની છે, તે કઈ પાંચ વાવત ? ૧૪ એ પાંચ વાવત ધ્યાનમાં રાખવાથી શું થાય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ઉલ્લંઘન, ગ્લાન, લોહુપતા, અમધ્ય, અર્જીર્ણ, મિતાહાર, ભાવના.

पाठ २६ मो.

भोजन विधि भाग २ जो.

श्रावके भोजन विधिमां पचीश बाबतोनो त्याग करवानो छे. १ अति सवारे, अति संध्याकाले, अने रात्रे भोजन करवुं नहीं. २ सडेलुं अने वासी अन्न खावुं नहीं. ३ हालतां चालतां खावुं नहीं. ४ जमणा पग उपर हाथ राखी खावुं नहीं. ५ खावांना पदार्थ हाथमां राखी खावुं नहीं. ६ खुल्ला आकाशमां, तडकामां, अने अंधारामां बेसी खावुं नहीं. ७ झाड नीचे बेसी खावुं नहीं. ८ तर्जनी (अंगुठानी पासेनी) आंगळी उंची राखी खावुं नहीं. ९ हाथ, पग, मुख विगेरै धोया विना खावुं नहीं. १० नम्र थइने के मेलीं वस्त्र पहरीने खावुं नहीं. ११ थाली पकडया विना खावुं नहीं. १२ फक्त एक धोतीयुं पहरी खावा बेसवुं नहीं. १३ भीनां वस्त्र पहरी खावुं नहीं. १४ भीनुं वस्त्र माथे लपेटी खावुं नहीं. १५ ज्यारे अपवित्र होइए, त्यारे खावुं नहीं. १६ अति लंपट थइ एटले अकरांतीया थइ खावुं नहीं. १७ उपान पहरी निःकेवल भूमिपर बेसी खावुं नहीं. १८ विदिशा तथा दक्षिण दिशा तरफ मुख राखी खावुं नहीं. १९ चंडाल के धर्मभ्रष्टनी देखतां खावुं नहीं. २० फुटेला तथा मलिन भाजनमां खावुं नहीं. २१ हत्या करनार तथा रजस्वला स्त्रीए स्पर्श करेली वस्तु खावी नहीं. २२ गाय,

શ્વાન તથા પંચીએ સુંઘેલી, અજાણી અને ફરીથી ઉની કરેલી વસ્તુ ખાવી નહીં. ૨૩ વચ્ચાટ શબ્દ કરતાં ખાવું નહીં. ૨૪ ઉઘાડી પડી રહેલી વસ્તુ ખાવી નહીં, અને ૨૫ મુઠ્ઠા ફાડતાં બુરું લાગે, એમ મુઠ્ઠા કરી ખાવું નહીં.

આ પચવીશ નિયમોને બરાબર ધ્યાનમાં રાખી શ્રાવકે હમેશાં ભોજન કરવું. અતિ સ્વાદુ, અતિ સ્વાદુ, અતિ તીક્ષ્ણ, અતિ ટંડું અને અતિ મીઠું ખાવું નહીં. અતિ ગરમ સ્વાદાથી રસ નાશ પામે છે, અતિ સ્વાદુ સ્વાદાથી ઇન્દ્રિયોની શક્તિ કમ થઈ જાય છે, અતિ સ્વાદુ સ્વાદાથી નેત્ર વગડી જાય છે, અતિ ચીકણું સ્વાદાથી નાસિકાની શક્તિ મંદ થઈ જાય છે, મોટે દરેક પદાર્થ સાધારણ રીતે સ્વાદા. તેમાં થોડા થોડા વધારા રસ હોવા જોઈએ. તીક્ષ્ણ તથા કઢવું સ્વાદાથી કફ દૂર થઈ જાય છે, કષાયલું અને મીઠું સ્વાદાથી પિત્ત નાશ પામે છે, ઘી વિગેરે ચીકણા પદાર્થો સ્વાદાથી વાયુ દૂર થઈ જાય છે.

જમતી વચ્ચે સૌથી પહેલાં મીઠું અને ચીકણું ભોજન કરવું, જે તીક્ષ્ણ ભોજન હોય તે વચ્ચેમાં કરવું, અને કઢવું ભોજન પાછળથી કરવું. જમ્યા પહેલાં પાણી પીવું ન જોઈએ. જમ્યા પહેલાં પાણી પીવાથી અગ્નિ મંદ થઈ જાય છે, ભોજનની વચ્ચેમાં પીવાથી ઘણો ગુણ થાય છે, અને વચ્ચેમાં પીધા શિવાય ભોજનને અંતે પીવાથી તે ઘેર સમાન થાય છે. જમ્યા પછી હાથ ધોવા, તે પાણીથી

મીંજાણલા હાથ, ગલું, કપોલ, તથા આંચ ઉપર લગાડવા નહીં.

ઘટું મુકવું નહીં, જોડે તે પ્રમાણમાંજ લેવું. જમ્યા પછી શરીરનું મર્દન, દિશાગમન, બોજો ઉઠાવવાનું કામ, વેસી રહેવું અને સ્નાન, ઘટલાં કામ કરવાં નહીં. કોઈ વિશેષ પુણ્યનું કામ શરૂ કરતાં અને આઠમ, ચૌદશ વિગેરે પર્વને દિવસે ભોજન કરવું ન જોડે. એવી તપશ્યા આલોક અને પરલોકમાં હિતકારી છે; તથા ગુણકારી છે. ભોજન કર્યા પછી નવકાર મંત્ર ગણી ઉઠવું. આ વિધિ પ્રમાણે ભોજન કરનારો શ્રાવક સદાચારને સેવનાર તથા સ્વર્ધર્મ પ્રમાણે વર્તનાર ગણાય છે.

સારાશ પ્રશ્નો.

૧ ભોજન વિધિમાં કેટલી વાવતોનો ત્યાગ કરવાનો છે ? ૨ તે પચવીંશ વાવત ટુંકામાં ગણાવો. ૩ રસ, ઇન્દ્રિયોની શક્તિનો નાશ, નેત્રનું વગડી જવું, નાસિકાની શક્તિની મંદતા કેવા કેવા પદાર્થો સ્વાચારી થાય છે ? ૪ કફ, પીત્ત, અને વાયુ કેવો પદાર્થ સ્વાચારી નાશ પામે છે ? ૫ જમતી વચ્ચે પહેલું, વચ્ચે, પાછલ્લી કેવું કેવું જમવું ? ૬ જમતી વચ્ચે પાણી પીવું ક્યારે સારું, અને ક્યારે નઠારું ? ૭ જમ્યા પછી મીંજાણલા હાથ ક્યાં ક્યાં ન લગાડવા જોડે ? ૮ જમ્યા પછી શું શું ન

કરવું જોડે ? ૯ કયે કયે દિવસે ભોજન ન કરવું
જોડે ? ૧૦ તપસ્યા કરવાથી શો લાભ થાય છે ?
૧૧ ભોજન કર્યા પછી શું મળીને ઉઠવું ? ૧૨ વિધિ
પ્રમાણે ભોજન કરનારો શ્રાવક કેવો ગણાય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

તર્જની, લંપટ, ઉપાન, નિઃકેવલ, વિદિશા, ધર્મ-
શ્રદ્ધ, રજસ્વલા, રસ, કફ, પીત્ત, અગ્નિ મંદ, દિશાગમન.

સ્કંડ ૩ જો.

પાઠ ૨૭ મો.

જીવ.

જૈન શાસ્ત્રમાં નવ તત્ત્વો માનેલાં છે, તેમાંનું જીવ
એક તત્ત્વ છે. જે પ્રાણને ધારણ કરે, અને જેનામાં ચૈ-
તન્ય હોય, તે જીવ કહેવાય છે. તે જીવની ઉપાધિ ભેદ
કરી છ જાતિઓ છે. પહેલી જાતિમાં જીવ ચેતના લક્ષણથી
એક પ્રકારનો છે. વીજી જાતિમાં ઝ્રસ અને સ્થાવર એવા
તેના બે ભેદ પડે છે. જેનામાં ચાલવાની શક્તિ હોય, અને
જે ભય દેખીને ઝ્રસ પામે. તે ઝ્રસ જીવ, અને જે હાલી

ચાલી શકે નહીં, અને સ્થિરજ રહે, તે સ્થાવર જીવ કહેવાય છે. ત્રીજી જાતિમાં તેના ત્રણ ભેદ પડે છે. સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, અને નપુંસક વેદ અર્થાત્ સ્ત્રી જાતિના, પુરુષ જાતિના, અને નપુંસક જાતિના જીવ હોય છે તે. ચોથી જાતિમાં દેવતા, મનુષ્ય, નારકી અને તિર્યંચ એમ ચાર જાતના જીવ થાય છે. પાંચમી જાતિમાં એકેન્દ્રિય, બેદ્વિદ્રિય, ત્રેન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિય એમ પાંચ ભેદ પડે છે, અને છઠ્ઠી જાતિમાં છકાય જીવ થાય છે. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તે-હકાય, વાયુકાય વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય. આ પ્રમાણે જીવની છ જાતિઓ થાય છે. તેમાં પાંચમી જાતિમાં જે એકેન્દ્રિય [એક ઇન્દ્રિવાળા] જીવ કહેલ છે, તેના સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા બે ભેદ પડે છે. સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ નિરતિશયી^૧ સૂક્ષ્મ નામ કર્મના ઉદયવાળા હોવાથી તે ઘળા ઝીણામાં ઝીણા હોય છે. તે આ વધા ચૌદ રાજ્ય-લોકમાં વ્યાપીને રહેલા છે, તે પર્વત વિગેરેને ભેદીને જાય આવે છે, તે કોઈથી ભેદાતા નથી, અને અગ્નિથી વળ્લતા નથી. માણસોનાં ચર્મચક્ષુથી^૨ જોવામાં આવતા નથી, અને માણસ કે કોઈ વીજાના ઉપયોગમાં આવતા નથી.

વાદર એકેન્દ્રિય જીવ દૃશ્ય^૩ સાતિશય નામ કર્મના ઉદયવાળા હોવાથી માણસોથી જોઈ શકાય છે, એક નિ-

૧ એક જાતનું કર્મ છે, જે કર્મ ઉદય આવે, ત્યારે પ્રાણી ઝીણામાં ઝીણું રૂપ મેલ્લવી શકે છે. ૨ ચામડાની આંખો. ૩ એક જાતનું કર્મ છે. જે ઉદય આવતાં પ્રાણી દૃશ્ય-જોઈ શકાય તેનું રૂપ મેલ્લવે છે.

યમિત ઠેકાળે તે રહી શકે છે, કોઈથી ભેદી શકાય છે, અગ્નિથી વાઝી શકાય છે, અને તે સર્વના ઉપયોગમાં આવે છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ જૈન શાસ્ત્રમાં કેટલાં તત્ત્વ છે ? ૨ જીવ કોને કહેવાય ? ૩ જીવની વધી મળીને કેટલી જાતિ ? ૪ પહેલી, ત્રીજી અને પાંચમી જાતિ કઈ ? તે જનાવો. ૫ ત્રસ જીવ એટલે શું ? ૬ સ્થાવર એટલે શું ? ૭ છ-કાય કયા કહેવાય ? ૮ સૂક્ષ્મ અને વાદર એટલે શું ? ૯ નિરતિશયી સૂક્ષ્મ અને સાતિશય દૃશ્ય એ શું છે ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પ્રાણ, ચૈતન્ય, સ્ત્રીવેદ, પુરુષ વેદ, નપુંસક વેદ, નારકી, તિર્યંચ, એકંદ્રિય, વેરિંદ્રિય, તેરિંદ્રિય, ચૌરિંદ્રિય, પંચેંદ્રિય, પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજકાય, વાયુકાય, વન-સ્પતિકાય, ત્રસકાય, ચૌદ રાજ્યલોક, ચર્મ ચક્ષુ, ઉપાધિ ભેદ, નિરતિશય, સાતિશય.

પાઠ ૨૮ મો.

પર્યાપ્તિ.

જીવના શરીરનો બંધ પુદ્ગલોથી બને છે. એ પુદ્ગલોના વધારાથી જે કાંઈ પુદ્ગલના પરિણામને^૧ કરનારી કોઈ જાતની શક્તિ થાય, તે પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. તે પર્યાપ્તિનો ઓછો વધતો સંબંધ જીવની સાથે હોય છે. તે પર્યાપ્તિને આધારેજ જીવનું જીવન^૨ રહે છે. પર્યાપ્તિનો ટુંકો અર્થ આહારાદિ^૩ પુદ્ગલોનો મેળાપ એવો પણ થઈ શકે. એ પર્યાપ્તિના છ ભેદ છે. ૧ આહાર પર્યાપ્તિ, ૨ શરીર પર્યાપ્તિ, ૩ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, ૪ શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ, ૫ ભાષા પર્યાપ્તિ અને ૬ મનઃ પર્યાપ્તિ.

૧ આહાર પર્યાપ્તિ દરેક જીવ વીજા જીવની ઉત્પત્તિ વચ્ચે જે શક્તિવડે આહાર લે, અને તે આહારને પછી રસપણે પરિણમાવવાની જે શક્તિ તે.

૨ શરીર પર્યાપ્તિ આહારના રસરૂપ થયેલા પરિણામને રસ, રુધિર, માંસ, ચરવી (મેદ), અસ્થિ^૪, મજ્જા^૫ અને વીર્ય, એ સાત ધાતુરૂપે પરિણમાવી શરીર વાંધવાની જે શક્તિ તે.

---

૧ એક રૂપને વાંજે રૂપે થઈ જવું, તે ' પરિણામ કહેવાય છે. ૨ જીવનું. ૩ સાથે તે. ૪ હાડકાં. ૫ એક જાતની ધાતુ છે.

૩ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ સાત ધાતુપણે પરિણમાવેલા તે રસને જેને જેટલી ઇન્દ્રિયો જોડે, તેટલી ઇન્દ્રિયપણે પરિણમાવવાની જે શક્તિ તે.

૪ શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ ઉપરની ત્રણ પર્યાપ્તિ વાંધીને પછી શ્વાસોચ્છ્વાસને યોગ્ય એવી વર્ગનાના દલિક (દલિયા) લઈ, તેમને શ્વાસોચ્છ્વાસપણે પરિણમાવીને અવલંબી^૧ મુકવાની જે શક્તિ તે.

૫ ભાષા પર્યાપ્તિ ભાષાને યોગ્ય એવાં પુદ્ગલ લઈ, તેને ભાષાપણે પરિણમાવીને અવલંબી મુકવાની જે શક્તિ તે.

૬ મનઃ પર્યાપ્તિ મનોવર્ગના યોગ્ય પુદ્ગલ લઈ, તેને મનપણે પરિણમાવીને અવલંબી મુકવાની જે શક્તિ તે.

આ છ પર્યાપ્તિઓ જીવમાં હોય છે. તેમાંથી જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિ કહી છે, તેટલી પૂરી કર્યા પછી મરણ પામે, તે પર્યાપ્તા જીવ કહેવાય છે, અને જેને જેટલી કહી છે, તેટલી પૂરી કર્યા વિના મરણ પામે, તે અપર્યાપ્તા જીવ કહેવાય છે.

તે છ પર્યાપ્તિઓમાં આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ આ પહેલી ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પૂરી કર્યા વિના કોઈ જીવ મરતો નથી.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પર્યાપ્તિ એટલે શું ? ૨ તેનો ટુંકો અર્થ શું થઈ શકે ? ૩ પર્યાપ્તિના કેટલા ભેદ છે ? ૪ પરિણામ શબ્દનો અર્થ શો ? ૫ સાત ધાતુ કયા ? ૬ વર્ગના એટલે શું ? ૭ દલિયા એટલે શું ? ૮ અવલંબી મુકવાની એટલે શું ? ૯ પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિ જીવ કયા કહેવાય ? ૧૦ કઈ કઈ પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા વિના જીવ મરતો નથી ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પરિણામ, પુદ્ગલ, પર્યાપ્તિ, જીવન, આહાર, ઉત્પત્તિ, યજ્ઞા, અસ્થિ, વર્ગના, દલિક, અવલંબી, મનોવર્ગના.

પાઠ ૨૧ મો.

જીવના ચૌદ ભેદ.

જીવની છ જાતિમાં પાંચમી જાતિની અંદર પંચેન્દ્રિય જીવ કહેલ છે, તેને ચામડી, જીભ, નાક, આંખ અને કાન—એ પાંચ ઇન્દ્રિયો હોય છે. એ પંચેન્દ્રિય જીવના સંજ્ઞા અને અસંજ્ઞા એવા બે ભેદ થાય છે. જેનામાં મનની સંજ્ઞા (ભાન) હોય તે સંજ્ઞા, અને જેનામાં મનની સંજ્ઞા

ન હોય, તે અસંજ્ઞી કહેવાય છે. , એક ઇન્દ્રિયવાળાના બે ભેદ, બેરિન્દ્રિય, તેરિન્દ્રિય અને ચૌરિન્દ્રિયના એક એક ભેદ અને પંચેન્દ્રિયના બે ભેદ—એ બધા મઠ્ઠી નીચે પ્રમાણે સાત ભેદ થાય છે.

૧ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય.

૨ વાદર એકેન્દ્રિય.

૩ બેરિન્દ્રિય.

૪ તેરિન્દ્રિય.

૫ ચૌરિન્દ્રિય.

૬ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય.

૭ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય.

ઉપરના સાતે ભેદના જીવો—૧ પર્યાપ્તા અને ૨ અપર્યાપ્તા, એવા બે પ્રકારે છે, એટલે બધા મઠ્ઠીને જીવના ચૌદ ભેદ થયા, તે નીચે પ્રમાણે—

૧ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૨ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૩ વાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૪ વાદર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૫ બેરિન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૬ બેરિન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૭ તેરિન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૮ તેરિન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૯ ચૌરિન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૧૦ ચૌરિન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૧૧ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૧૨ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

૧૩ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તા. ૧૪ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

सारांश प्रश्नो.

१ पांच इंद्रियोनां नाम कहो. २ संज्ञी अने असंज्ञी ए थुं ? ते समजावो. ३ जीवना सात भेद क्या ? ते गणावो. ४ क्या जीवना एक एक भेद थाय छे ? अने क्या जीवना वे वे भेद थाय ? ते जणावो.

शिक्षके नीचेना शब्दोनीं समजूती आपवी.

संज्ञा, संज्ञी, असंज्ञी, पर्याप्ता, अपर्याप्ता.

पाठ ३० मो.

जीवना चौद भेद विषे कविता.

चोपाइ.

जीवतणी छो जाति बने,
एकेंद्रिय पांचमीमां^१ गणे.   ॥ १ ॥
सूक्ष्म ने वादर तेना भेद,
द्वि त्रि^२ चौ इंद्रिय एक भेद.   ॥ २ ॥

१ पांचमी जातिमां. २ द्वि-द्वींद्रि (केरिंद्रिय), त्रि-त्रींद्रिय (तेरिंद्रिय), चौ-चौरिंद्रिय, तेमना एक एक भेद छे.

પંચેન્દ્રિય બેથી ભેદાય^૩;

સંજ્ઞી અસંજ્ઞી તે કહેવાય. ॥ ૩ ॥

તે સાથે પર્યાપ્તા થાય,

અપર્યાપ્તા તેમ ગણાય. ॥ ૪ ॥

જીવતણા ચૌદ ભેદ મનાય,

જિનવાણીમાં તે વંચાય. ॥ ૫ ॥

પાઠ ૩૧ મો.

અજીવ તત્ત્વ.

પહેલા જીવ તત્ત્વની વિરુદ્ધનું જે તત્ત્વ તે વીજું અજીવ તત્ત્વ કહેવાય છે. જીવ તત્ત્વ વરાવર સમજવાથી અજીવ તત્ત્વ સહેલી રીતે જાણી શકાય છે. તે અજીવના અરુપી અજીવ અને રુપી અજીવ, એવા મુખ્ય બે ભેદ પડે છે. જેનું રુપ દેખવામાં ન આવે, તે અરુપી કહેવાય છે, અને જેનું રુપ દેખવામાં આવે, તે રુપી કહેવાય છે. અરુપી અજીવના દશ ભેદ અને રુપી અજીવના ચાર ભેદ મળી અજીવના ચૌદ ભેદ થાય છે. આ ચૌદ ભેદવાળું અજીવ તત્ત્વ દરેક આસ્તિક માણસે જાણવું જોઈએ. એ તત્ત્વ જાણવાથી જગત્ના ઘણા પદાર્થો જાણવામાં આવે છે. જે વસ્તુ ચેતન વિનાની જડરુપ છે, તે અજીવ ગણાય છે,

અને તેવી વસ્તુના જ્ઞાનથી જીવ અને અજીવ તત્ત્વનું સ્ફુટ જ્ઞાન સારી રીતે થઈ શકે છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અજીવ તત્ત્વ એટલે શું ? ૨ અજીવ તત્ત્વના મુખ્ય કેટલા ભેદ છે ? ૩ રૂપી અને અરૂપી એટલે શું ? ૪ રૂપી અજીવના કેટલા ભેદ છે ? ૫ અરૂપી અજીવના કેટલા ભેદ છે ? ૬ અરૂપી અને રૂપી અજીવના વધા યલીને કેટલા ભેદ થાય છે ? ૭ અજીવ શું કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

અરૂપી, રૂપી, આસ્તિક, ચેતન, જહ.

પાઠ ૩૨ મો.

અસ્તિકાય.

અસ્તિ એટલે પ્રદેશ તેનો કાય એટલે સમૂહ, તે અસ્તિકાય કહેવાય છે, એટલે પ્રદેશનઃ સમૂહને અસ્તિકાય કહે છે. ચલન (હાલવા ચાલવામાં) મદદ કરવાના સ્વભાવ ગુણવાળો જે પ્રદેશનો સમૂહ, તે ધર્માસ્તિકાય

કહેવાય છે. જે સ્થિર રાખવામાં મદદ કરવાનો સ્વભાવ-
વાળો હોય, તે અધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે. એક જ-
ગ્યાથી બીજી જગ્યામાં જતાં જે અવકાશ આપે, તે
આકાશાસ્તિકાય કહેવાય છે; ઇટલે ચલનમાં મદદ
કરવાનો સ્વભાવવાળો પ્રદેશ સમૂહ તે ધર્માસ્તિકાય,
સ્થિર રાખવામાં મદદ કરવાનો સ્વભાવવાળો પ્રદેશ સમૂહ
તે અધર્માસ્તિકાય, અને એક જગ્યાથી બીજી જગ્યામાં
જતાં અવકાશ આપનારો પ્રદેશનો સમૂહ, તે આકાશાસ્તિ-
કાય એમ સમજવું.

આ ત્રણે પ્રકારના અસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ અને
પ્રદેશ એવા ત્રણ ત્રણ ભેદ પડે છે. જે આજનો પદાર્થ
હોય, તે સ્કંધ કહેવાય છે. તેવા સ્કંધની સાથે સંબંધ-
વાળો જે કેટલોએક ભાગ, તે દેશ કહેવાય છે, અને
જેનો ભાગ કરવાથી બીજો ભાગ પડી શકે નહિ, તે
પ્રદેશ કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અસ્તિકાય એ શબ્દનો અર્થ કરો. ૨ અસ્તિ
ઇટલે શું, અને કાય ઇટલે શું ? ૩ ધર્માસ્તિકાય ઇટલે
શું ? ૪ અધર્માસ્તિકાય ઇટલે શું ? ૫ આકાશાસ્તિકાય
ઇટલે શું ? ૬ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકા-
શાસ્તિકાયના કેટલા ભેદ છે ? ૭ સ્કંધ, દેશ અને
પ્રદેશ ઇટલે શું ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

અસ્તિકાય, ચલન, સ્વભાવ, અવકાશ, સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ.

પાઠ ૩૩ મો.

અરૂપી અજીવના દશ ભેદ.

અરૂપી અજીવના દશ ભેદ છે. ધર્માસ્તિકાયના ત્રણ, અધર્માસ્તિકાયના ત્રણ, આકાશાસ્તિકાયના ત્રણ, અને કાલનો એક, એમ મળીને અરૂપી અજીવના દશ ભેદ થાય છે. ધર્માસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ, અને પ્રદેશથી ત્રણ ભેદ થાય છે. અધર્માસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ, અને પ્રદેશથી ત્રણ ભેદ થાય છે, અને આકાશાસ્તિકાયના પણ સ્કંધ, દેશ, અને પ્રદેશથી ત્રણ ભેદ થાય છે, અને કાલનો ભેદ એકજ છે, તેને કાલ અથવા અદ્દા કહે છે. એકંદરે તેના દશ ભેદ નીચે પ્રમાણે થાય છે—

૧ ધર્માસ્તિકાય સ્કંધ.	૨ ધર્માસ્તિકાય દેશ.
૩ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ.	૪ અધર્માસ્તિકાય સ્કંધ.
૫ અધર્માસ્તિકાય દેશ.	૬ અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ.
૭ આકાશાસ્તિકાય સ્કંધ.	૮ આકાશાસ્તિકાય દેશ.
૯ આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશ.	૧૦ કાલ—અદ્દા.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અરૂપી અજીવના કેટલા ભેદ થાય ? ૨ આકાશાસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ ગણાવો. ૩ અધર્માસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ કયા ? તે કંહો. ૪ અદ્ધા ઇટલે શું ? ૫ એકંદર અરૂપી અજીવના દશ ભેદ કહો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

કાઝ, અદ્ધા.

પાઠ ૩૪ મો.

રૂપી અજીવના ચાર ભેદ.

આગઝ કહેવામાં આવ્યું છે કે, જે રૂપવાળા અજીવ હોય, તે રૂપી અજીવ પુદ્ગલાસ્તિકાય કહેવાય છે. તે રૂપી અજીવના ચાર ભેદ છે. ૧ પુદ્ગલ સ્કંધ, ૨ દેશ, ૩ પ્રદેશ, અને ૪ પરમાણુ, એવાં તેમનાં નામ છે. સ્કંધ, દેશ, અને પ્રદેશનું સ્વરૂપ આગઝ જાણવામાં આવ્યું છે. હવે પુદ્ગલ અને પરમાણુનું સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ. જેનો પૂરણ ગલન ઇટલે પૂરાવાનો તથા ગલવાનો સ્વંભાવ હોય, તે પુદ્ગલ કહેવાય છે. એ પુદ્ગલના સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ એવા ચાર ભેદ થાય છે. સ્કંધથી ભિન્ન થયેલાનો જે નિર્વિભાજ્ય ભાગ ઇટલે જેનો

ભાગ પડી શકે નહિ એવો ભાગ, તે પરમાણુ કહેવાય છે. એ પરમાણુ પુદ્ગલનો એક ભેદ પણ થાય છે. પુદ્ગલ-સ્તિકાય સુધી હોવાથી તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અને શબ્દ રહેલા છે, તે વળી સચિત્ત, અચિત્ત, અને મિશ્ર ગમે તેવો શબ્દ, અંધકાર, પ્રકાશ, ચંદ્રની જ્યોતિ, છાયા, સૂર્યનો તડકો વિગેરે ગુણો તેનામાં રહેલા છે. તે ચૌદ રાજલોકમાં વ્યાપક છે, અને સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંત પ્રદેશી છે. ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય તે વંનેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શબ્દ અને રૂપ નથી, તેથી તે અરૂપી કહેવાય છે. તે અસંખ્યાત પ્રદેશી અને ચૌદ રજ્જુપ્રમાણ લોકમાં (ચૌદ રાજલોકમાં) વ્યાપક છે. આકાશસ્તિકાય પણ લોકાલોક વ્યાપક, અનંત પ્રદેશી અને વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શબ્દ અને રૂપથી રહિત છે, તેથી તે પણ અરૂપી કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ રૂપી અજીવના કેટલા ભેદ છે ? તેનાં નામ આપો.

૨ પુદ્ગલ એટલે શું ? તેનું સ્વરૂપ વતાવો. ૩ પુદ્ગલના કેટલા ભેદ છે ? તે ગણાવો. ૪ પરમાણુ એટલે શું ? તે કલો. ૫ પુદ્ગલસ્તિકાયરૂપી શી રીતે છે ? તે વિવેચન કરી વતાવો. ૬ પુદ્ગલસ્તિકાયમાં શું શું હોય છે ? તે કલો. ૭ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશસ્તિક-

કાયમાં શો તફાવત છે ? તે વિવેચન કરી સમજાવો.
૮ ચંદ્રની જ્યોતિ અને સૂર્યનો તડકો વિગેરે ગુણ કોનામાં
રહેલા છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પુદ્ગલ, પરમાણુ, પૂરણ ગલન, નિર્વિધાજ્ય ભાગ,
સચિત, અચિત, મિશ્ર, ચંદ્રની જ્યોતિ, ચૌદ રજ્જુપ્રમાણ,
વ્યાપક, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અનંત પ્રદેશી, અસંખ્યાત
પ્રદેશી, ચૌદ રાજલોક.

પાઠ ૩૫ મો.

કાલ.

કાલ એ અરુપી અજીવનો દશમો ભેદ છે, તે સૂર્યની
ગતિ અને ક્રિયાના પરિણામ ઉપરથી જાણી શકાય છે.
અતિ સૂક્ષ્મ કાલને સ્મય્ય કહે છે, તેવા અસંખ્યાત સમ-
યને એક આવલિકા કહે છે, એટલે નિગોદના જીવોને
એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં સત્તર વાર મરણ સુધી અને અઠારમા
ભવની ઉત્પત્તિ થાય, તે તેમનું આયુષ્ય વસો ને છપ્પન
આવલિકા કહેવાય છે. વસો છપ્પન આવલિનો નિગોદના

જીવનો એક છુલ્લક ભવ જે સાઢાસત્તર છુલ્લક ભવ જેટલો કાઠ તે શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ પ્રાણ છે, તેવા સાત પ્રાણનો એક સ્તોક કહેવાય છે. તેવા સાત સ્તોકનો એક લઘુ કહેવાય છે, અને તેવા સત્તોતેર લઘુનો એક મુહૂર્ત ગણાય છે. તે મુહૂર્તનું પ્રમાણ બે ઘડીનું છે; તેવા ત્રીશ મુહૂર્તનો અહોરાત્ર થાય છે. તેવા પંદર અહોરાત્રનો એક પક્ષ (પચ્ચાઢીયું) થાય છે, બે પચ્ચાઢીયાનો એક માસ થાય છે, બાર માસનું એક વર્ષ થાય છે, અસંખ્યાતા વર્ષોથી એક પલ્યોપમ થાય છે, દશ કોઢાકોઢી પલ્યોપમનો એક સાગરોપમ થાય છે, દશ કોઢાકોઢી સાગરોપમે એક ઉત્સર્પિણી થાય છે, તેટલાજ પ્રમાણે એક અવસર્પિણી થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ કાઠ શી રીતે જાણી શકાય ? ૨ સમય કોને કહે છે ? ૩ કેટલા સમયની આવલિકા કહેવાય છે ? ૪ નિગોદના જીવોનું આયુષ્ય કેટલી આવલિકાનું છે ? ૫ શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ એવા કેટલા પ્રાણનો એક સ્તોક કહેવાય છે ? ૬ કેટલા સ્તોકનો લઘુ કહેવાય છે ? ૭ મુહૂર્તનું પ્રમાણ કેવી રીતે છે ? ૮ કેટલા મુહૂર્તનો અહોરાત્ર થાય છે ? ૯ પક્ષ, માસ અને વર્ષ કેવી રીતે થાય ? તે કહો.

૧૦ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાલના પ્રમાણમાં શો તફાવત છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સૂર્યની ગતિ, ક્રિયાનું પરિણામ, અતિ સૂક્ષ્મ, નિગોદ, છુલ્લક ભવ, શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ પ્રાણ, સ્તોક, લવ, અહોરાત્ર, પક્ષ, કુવાનું દષ્ટાંત, પલ્યોપમ.

પાઠ ૩૬ મો.

છ દ્રવ્ય.

જૈન શાસનમાં છ દ્રવ્ય ગણાય છે. એક જીવ અને અજીવનાં પાંચ દ્રવ્ય મળીને છ દ્રવ્ય થાય છે. જીવ દ્રવ્ય વિષે આગળ કહેવામાં આવ્યું છે, અને અજીવના ચૌદ ભેદ પણ જણાવ્યા છે. હવે અજીવના પાંચ દ્રવ્યનો વિશેષ બોધ થવાને તેનું વિવેચન કરવાની જરૂર છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાલ, એ પાંચ અજીવ દ્રવ્ય કહેવાય છે. જેમ માછલાંને સંચાર કરવાનું અપેક્ષા કારણ પાળી છે, એટલે માછલું પાળીને લઇને સંચાર કરી શકે છે, તેમ જીવ તથા પુદ્ગલને ગતિરૂપે પરિણમતાં એટલે જીવ તથા પુદ્ગલને સંચાર

કરવામાં જે અપેક્ષા કારણ, તે પહેલું ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય કહેવાય છે, અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાયને લઈને જીવ તથા પુદ્ગલનો સંચાર થઈ શકે છે.

વીજું અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય છે, તેનું સ્વરૂપ વધી રીતે ધર્માસ્તિકાયને મળતું છે, પણ એ દ્રવ્ય જીવ તથા પુદ્ગલને સ્થિરતા રાખવામાં સહાય કરે છે. જેમ કોઈ મુસાફર રસ્તે ચાલતાં થાકી જાય, ત્યારે વિશ્રામ લેવા કોઈ ક્ષાદ વિગેરેની છાયામાં જઈ બેસે છે, અહીં સ્થિતિ તો પોતેજ કરે છે, પરંતુ આશ્રય વિના સ્થિતિ થઈ શકતી નથી, તેથી તેને વૃક્ષની છાયા એ અપેક્ષા કારણ છે. તેવી રીતે જીવ તથા પુદ્ગલ ગતિ કરતાં સ્થિતિ કરવાને પ્રસંગે સ્થિતિ તો પોતેજ કરે છે, તેને વૃક્ષની છાયા જેવું સ્થિતિ કરવાનું જે અપેક્ષા કારણ, તેજ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય કહેવાય છે.

ત્રીજું આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય છે. તેનું વીજું સ્વરૂપ ધર્માસ્તિકાયના જેવુંજ છે. આ દ્રવ્ય, જીવ અને પુદ્ગલને રહેવામાં અવકાશ આપે છે, તે દ્રવ્ય લોકાલોક વ્યાપી છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકાશાસ્તિકાય આ ત્રણે એકબીજામાં મળી ગયેલાં છે. ડ્યાં સુધી આ ત્રણ દ્રવ્યો છે, ત્યાં સુધી લોક છે, અને ડ્યાં કેવલ આકાશાસ્તિકાય છે, અને વીજું કાંઈ નથી, તે અલોક છે.

ચોથું પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્ય છે. આ પુદ્ગલનું બી-
 જું નામ પરમાણુ પણ કહેવાય છે. ઘડો, વસ્ત્ર, વિગેરે
 પદાર્થો પરમાણુઓના સમૂહથી બનેલા છે, અને તેથી તેઓ
 તેનાં કાર્ય છે. તેઓને પણ પુદ્ગલજ કહે છે. એક પર-
 માણુમાં એક વર્ણ, એક રસ, એક ગંધ, અને બે સ્પર્શ રહેલા
 છે. તેનું બનેલું કાર્ય એ તેનું લિંગ છે. પરમાણુમાં વળી એવી
 સુબી છે કે, એક વર્ણથી બીજો વર્ણ, રસથી બીજો રસ,
 ગંધથી બીજો ગંધ, અને સ્પર્શથી બીજો સ્પર્શ થઈ જાય
 છે. પરમાણુ દ્રવ્ય-વસ્તુરૂપે અનાદિ તથા અનંત છે, અને
 પર્યાયરૂપે આદિ તથા અંત સહિત છે. પરમાણુઓનાં જે
 કાર્ય છે, તેઓમાં કોઈ પ્રવાહથી અનાદિ અનંત છે, અને
 કોઈ આદિ તથા અંત સહિત છે. આ જગતમાં જેટલા
 જડરૂપે દેખાય છે, તે વધાં પરમાણુનાં કાર્ય છે. જે પુદ્-
 ગલ દ્રવ્ય સમુચ્ચયરૂપે એકટું થાય, તો તે દ્રવ્યમાં, કાઠો,
 લીલો, રાતો, પીઠો, અને ધોળો-એ પાંચ વર્ણ છે. તીવ્રો,
 કઢવો, કષાયેલો, સ્વાદો, અને મીઠો-આ પાંચ રસ છે.
 સુગંધ, અને દુર્ગંધ આ બે ગંધ છે. સ્વરસ્વરો, સુંવાળો,
 હઠ્ઠવો, ભારે, ટાઠો, ડનો, ચીકણો, અને લુચ્ચો-એ આઠ
 સ્પર્શ છે. તે પુદ્ગલોમાં એકબીજાના મેળાપથી જાતજાતના
 વર્ણ વિગેરે થઈ જાય છે, તે પુદ્ગલોમાં અનંત શક્તિઓ
 તથા અનંત સ્વભાવ છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ-ઈ-
 ત્યાદિ નિમિત્તોના મલ્લવાથી તે પુદ્ગલોનાં વિચિત્ર પ-
 પરિણામ થાય છે.

પાંચનું કાઢ દ્રવ્ય છે, તેનું સ્વરૂપ આગલ કહેવામાં આવ્યું છે.

સારાશ પ્રશ્નો.

૧ જૈન શાસનમાં કેટલાં દ્રવ્ય ગણાય છે ? ૨ છ દ્રવ્ય કયાં ? તે ગણાવો. ૩ પાંચ અજીવ દ્રવ્યનાં નામ આપો. ૪ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યમાં શેનો દાખલો છે ? તે કહો. ૫ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યનો શો સ્વભાવ છે ? ૬ ધર્માસ્તિકાયને લઈ જીવ તથા પુદ્ગલ શું કરી શકે છે ? ૭ અધર્માસ્તિકાયનું સ્વરૂપ શું છે ? ૮ અધર્માસ્તિકાય જીવ તથા પુદ્ગલને કેવી સહાય કરે છે ? ૯ અધર્માસ્તિકાયનો દાખલો આપી સમજાવો. ૧૦ આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય જીવ તથા પુદ્ગલને શું કરે છે ? ૧૧ તે દ્રવ્ય કેવું છે ? તેનું વિશેષ વિવેચન કરો. ૧૨ આલોક વયાં સુધી છે, અને અલોકમાં કયું દ્રવ્ય છે ? ૧૩ પુદ્ગલાસ્તિકાયનું વીજું નામ શું છે ? ૧૪ પરમાણુઓનાં કાર્ય કયા સ્વદાર્થો કહેવાય છે ? ૧૫ એક પરમાણુમાં વર્ણ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શ કેટલા છે ? તે કહો. ૧૬ પરમાણુમાં વીજી શી સુધી છે ? તે જણાવો. ૧૭ પરમાણુ અનાદિ તથા અનંત કયારે છે, અને આદિ તથા અંત સહિત કયારે છે ? તે સમજાવો. ૧૮ પરમાણુઓનાં કાર્ય અનાદિ તથા અનંત કયારે હોય છે, અને આદિ તથા

અંત સહિત ક્યારે હોય છે ? ૨૦ પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ કેટલા કેટલા છે ? તે ગણાવો. ૨૧ પુદ્ગલોમાં શક્તિઓ કેટલી છે, અને સ્વભાવ કેટલા છે ? ૨૨ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ કેટલા છે, અને ભાવ વિગેરે નિમિત્તો મલ્લવાર્થી પુદ્ગલોમાં શું થાય છે ? ૨૩ પાંચમું દ્રવ્ય કયું ? તે કહો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

વિવેચન, અપેક્ષા કારણ, સંચાર, સ્થિરતા, અવકાશ, લોકાલોક, લોક, અલોક, પરમાણુ, કાર્ય, દ્રવ્ય, અનાદિ, અનંત, પર્યાય, પ્રવાહ, સમુચ્ચય, અનંત સ્વભાવ, નિમિત્ત, વિચિત્ર પરિણામ.

પાઠ ૩૭ સૌ.

૩ પુણ્ય તત્ત્વ.

પુણ્ય તત્ત્વ એ ત્રીજું તત્ત્વ છે. જેનાથી પોતે શુભ પ્રકૃતિવડે કરેલાં કર્મ જીવોને સુખ આપે છે, તે પુણ્ય કહેવાય છે. આ પુણ્ય ઉપાર્જન કરવાનાં નવ કારણ છે. ૧ પાત્રને અન્નહું દાન આપવાથી, ૨ તર્પ્યને પાણી પાવવાથી, ૩ નાગને ઓઢવા વસ્ત્ર આપવાથી, ૪ ઘર વિના-

જાને, ૫ રહેવા સ્થાન આપવાથી, ૬ સુવા વેસવાને આ-
સન આપવાથી, ૭ ગુણી જનને દેખી મનમાં સંતોષ તથા
દર્પ માનવાથી, ૮ ગુણી જનની વચનવડે પ્રશંસા કરવાથી,
અને કાયાથી સેવા કરવાથી અને ૯ ગુણીજનને નમસ્કાર
કરવાથી, આ નવ પ્રકારનાં કારણથી પ્રાણી પુણ્ય ઉપા-
ર્જન કરે છે. અહીં પાત્રને દાન આપવામાં બે પ્રકાર છે.
૧. પાત્રદાન, અને ૨. વીજું અનુકંપાદાન. જે પાત્રને
દાન આપવામાં આવે, તે પાત્રદાન કહેવાય છે. તેવું દાન
પુણ્ય તથા મોક્ષ વંનેનું કારણ થાય છે, અને કોઈ પણ
દીન દુઃખી પ્રાણી હોય, તેને અનુકંપાથી આપે, તે અનુ-
કંપાદાન કહેવાય છે. આ અનુકંપાદાન અવશ્ય એકલા
પુણ્યવંધનું હેતુ થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પુણ્ય તત્ત્વ એ કેટલામું તત્ત્વ છે ? ૨ પુણ્ય એ-
ટલે શું ? ૩ પુણ્ય ઉપાર્જન કરવાનાં કેટલાં કારણ છે ?
૪ દાનના કેટલા પ્રકાર છે ? ૫ પાત્રદાન અને
અનુકંપાદાન વંનેમાં શો તફાવત છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શુભ પ્રકૃતિ, ઉપાર્જન, ગુણીજન, પ્રશંસા, પાત્ર,
અનુકંપા.

પાઠ ૩૮ મો.

પુણ્ય બાંધવા વિષે કવિતા.

ચોપાદ.

પુણ્ય બંધની છે નવ રીત,
 ઇર્થી થાયે પુણ્યમાં પ્રીત. ૧

શુભ્યા જનને અન્નનાં દાન,
 તરણ્યા જનને જલનાં પાન. ૨

રહેવાને આપે છે સ્થાન,
 સુવા માટે શય્યા દાન. ૩

ઉઘાડાને વસ્ત્ર અપાય,
 મનમાં સારા સંકલ્પ થાય. ૪

સ્તુતિ કરે શુભ વચને નિત,
 કાયાથી સેવે ધરી પ્રીત. ૫

નમન કરે છે પૂજ્યને આપ,
 એ નવ રીતે પુણ્યની છાપ. ૬

પાઠ ૩૧ મો.

પુણ્ય ભોગવવાના વૈતાલીશ^૧ પ્રકાર—ભાગ ૧ લો.

ઉપરના પાઠમાં કહેલી નવ રીતીથી માણસ પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે, પણ તે પુણ્યને કેવી રીતે ભોગવવાં ? તે પ્રકાર જાણવા જોઈએ. તે પુણ્ય ભોગવવાના વૈતાલીશ પ્રકાર છે. જે પુણ્યના ઉદયથી જીવ જ્ઞાતા ભોગવે, તે જ્ઞાતાવેદનીય નામે પહેલો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જીવ ક્ષત્રિ આદિ ઊંચા કુળમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઉચ્ચ ગોત્ર નામે વીજો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જીવ મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય, તે મનુષ્ય ગતિ નામે ત્રીજો પ્રકાર છે, જેમ વલ્લભ વાંકો ચાલતો હોય, તેને નાથ ચાલીને સિદ્ધો ચલાવવામાં આવે, તેમ જીવ વક્રગતિએ વીજી ગતિમાં જતો હોય, તેને સીદ્ધો ઉપજવાને સ્થાને જેથી પહોંચાડવામાં આવે, તે આનુપૂર્વી કહેવાય છે. મનુષ્યની ગતિ અને મનુષ્યની આનુપૂર્વીને મનુષ્યલ્લિક કહે છે. એ મનુષ્યાનુપૂર્વી નામે ચોથો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી દેવતાની ગતિ પ્રાપ્ત થાય, તે દેવગતિ નામે પાંચમો પ્રકાર છે. તે પછી દેવાનુપૂર્વી નામે છઠ્ઠો પ્રકાર છે. આ દેવગતિ અને દેવાનુપૂર્વી તે વંનેને મુરલ્લિકા કહે છે. જેના ઉદયથી પંચેન્દ્રિયપણું પ્રાપ્ત થાય,

૧ એ વૈતાલીશ પ્રકાર નામ વર્તમાન પ્રકરણને છે.

તે પંચેદ્રિય જાતિ નામે સાતમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી ઔદારિક શરીરને યોગ્ય એવાં પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરીને તથા તેને શરીરરૂપે પરિણમાવીને જીવ પોતાના પ્રદેશની સાથે મેલવે, તે ઔદારિક નામકર્મ નામે આઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી વૈક્રિય શરીરને યોગ્ય એવાં પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરી તથા તેને શરીરરૂપે પરિણમાવીને જીવ પોતાના પ્રદેશની સાથે મેલવે, તે વૈક્રિય શરીર નામે નવમો પ્રકાર છે. આ વૈક્રિય શરીરના ઔપપાતિક અને લબ્ધિ પ્રત્યયિક એવાં બે ભેદ છે. ઔપપાતિક વૈક્રિય શરીર દેવતાને તથા નારકીને હોય છે, અને લબ્ધિ પ્રત્યયિક વૈક્રિય શરીર તીર્થંચ તથા લબ્ધિવંત મનુષ્યને હોય છે. જેના ઉદયથી પ્રાણી ચૌદ પૂર્વધારી મુનિરાજ તીર્થંકરની ઋદ્ધિ વિગેરે જોવાને અર્થે એક હાથ પ્રમાણ દેહ ધારણ કરે, તે આહારક શરીર નામે દશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી આહારનું પચાવનાર અને તેજોલેશ્યાનો હેતુરૂપ શરીર ધારણ કરે, તે તેજસ્ શરીર નામે અગીયારમો પ્રકાર છે. કર્મનાં પરમાણુ જે આત્માના પ્રદેશની સાથે મળ્યા છે, તે શરીરજ કાર્મણ શરીર નામે બારમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી ઔદારિક અંગ ઉપાંગ પ્રાપ્ત થાય, તે ઔદારિક અંગોપાંગ નામે તેરમો પ્રકાર છે. શરીરના બે હાથ, બે સ્વભા, એક પીઠ, એક માથું, એક ઉદર અને એક હૃદય-એ આઠ અંગ કહેવાય છે, અને આંગઝાં વિગેરે ઉપાંગ કહેવાય છે.

તેવીજ રીતે જેના ઉદયથી વૈક્રિય અંગોપાંગ પ્રાપ્ત થાય, તે વૈક્રિય અંગોપાંગ નામે ચૌદમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી આહારક અંગોપાંગ પ્રાપ્ત થાય, તે આહારક અંગોપાંગ નામે પંદરમો પ્રકાર છે. વાકીના તૈજસ અને કાર્મણ શરીરને અંગોપાંગ નથી.

ત્તારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પુણ્ય ભોગવવાના કેટલા પ્રકાર છે ? ૨ શાતા વેદનીય, ઉચ્ચ ગોત્ર-મ્ વે પ્રકાર સમજાવો. ૩ આનુષ્ઠી એટલે શું ? તે દાસલાથી સમજાવો. ૪ મનુષ્યદ્વિક અને સુગદ્વિક કોનું નામ ? તે કહો. ૫ પંચેન્દ્રિય જાતિનો પ્રકાર સમજાવો. ૬ આંદારિક વિગેરે પાંચ શરીરના પ્રકાર સમજાવો. ૭ વૈક્રિય શરીરના કેટલા ભેદ થાય ? ૮ ઔષ્ણાતિક વૈક્રિય શરીર કોને હોય છે ? ૯ લઘ્વિ પ્રત્યયિક વૈક્રિય શરીર કોને હોય છે ? ૧૦ આહારક શરીરવાળો પ્રાણી શું જોઈ શકે ? ૧૧ તૈજસ્ શરીરથી શું થઈ શકે ? ૧૨ કાર્મણ શરીરથી શું થઈ શકે ? ૧૩ અંગ કેટલાં હોય ? તે ગણાવો. ૧૪ ઉપાંગ કયાં તે કહો. ૧૫ આંદારિક અંગોપાંગ, વૈક્રિય અંગોપાંગ અને આહારક અંગોપાંગ-મ્ ત્રણે પ્રકાર સમજાવો. ૧૬ કયા શરીરને અંગોપાંગ નથી, તે કહો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શાતા, વક્ર ગતિ, આનુપૂર્વી, મનુષ્યદ્વિક, સુરદ્વિક, પરિણમાવી, પ્રદેશ, લબ્ધિવંત, ચૌદ પૂર્વધારી, તેજોલેશ્યા, કર્મનાં પરમાણુ, અંગ, ઉપાંગ, લબ્ધિ, પ્રત્યયિક, ઔપ-પાતિક.

પાઠ ૪૦ મો.

પુણ્ય ભોગવવાના વેંતાઢીશ પ્રકાર—ભાગ ૨ જો.

વજ્ર એટલે સ્ત્રીલી, રુષભ એટલે પાટો અને નારાચ એટલે બે પાસા મર્કટ બંધ, અર્થાત્ તેનાપર પાટો અને તે ઉપર સ્ત્રીલી; આનું નામ વજ્રરુષભનારાચ નામે સંઘયણ કહેવાય છે. શરીરમાં હાડનો જે મજબૂત સંચય તે સંઘયણ કહેવાય છે, અને તેને સંસ્કૃતમાં સંહનન કહે છે. જેના ઉદયથી પ્રાણી પોતાના શરીરમાં આ વજ્રરુષભનારાચ નામનું પહેલું સંહનન પ્રાપ્ત કરે, એટલે તેના શરીરનો વાંધો તેવો મજબૂત થાય, તે વજ્રરુષભનારાચ નામે સોઝમો પ્રકાર છે. સમ એટલે સરસું, ચતુરસ્ર એટલે ચોરસ એવું સંસ્થાન એટલે આકાર તે સમચતુરસ્ર નામે પહેલું સંસ્થાન કહેવાય છે. અર્થાત્ પર્યંકાસન (પલોંટી) કરી વેસતાં ચારે વાજુ સરસી આકૃતિ થાય, અને પોતાના આંગળ પ્રમાણે એકસો ને આઠ અંગુલ પ્રમાણ શરીર થાય, તેવું સંસ્થાન. જેના ઉદયથી

પ્રાણી તેવા સંસ્થાનને પ્રાપ્ત કરે, તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાન નામે સત્તરમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી શરીરનો રંગ સારો ઇટલે થાંજો, રાતો કે પીજો થાય, તે શુભ વર્ણ નામે અઠારમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી મુગંધ થાય, તે શુભ ગંધ નામે ઓગણીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી શરીરમાં સારો રસ પ્રાપ્ત થાય. તે શુભ રસ નામે વીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી શરીરમાં સારો સ્પર્શ પ્રાપ્ત થાય, તે શુભ સ્પર્શ નામે એકવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી શરીરનું વજન લોઢાની જેમ ભારે નહીં, તેમજ આકઢાનાં ફની જેમ હલકું પણ નહીં, ઇટલે મધ્યમ રીતનું વજન પ્રાપ્ત થાય, તે અશુભ લઘુ નામ કર્મ નામે વાવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પ્રાણી ગમે તેવા વલ્લવાનને પણ જીતવાને સમર્થ થાય, તે પરાવાન નામ કર્મ નામે ત્રેવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી મુલેથી શ્વાસોચ્છ્વાસ લદ્ શકાય તે શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ કર્મ નામે ચોવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી ચંદ્રનાં વિંવની જેમ શીતલતા ઉત્પન્ન કરનાર તેજોયુક્ત શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે ઉદ્યોત નામ કર્મ નામે ળવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી દૃષ્ટ તથા દંસની જેમ સારી જાતની ચાલવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય, તે શુભન્વ ગતિ નામે સત્યાવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પ્રાણી મુતારની જેમ પોતાના અંગના સર્વ અવયવ યોગ્ય સ્થાને ગોઠવવાની શક્તિ ધરાવે. તે નિર્માણ નામ કર્મ નામે ટ્રાવીશમો પ્રકાર છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ વજ્ર, રુષભ અને નારાચ એ શબ્દોના જૂદાજૂદા અર્થ કરી બતાવો. ૨ સંઘયણ એટલે શું ? અને તેને સંસ્કૃતમાં શું કહે છે ? ૩ સમ, ચતુરસ્ત્ર અને સંસ્થાન એ શબ્દોના જૂદાજૂદા અર્થ કરો. ૪ પર્યંકાસન એટલે શું ? ૫ સમ ચતુરસ્ત્ર સંસ્થાનવાળા શરીરનું પ્રમાણ કેટલા આંગુલનું થાય ? ૬ શુભ વર્ણ, શુભ ગંધ, શુભ રસ અને શુભ સ્પર્શ, એ ચાર પ્રકાર વિષે શું સમજ્યા ? તે સ્પષ્ટ રીતે સમજાવો. ૭ અગુરુ લઘુ નામ કર્મ એટલે શું ? ૮ જેના ઉદયથી પ્રાણી ગમે તેવા વલ્લવાનને પણ જીતી શકે, તે પ્રકારનું શું નામ ? ૯ શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ કર્મથી શું થાય ? ૧૦ જેમાં પ્રાણીને ચંદ્રનાં વિંવ જેવો શીતલ પ્રકાશ થાય છે, તે પ્રકારનું શું નામ ? ૧૧ શુભસ્વ ગતિ અને નિર્માણ નામ કર્મનો અર્થ સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

વજ્ર, રુષભ, નારાચ, સંઘયણ, સંહનન, મર્કટ વંધ, સમ, ચતુરસ્ત્ર, સંસ્થાન, પર્યંકાસન, મધ્યમ રીત, શ્વાસો-ચ્છ્વાસ, વિંવ, તેજોયુક્ત, વૃષભ, હંસ, અવયવ.

પાઠ ૪૧ મો.

પુણ્ય ભોગવવાના વેંતાઝીશ પ્રકાર—ભાગ ૩ જો.

જેના ઉદયથી જીવ ત્રસ વિગેરે દશ પ્રકૃતિને પ્રાપ્ત કરે, તે ત્રસદશક નામ કર્મ કહેવાય છે, તેમાં ત્રસ વિગેરે દશ પ્રકાર આવે છે. જેના ઉદયથી પ્રાણીને વેદંદ્રિય વિગેરે શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે ત્રસ નામ કર્મ નામે ઓગળત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જીવને વાદર શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે વાદર નામ કર્મ નામે ત્રીશમો પ્રકાર છે. જે શરીર દેખાવામાં આવે, તે વાદર કહેવાય છે. જેના ઉદયથી જીવ પોતપોતાની પર્યાપ્તિ પૂરી કરે, તે પર્યાપ્તિ નામ કર્મ નામે એકત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જુદાંજુદાં શરીર પ્રાપ્ત થાય, પણ અનંતા જીવની વચે એક શરીર પામે નહિ, તે પ્રત્યેક નામ કર્મ નામે ચત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જીવ દાંત વિગેરે અવયવોની દૃઢતા મેળવે, તે સ્થિર નામ કર્મ નામે તેત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી જીવને શરીરના સર્વે અવયવ સારા હોય, અથવા નાભિની ઉપરનું શરીર સારું હોય, તે શુભ નામ કર્મ નામે ચોત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી માણસ સર્વને પ્રિય થાય, તે સૌખ્યાગ્ય નામ કર્મ નામે પાંત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી વાણીમાં કોચ-લના જેવી સધુગતા આવે, તે સુસ્વર નામ કર્મ નામે ત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી માણસનાં રૂચન હો-

કર્મમાં માનનીય થાય, તે આદેય નામ કર્મ નામે સાડ-
ત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી લોકમાં યશ-કીર્તિ
થાય, તે યશોનામ કર્મ નામે આડત્રીશમો પ્રકાર છે.
જેના ઉદયથી જીવને દેવતાના આયુષ્યની પ્રાપ્તિ થાય, તે
સુરાયુષ્ય રૂપ નામે ઓગણચાલીશમો પ્રકાર છે. જેના
ઉદયથી મનુષ્યના આયુષ્યની પ્રાપ્તિ થાય, તે નરાયુષ્ય
રૂપ નામે ચાલીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી તિર્યંચના
આયુષ્યની પ્રાપ્તિ થાય, તે તિર્યંચાયુષ્ય રૂપ નામે એક-
તાલીશમો પ્રકાર છે, અને જેના ઉદયથી પ્રાણીને ત્રિશુ-
વનના પૂજ્યપણાની પ્રાપ્તિ થાય, તે તીર્થંકર નામ કર્મ
નામે બેતાલીશમો પ્રકાર છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ત્રસદશક નામ કર્મ એટલે શું ? ૨ ત્રસ વિગેરે
દશ કયા ? તે ગણાવો. ૩ વાદર એટલે કેવું શરીર ?
૪ પર્યાપ્તિ નામ કર્મ અને પ્રત્યેક નામ કર્મ વિષે સમજાવો.
૫ સૌભાગ્ય નામ કર્મ, સુસ્વર નામ કર્મ અને યશોનામ
કર્મ વિષે સમજાવો. ૬ જેના ઉદયથી મનુષ્યના આયુષ્યની
પ્રાપ્તિ થાય, જેના ઉદયથી ત્રિશુવનના પૂજ્યપણાની પ્રાપ્તિ
થાય, અને જેના ઉદયથી માણસ સર્વને પ્રિય થાય, તે
પ્રકાર કયા ? તેમનાં નામ આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

દશ પ્રકૃતિ, વાદર, પર્યાપ્તિ, સ્થિરતા, નાભિ, પ્રિય, મધુરતા, માનનીય, તિર્યંચ, ત્રિશુવન, પૂજ્ય.

પાઠ ૪૨ મો.

પાપ તત્ત્વ.

જે અશુભ પ્રકૃતિરૂપ કર્મ જીવોને દુઃખ આપે, તે પાપ કહેવાય છે, અથવા જે આત્માના આનંદ રસને પીવે દટલે ભસ્મ કરે, તે પાપ કહેવાય છે. એ પાપ પુણ્યથી વિપરીત છે. એ પાપથી નરક વિગેરે નઠારાં ફલ મળે છે, તેથી તે અશુભ કહેવાય છે. પુણ્યની જેમ પાપનો સંબંધ પણ આત્માની સાથે રહેલો છે. સુખ તથા દુઃખ જુદાંજુદાં અનુભવવામાં આવે છે, તેથી તેમનાં કારણરૂપ પુણ્ય તથા પાપ પણ સ્વતંત્રપણે અંગીકાર કરવા યોગ્ય છે. એકલું પુણ્ય કે એકલું પાપ કે એકલું પુણ્ય પાપ મિશ્ર માનવું યોગ્ય નથી.

આ પાપ અઠાર પ્રકારે વંધાય છે, અને વ્યાપ્તિ પ્રકારે ભોગવાય છે. ૧ પ્રાણાતિપાત—કોઈની હિંસા કરવી, ૨ મૃષાવાદ—સોટું વોલવું, ૩ અદત્તાદાન—ચોરી કરવી, ૪ મૈથુન—બ્રહ્મચર્ય ન રાખવું, ૫ પરિગ્રહ રાખવો,

કર્મમાં માનનીય થાય, તે આદેશ નામ કર્મ નામે સાડ-
ત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી લોકમાં યશ-કીર્તિ
થાય, તે યશોનામ કર્મ નામે આડત્રીશમો પ્રકાર છે.
જેના ઉદયથી જીવને દેવતાના આયુષ્યની પ્રાપ્તિ થાય, તે
સુરાયુષ્ય રૂપ નામે ઓગણચાલીશમો પ્રકાર છે. જેના
ઉદયથી મનુષ્યના આયુષ્યની પ્રાપ્તિ થાય, તે નરાયુષ્ય
રૂપ નામે ચાલીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી તિર્યંચના
આયુષ્યની પ્રાપ્તિ થાય, તે તિર્યંચાયુષ્ય રૂપ નામે એક-
તાલીશમો પ્રકાર છે, અને જેના ઉદયથી પ્રાણીને ત્રિશુ-
વનના પૂજ્યપણાની પ્રાપ્તિ થાય, તે તીર્થંકર નામ કર્મ
નામે બેતાલીશમો પ્રકાર છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ત્રસદશક નામ કર્મ એટલે શું ? ૨ ત્રસ વિગેરે
દશ કયા ? તે ગણાવો. ૩ વાદર એટલે કેવું શરીર ?
૪ પર્યાપ્તિ નામ કર્મ અને પ્રત્યેક નામ કર્મ વિષે સમજાવો.
૫ સૌભાગ્ય નામ કર્મ, સુસ્વર નામ કર્મ અને યશોનામ
કર્મ વિષે સમજાવો. ૬ જેના ઉદયથી મનુષ્યના આયુષ્યની
પ્રાપ્તિ થાય, જેના ઉદયથી ત્રિશુવનના પૂજ્યપણાની પ્રાપ્તિ
થાય, અને જેના ઉદયથી માણસ સર્વને પ્રિય થાય, તે
પ્રકાર કયા ? તેમનાં નામ આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

દશ પ્રકૃતિ, વાદર, પર્યાપ્તિ, સ્થિરતા, નાભિ, પ્રિય, મધુરતા, માનનીય, તિર્યંચ, ત્રિશુવન, પૂજ્ય.

પાઠ ૪૨ મો.

પાપ તત્ત્વ.

જે અશુભ પ્રકૃતિરૂપ કર્મ જીવોને દુઃખ આપે, તે પાપ કહેવાય છે, અથવા જે આત્માના આનંદ રસને પીવે એટલે ભસ્મ કરે, તે પાપ કહેવાય છે. એ પાપ પુણ્યથી વિપરીત છે. એ પાપથી નરક વિગેરે નઠારાં ફળ મળે છે, તેથી તે અશુભ કહેવાય છે. પુણ્યની જેમ પાપનો સંબંધ પણ આત્માની સાથે રહેલો છે. સુખ તથા દુઃખ જુદાંજુદાં અનુભવવામાં આવે છે, તેથી તેમનાં કારણરૂપ પુણ્ય તથા પાપ પણ સ્વતંત્રપણે અંગીકાર કરવા યોગ્ય છે. એકલું પુણ્ય કે એકલું પાપ કે એકલું પુણ્ય પાપ મિશ્ર માનવું યોગ્ય નથી.

આ પાપ અઠાર પ્રકારે બંધાય છે, અને વ્યાપ્તિ પ્રકારે ભોગવાય છે. ૧ પ્રાણાતિપાત—કોઈની હિંસા કરવી, ૨ મૃષાવાદ—ઘોટું બોલવું, ૩ અદત્તાદાન—ચોરી કરવી, ૪ મૈથુન—બ્રહ્મચર્ય ન રાખવું, ૫ પરિગ્રહ રાખવો,

૬ ક્રોધ કરવો, ૭ માન-અભિમાન રાખવું, ૮ માયા-કપટ કરવું, ૯ લોભ કરવો, ૧૦ રાગ કરવો, ૧૧ દ્વેષ રાખવો, ૧૨ કલહ-કઝીયો કરવો, ૧૩ અભ્યાસ્યાન-આલ્સ ચડાવવું, ૧૪ પૈશુન્ય-ચુગલી કરવી, ૧૫ રતિ અરતિ-પ્રીતિ અપ્રીતિ કરવી, ૧૬ પરપરિવાદ-બીજાની નિંદા કરવી, ૧૭ માયા મૃષાવાદ-કપટથી સ્તોત્રું બોલવું, અને ૧૮ મિથ્યાત્વ શલ્ય એટલે મિથ્યાત્વરૂપ શલ્ય રાખવું, એ અઢાર પ્રકારે પાપ બંધાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પાપ એટલે શું ? તે સમજાવો. ૨ પાપ કોને કહેવાય ? ૩ પાપથી શું ફલ થાય ? ૪ પાપનો આત્માની સાથે કોની માફક સંબંધ છે ? ૫ પુણ્ય તથા પાપ કોના કારણ છે ? ૬ પાપ કેટલે પ્રકારે બંધાય છે ? અને કેટલે પ્રકારે ભોગવાય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

અશુભ પ્રકૃતિરૂપ, આનંદ રસ, પુણ્ય પાપ મિશ્ર, પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, માયા, કલહ, અભ્યાસ્યાન, પૈશુન્ય, રતિ અરતિ, પરપરિવાદ, માયા મૃષાવાદ, મિથ્યાત્વશલ્ય.

પાઠ ૪૩ મો.

પાપ ભોગવવાના પ્રકાર—ભાગ ૧ લો.

પાપને^૧ ભોગવવાના વ્યાપ્તિ^૧ પ્રકાર છે. દરેક પ્રા-
ણીને ઉપર કહેલા અઠાર પ્રકારે બાંધેલું પાપ ભોગવવું
પડે છે. પહેલાં જ્ઞાનાવરણીયના પાંચ પ્રકાર કહે છે. પાંચ
પ્રકારના જ્ઞાનને જે આચ્છાદન કરે, તે જ્ઞાનાવરણીય
પાપ કર્મ કહેવાય છે. જેના ઉદયથી પાંચ ઇન્દ્રિય થા
મનની મારફત નિયત (નિશ્ચયવાળી) વસ્તુનું જ્ઞાન થાય
છે, એવા મતિજ્ઞાનનું જેનાથી આચ્છાદન થાય, તે મતિ-
જ્ઞાનાવરણીય નામે પહેલો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી
શાસ્ત્રને અનુસારે જ્ઞાન થાય છે, એવા શ્રુતજ્ઞાનનું જેનાથી
આચ્છાદન થાય, તે શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય નામે બીજો
પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી ઇન્દ્રિય વિગેરેની અપેક્ષા વિના
આત્મદ્રવ્યને—સાક્ષાત્સ્પર્શી દ્રવ્યને જાણવાનું જ્ઞાન
થાય છે, એવા અવધિ જ્ઞાનનું જેનાથી આચ્છાદન થાય, તે
અવધિ જ્ઞાનાવરણીય નામે ત્રીજો પ્રકાર છે. જેના ઉદ-
યથી સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયના મનોગત ભાવને જાણવાનું જ્ઞાન થાય
છે, એવા મનઃપર્યવ જ્ઞાનનું જેનાથી આચ્છાદન થાય, તે
મનઃપર્યવ જ્ઞાનાવરણીય નામે ચોથો પ્રકાર છે. જેના
ઉદયથી ઉપર કહેલા ચાર જ્ઞાન રહિત એકલું નિરાવરણ

જ્ઞાન થાય છે, એવા કેવલ જ્ઞાનનું જેનાથી આચ્છાદન થાય, તે કેવલ જ્ઞાનાવરણીય નામે પાંચમો પ્રકાર છે.

જે આહું આવે, તે અંતરાય કર્મ કહેવાય છે, તેના પળ પાંચ પ્રકાર છે. પોતાના ઘરમાં દેવા યોગ્ય વસ્તુ છતાં, તથા દાનનું ફલ જાણતાં છતાં જેના ઉદયથી કોઈને આપી શકાય નહીં, તે દાનાંતરાય નામે છઠ્ઠો પ્રકાર છે. સારો દાતાર હોય, અને તેના ઘરમાં આપવાનું હોય, અને માગનાર ડાહ્યો હોય, તે છતાં પણ જેના ઉદયથી માગેલી વસ્તુ મળે નહીં, તે લાભાંતરાય નામે સાતમો પ્રકાર છે.

પોતે જુવાન હોય, સારું રૂપ હોય, અને ભોગ કરવા યોગ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ હોય, તે છતાં પણ જેના ઉદયથી તે ભોગવી શકાય નહીં, તે ભોગાંતરાય, અને ઉપભોગાંતરાય નામે આઠમો અને નવમો પ્રકાર છે. પોતે જુવાન, નિરોગી, અને વલ્લવાન્ છતાં પણ જેના ઉદયથી પોતાની શક્તિ ફોરવી શકાય નહીં, તે વીર્યાંતરાય નામે દશમો પ્રકાર છે.

દર્શનાવરણીય કર્મના નવ પ્રકાર છે. તેમાં ચાર પ્રકાર દર્શનના, અને પાંચ પ્રકાર નિદ્રાના છે. જે સામાન્ય ઉપયોગ, તે દર્શન કહેવાય છે, જેથી આંખે કરી રૂપનું સામાન્યપણે ગ્રહણ થાય છે, એવા ચક્ષુર્દર્શનનું જેમાં આચ્છાદન થાય, તે ચક્ષુર્દર્શનાવરણીય નામે અગીયા-

રમો પ્રકાર છે. ચક્ષુ વિના વીજી ચાર ઇન્દ્રિયો તથા યને કરી પોતપોતાના વિષયનું સામાન્યપણે જેનાથી ગ્રહણ થાય છે, તેવા અચક્ષુર્દર્શનનું જેના ઉદયથી આચ્છાદન થાય, તે અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય નામે ચારમો પ્રકાર છે. જેમાં સામાન્ય રીતે રૂપી દ્રવ્યનું મર્યાદાથી ગ્રહણ થાય છે, એવા અવધિ દર્શનનું જેના ઉદયથી આચ્છાદન થાય, તે અવધિ દર્શનાવરણીય નામે ત્રીસમો પ્રકાર છે. જેમાં સામાન્ય રીતે વધી વસ્તુઓ દેખી શકાય છે, એવા કેવલ દર્શનનું જેના ઉદયથી આચ્છાદન થાય, તે કેવલ દર્શનાવરણીય નામે ચૌદમો પ્રકાર છે. હવે પાંચ પ્રકાર નિદ્રાના કહે છે. જેના ઉદયથી નિદ્રાવસ્થા થઈ ગયા પછી સુખે જાગ્રત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય, તે નિદ્રારૂપ નામે પંદરમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી નિદ્રાવસ્થા થઈ ગયા પછી દુઃખરૂપ જાગ્રત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય, તે નિદ્રા નિદ્રારૂપ નામે સોઝમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી વેસતાં તથા ઉઠતાં નિદ્રા આવ્યા કરે, તે પ્રચલારૂપ નામે સત્તરમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી હરતાં ફરતાં પણ નિદ્રા આવે, તે પ્રચલા પ્રચલારૂપ નામે અઠારમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી દિવસે ચિંતવેલું કામ રાત્રે નિદ્રા વચ્ચે જાગ્રતની પેઠે થાય, તે થીળાકાર નામે ઓગણીશમો પ્રકાર છે. આ થીળાકાર નિદ્રાને સંસ્કૃતમાં સ્ત્યાનર્દિ કહે છે. એ નિદ્રાના સમયે પ્રાણી વાસુદેવના

અર્ધા વઢવાળો થાય છે, અને તે જીવ નરકગામી હોય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ પાપ ભોગવવાના કેટલા પ્રકાર છે ? ૨ તે કેવે પ્રકારે વાંધેલું પાપ ભોગવવું પડે છે ? ૩ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ એટલે શું ? ૪ મતિજ્ઞાનાવરણીય, અવધિ જ્ઞાનાવરણીય, અને મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીયના અર્થ સમજાવો. ૫ શાસ્ત્રને અનુસારે જે જ્ઞાન થાય છે, તેનું શું નામ ? ૬ એકલું નિરાવરણ જ્ઞાન શેમાં થાય છે ? તે કહો. ૭ અંતરાયનો અર્થ શું ? ૮ અંતરાય કેટલા પ્રકારના છે ? ૯ દાનાંતરાય, ઉપભોગાંતરાય, અને વૌર્યાંતરાય વિષે સમજાવો. ૧૦ જેના ઉદયથી માંગેલી વસ્તુ મળે નહીં, તે કેવો અંતરાય ? ૧૧ જુવાનવય, રૂપ, અને ભોગ્ય વસ્તુ મળી હોય, તે છતાં ભોગવી શકાય નહીં, તે કેવો અંતરાય કહેવાય ? ૧૨ દર્શનાવરણીય કર્મના કેટલા પ્રકાર છે ? ૧૩ નિદ્રાના પ્રકાર કેટલા છે ? તેનાં નામ આપો. ૧૪ ચક્ષુર્દર્શનાવરણીય, અવધિ દર્શનાવરણીય, અને અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય વિષે સમજાવો. ૧૫ જેમાં સામાન્ય રીતે વધી વસ્તુઓ દેખી શકાય, તે કયું દર્શન કહેવાય છે ? ૧૬ દર્શન એટલે શું ? તેનો અર્થ સમજાવો. ૧૭ નિદ્રારૂપ, પ્રચલારૂપ, અને નિદ્રા નિદ્રારૂપ વિષે સમજાવો. ૧૮ દિવસે

ચિંતવેલું કામ રાત્રે નિદ્રા વચ્ચે જાગ્રતની પેઠે થાય, તેવી નિદ્રાનું શું નામ છે ? ૧૯ થીંણદ્વી નિદ્રાને સંસ્કૃતમાં શું કહે છે ? ૨૦ થીંણદ્વી નિદ્રાવાળા માણસમાં કેટલું વળ આવે છે ? ૨૧ કેવી નિદ્રાવાળો નરકગામી હોય છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

આચ્છાદન, નિયત, અનુસારે, અપેક્ષા, સાક્ષાત્, રૂપીદ્રવ્ય, આત્મદ્રવ્ય, નિરાવરણ, અંતરાય, ફોરવી, સામાન્ય, ઉપયોગ, ચક્ષુ, મર્યાદાથી, નિદ્રાવસ્થા, જાગ્રત અવસ્થા, વાસુદેવ, નરકગામી.

પાઠ ૪૪ સૌ.

પાપ ભોગવવાના પ્રકાર—ભાગ ૨ જો.

જેના ઉદયથી પ્રાણી સ્વરૂપવાન તથા ધનવાન છતાં નીચ કુલને વિષે ઉત્પન્ન થાય, તે નીચ ગોત્રરૂપ નામે વીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પ્રાણીને દુઃખનોજ અભવ થાય, તે અશાતા વેદનીય નામે એકવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી વીતરાગનાં વચનથી વિપરીત સદ્ગુણ થાય, તે સિદ્ધ્યાત્વ સોહનીય નામે બાવીશમો પ્રકાર છે. સદ્ગુણને સંસ્કૃતમાં શ્રદ્ધા કહે છે.

હવે સ્થાવર દંશકના દશ પ્રકાર કહેવામાં આવે છે. જે તાહાદ, તાપ વિગેરેથી પીડાય, તોપણ ત્યાંથી સ્વસી શકે નહીં, તે સ્થાવર કહેવાય છે. જેના ઉદયથી એવું સ્થાવરપણું પ્રાપ્ત થાય, તે સ્થાવર નામ નામે ત્રેવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી દૃષ્ટિ ન દેખાય, એવા સર્વ લોકમાં વ્યાપી રહેલા સૂક્ષ્મપણાની પ્રાપ્તિ થાય, તે સૂક્ષ્મ નામ નામે ચોવીશમો પ્રકાર છે. આ સૂક્ષ્મ તે પૃથ્વી વિગેરે પાંચ સૂક્ષ્મ સમજવા. જેના ઉદયથી પોતાને યોગ્ય એવી પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા વિના મરણ પામે, તે અપર્યાપ્ત નામ કર્મ નામે પચીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી અનંતા જીવ વચ્ચે એક ઔદારિક શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, એવી નિગોદ અવસ્થા મળે, તે સાધારણ નામ કર્મ નામે છવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી શરીરમાં દાંત વિગેરે અવયવો સ્થિર રહે નહીં, તે અસ્થિર નામ કર્મ નામે સત્યાવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી નાભિની નીચેના અંગનો ભાગ સારો ન હોય. એટલે પગ વિગેરેના સ્પર્શથી વીજાને રોષ થાય, તે અશુભ નામ કર્મ નામે અઠ્યાવીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી માણસ વધાને અઠાસામણો લાગે, તે દૌર્ભાગ્ય નામ કર્મ નામે ઓગણત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી કાનને અપ્રિય લાગે, એવો સ્વર નીકળે, તે દુઃસ્વર નામ કર્મ નામે ત્રીશમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી લોકોને વિષે તેનું વોલવું કોઈ માન્ય કરે નહીં, તે અનાદેય નામ કર્મ એવા નામે એકત્રીશમો પ્રકાર

છે. જેના ઉદયથી લોકમાં અપકીર્તિ થાય, કોઈ યશ
 વોલે નહીં, તે અયશ નામ કર્મ નામે વત્રીશમો પ્રકાર છે.
 આ સ્થાવર દશક કહેવાય છે. પુણ્ય તત્વના ત્રસ દશકથી
 આ તદ્દન વિપરીત છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ નીચ ગોત્ર અને મિથ્યાત્વ મોહનીય ઇટલે શું ?
 તે સમજાવો. ૨ જેના ઉદયથી પ્રાણીને દુઃખનોજ અનુભવ
 થાય, તે શું કહેવાય ? ૩ સદ્ગુણા ઇટલે શું ? અને તેને
 સંસ્કૃતમાં શું કહે છે ? ૪ સ્થાવર દશક કયા, તે એકંદર
 નામ સાથે ગણાવો. ૫ સ્થાવર ઇટલે શું ? ૬ સ્થાવર
 નામ, અપર્યાપ્ત નામ, અસ્થિર નામ, દૌર્ભાગ્ય નામ, અને
 અનાદેય નામ, એ વિષે સમજૂતી આપો. ૭ જેના ઉદયથી
 દૃષ્ટિ ન દેખાય, એવા સૂક્ષ્મવર્ણની પ્રાપ્તિ થાય, તે કયો
 પ્રકાર ? ૮ જેના ઉદયથી નિગોદ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય,
 તે કયો પ્રકાર ? ૯ જેના ઉદયથી નાભિની નીચેના
 અંગનો ભાગ સારો ન હોય, તે કયો પ્રકાર ? ૧૦ જેના
 ઉદયથી કંઠનો સ્વર અપ્રિય લાગે, તે કયો પ્રકાર ?
 ૧૧ જેના ઉદયથી લોકમાં અપકીર્તિ થાય, તે કયો પ્રકાર ?
 ૧૨ પુણ્ય તત્વના ત્રસદશક અને આ સ્થાવર દશકની
 વચ્ચે શો તફાવત છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સ્વરૂપવાન્, ધનવાન્, અનુભવ, વીતરાગ, સદ્ગુણા, શ્રદ્ધા, પર્યાપ્તિ, ઔદારિક, નિગોદ અવસ્થા, રોષ, માન્ય, અપકીર્તિ, વિપરીત.

પાઠ ૪૫ મો.

પાપ ભોગવવાના પ્રકાર—ભાગ ૩ જો.

(નરકત્રિક અને પચવીશ કષાય.)

નરકનું આયુષ્ય, નરકની ગતિ અને નરકની અનુપૂર્વી એ ત્રણ નરકત્રિક કહેવાય છે. જેના ઉદયથી એ ત્રણે પ્રાપ્ત થાય, તે નરકત્રિક નામે તેત્રીશ, ચોત્રીશ અને પાંત્રીશમો પ્રકાર છે. સામાન્યથી સોઠ કષાય અને નવ નોકપાય એમ મઠીને પચવીશ કષાય કહેવાય છે. અનંતંતિનુંવંધીના ચાર ભેદ, અપ્રત્યાખ્યાનીયના ચાર ભેદ, પ્રત્યાખ્યાનીયના ચાર ભેદ, અને સંજ્વલના ચાર ભેદ, એમ મઠીને સોઠ કષાય કહેવાય છે, અને વાકીના નવ નોકપાય એમ વધા મઠીને પચવીશ કષાય કહેવાય છે. જેના ઉદયથી અનંત સંસાર વંધાય, એવા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ, એ ચાર જાવજીવ સુધી કાયમ રહે છે, તેઓ સમ્યક્ત્વને આવવા દેતા નથી, અને છેવટે જીવને નરકમાં પહોંચાડે છે. આ ચાર અનંતાનુવંધીમાં ક્રોધ પર્વતની

લીંટી જેવો છે, માન પાષાણના થાંભલા જેવો છે, માયા વાંસના મૂળ જેવી છે, અને લોભ કીર્મજના રંગ જેવો છે; આ ચાર અનંતાનુવંધીના આ પ્રમાણે ચાર પ્રકાર થાય છે. અનંતાનુવંધી ક્રોધ એ છત્રીશમો પ્રકાર છે, અનંતાનુવંધી માન સ્પાંડત્રીશમો પ્રકાર છે, અનંતાનુવંધી માયા આંડત્રીશમો પ્રકાર છે, અને અનંતાનુવંધી લોભ ઓગળ-ચાલીશમો પ્રકાર છે.

જેના ઉદયથી જીવ થોડું પળ પ્રત્યાખ્યાન પામે ત્યાં, એ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કહેવાય છે. અપ્રત્યાખ્યાનીય એવા ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એક વર્ષ સુધી કાયમ રહે છે, તેઓ દેશવિરતિપણને આવવા દેતા નથી, અને છેલ્લે તિર્થંચની ગતિને આપે છે. તે ક્રોધ સુકાણા તળાવની રેખા જેવો છે, માન હાડકાંના થાંભલા જેવો છે, માયા મેંઢાના શીંગડા જેવી છે, અને લોભ નગરની ચાલના કાદવ જેવો છે. આ ચાર અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાયના ચાર પ્રકાર થાય છે. અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ ચાલીશમો પ્રકાર છે, અપ્રત્યાખ્યાનીય માન એકતાલીશમો પ્રકાર છે, અપ્રત્યાખ્યાનીય માયા વેંતાલીશમો પ્રકાર છે, અને અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભ તૈંતાલીશમો પ્રકાર છે.

જેના ઉદયથી સર્વ વિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાનનું આચ્છાદન થઈ જાય, તે પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કહેવાય છે. પ્રત્યાખ્યાનીય એવા ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચાર

માસ સુધી ટકે છે, સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્રનો તેઓ નાશ કરે છે, અને છેવટે મનુષ્ય ગતિ અપાવે છે. તેઓમાં ક્રોધ રેતીની લીંટી જેવો છે, માન કાષ્ટના થાંભલા જેવો છે, માયા બઢદના મૂત્રની રેखा જેવી છે, અને લોભ ગાઢાની મઢીના રંગ જેવો છે. આ ચાર પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયના ચાર ભેદ પડે છે, તેમાં પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ ૧ ચુમાલીશમો પ્રકાર છે. પ્રત્યાખ્યાનીય માન ૧ પીસ્તાલીશમો પ્રકાર છે, પ્રત્યાખ્યાનીય માયા ૧ છંતાલીશમો પ્રકાર છે, અને પ્રત્યાખ્યાનીય લોભ ૧ સુડતાલીશમો પ્રકાર છે.

જેના ઉદયથી ચારિત્ર ધારણ કરનારને પણ થોડુંક તપાવે, તે સંજ્વલન કષાય કહેવાય છે. સંજ્વલન એવા ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ—૧ ચાર ભેદ છે. તેઓ ૧૬૧ પાંચવાડીઆ સુધી રહે છે, યથાખ્યાત ચારિત્રને આવરણ કરે છે, અને દેવતાની ગતિને આપે છે. ૧ ક્રોધ પાણીની રેखा જેવો છે, માન નેતરના થાંભલા જેવો છે, માયા વાંસની છાલ જેવી છે, અને લોભ હઢદરના રંગ જેવો છે. તેઓમાં સંજ્વલન ક્રોધ ૧ અડતાલીશમો પ્રકાર છે, સંજ્વલન માન ૧ ઓગણપચાશમો પ્રકાર છે, સંજ્વલન માયા ૧ પચાશમો પ્રકાર છે, અને સંજ્વલન લોભ ૧ એકાવનમો પ્રકાર છે. આ પ્રમાણે સોઢ કષાયના સોઢ પ્રકાર થાય છે.

જે કષાયને સહચારી ણ્ટેલે કષાયનાં કારણ દાંય,

તે નોકષાય કહેવાય છે. તેના નવ પ્રકાર થાય છે. જેના ઉદયથી હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, મય, અને દુઃખ એ છ વાનાં ઉત્પન્ન થાય, તે હાસ્ય ષટ્ક કહેવાય છે. હાસ્ય કોઈ નિમિત્તે અને નિમિત્ત વિના એમ બે પ્રકારે છે. આ હાસ્ય વિગેરે છનાં નામ ઉપરથી છ પ્રકાર થાય છે, એટલે બાવન, ત્રેપન, ચોપન, પંચાવન, છપ્પન, અને સત્તાવન એટલા પ્રકાર થાય છે.

જેના ઉદયથી સ્ત્રી ભોગવવાની ઇચ્છા થાય, તે પુરુષ વેદ કહેવાય છે. આ વેદ ઘાસના અગ્નિ જેવો છે, તે પુરુષવેદ નામે અઢાવનમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પુરુષ ભોગવવાની ઇચ્છા થાય, તે સ્ત્રીવેદ કહેવાય છે. આ વેદને વકરીની લીંદીઓના અગ્નિની ઉપમા અપાય છે, તે ઓગણસાઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી સ્ત્રી અને પુરુષ બંને ભોગવવાની ઇચ્છા થાય, તે નપુંસકવેદ કહેવાય છે. તે શહેર સઢગી ઉઠયું હોય, તે અગ્નિના જેવો છે, તે સાઠમો પ્રકાર છે. આ પ્રમાણે નોકષાયના નવ ભેદ કહેવામાં આવ્યા.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ‘ નરકત્રિક ’ એટલે શું ? ૨ વધા મઢીને કષાય કેટલા છે ? ૩ નોકષાય કેટલા હોય ? ૪ નોકષાય એટલે શું ? ૫ નોકષાય શિવાયના કષાય કેટલા છે ? ૬ મુખ્ય સોઢ કષાય કયા ? તે ગણાવો. ૭ અ-

નંતાનુબંધી કષાયથી શું થાય ? ૮ અનંતાનુબંધી કષાય
 ક્યાં સુધી રહે ? ૯ તેઓથી સમ્યક્ત્વને શું થાય ?
 ૧૦ અનંતાનુબંધી ચારે કષાયો કોના જેવા છે ? તે સ-
 જાવો. ૧૧ અનંતાનુબંધી ચારે કષાયો કેટલામા પ્રકારો
 છે ? ૧૨ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય એટલે શું ? ૧૩ અપ્ર-
 ત્યાખ્યાનીય કષાય ક્યાં સુધી રહે છે ? ૧૪ તેઓ હોય,
 તો શી નુકશાની થાય, અને કેવી ગતિમાં લઈ જાય ?
 ૧૫ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કોના જેવા છે, તે દરેકના
 જુદા જુદા દાખલા આપો. ૧૬ અપ્રત્યાખ્યાનીય ચારે
 કષાયો કઈ સંખ્યાના પ્રકારો છે ? ૧૭ પ્રત્યાખ્યાનીય
 કષાય એટલે શું ? ૧૮ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય ક્યાં સુધી
 ટકે છે ? ૧૯ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય કેવાં ચારિત્રનો નાશ
 કરે છે, અને કેવી ગતિ અપાવે છે ? ૨૦ પ્રત્યાખ્યાનીય
 કષાય કોના જેવા છે ? તે દાખલા આપી સમજાવો.
 ૨૧ તે કેટલી સંખ્યાના પ્રકારો છે ? ૨૨ સંજ્વલન
 કષાય એટલે શું ? ૨૩ તે કષાય ક્યાં સુધી રહે છે ?
 ૨૪ તેઓ કેવા ચારિત્રને અભિરણ કરે છે, અને કેવી
 ગતિ આપે છે ? ૨૫ સંજ્વલન કષાયના વધા દાખલા
 આપો. ૨૬ નોકષાય એટલે શું ? ૨૭ હાસ્ય પદ્ધતિ એટલે
 શું ? તે છ ક્યા ? તે ગણાવો. ૨૮ હાસ્યના કેટલા
 પ્રકાર છે ? ૨૯ વેદ કેટલા ? તે ગણાવો, અને તેમનાં
 લક્ષણો કહો. ૩૦ પુરુષવેદ, સ્ત્રીવેદ, અને નપુંસકવેદને
 કેવા કેવા અગ્નિની ઉપમા આપી છે ? તે જણાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

નરકત્રિક, નોકષાય, અનંતાનુબંધી, કિર્મીજ, દેશ
વિરતિ સર્વ વિરતિ, અપ્રત્યાખ્યાનીય, પ્રત્યાખ્યાનીય, સં-
જ્વલન, યથાખ્યાત ચારિત્ર, સહચારી, હાસ્ય ષટ્ક,
નિમિત્ત.

પાઠ ૪૬ મો.

પાપ ભોગવવાના પ્રકાર—ભાગ ૪ થો.

જેના ઉદયથી તિર્યંચની ગતિ પ્રાપ્ત થાય, તે તિર્યં-
ચ ગતિ નામે એકસઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી તિર્યં-
ચની આનુપૂર્વી પ્રાપ્ત થાય, તે તિર્યંચાનુપૂર્વી નામે વાસઠમો
પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ સ્થાવર
જાતિના શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે એકેન્દ્રિય જાતિ નામે
ત્રેસઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી બેહંદ્રી જીવોની જાતિનું
શરીર પ્રાપ્ત થાય, તે બેહંદ્રિય જાતિ નામે ચોસઠમો પ્રકાર
છે. જેના ઉદયથી જું, માકડ, વિગેરે ત્રેન્દ્રિય જીવોની
જાતિનું શરીર પ્રાપ્ત થાય, તે ત્રેન્દ્રિય જાતિ નામે પાંસ-
ઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી વીંછી આદિક જીવોની
જાતિના શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે ચતુરેન્દ્રિય જાતિ નામે
છાસઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી હંટ તથા ગધેડાના
જેવી તરારી ગતિ મળે, તે અશુભ વિહાયો ગતિ નામે

સડસઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પોતાનાં જીભ, દાંત વિગેરે અવયવોમાં હરસ, રસોઢી પ્રમુખ અવયવોથી પોતેજ હણાય, તે ઉપધાત નામ નામે અડસઠમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી અપ્રશસ્ત વર્ણ ચતુષ્ક એટલે કાઢો, નીલો, અશુભ વર્ણ, અશુભ ગંધ, તીચ્છો, કડવો, અશુભ રસ અને ખારે, વરસડ, શીત, લુચ્છો અશુભ સ્પર્શ, એ ચાર પ્રાપ્ત થાય, તે ઓગળોતેર, સીતેર, ઁકોતેર અને વોતેર, એમ ચાર પ્રકાર થાય છે. જેના ઉદયથી અપ્રથમ સંઘયણ એટલે પહેલી સંઘયણ વિના પાંચ સંઘયણ પ્રાપ્ત થાય, તે પાંચ પ્રકાર થાય છે. જેના વે પાસાએ મર્કટવંધ તથા ઉપર પાટો હોય, તે રૂષભનારાચ સંઘયણ નામે ત્રોતેરમો પ્રકાર છે. જેને વે પાસે કેવલ મર્કટવંધ હોય, તે નારાચ સંઘયણ નામે ચુંમોતેરમો પ્રકાર છે. જેને ઁક પાસે કેવલ મર્કટવંધ હોય, તે અર્ધનારાચ સંઘયણ નામે પંચોતેરમો પ્રકાર છે. જ્યાં માંહોમાંહે હાડકાંને ઁક સ્ત્રીલીનો વંધ હોય, તે કીલિકા સંઘયણ નામે છોતેરમો પ્રકાર છે. જેમાં સ્ત્રીલી વિના કેવલ માંહોમાંહે અડકી અમસ્તાં રહ્યાં હોય, તે છેવટું સંઘયણ નામે સત્યોતેરમો પ્રકાર છે. જેના ઉદયથી પહેલા શિવાય બીજા પાંચ સંસ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય, તે અપ્રથમ સંસ્થાન કહેવાય છે. જેમાં વડ વૃક્ષની માફક નાભિની ઉપર સારાં લક્ષણ હોય, અને નાભિની નીચે સારાં લક્ષણો ન હોય, તે ન્યગ્રોધ પરિમંડલ સંસ્થાન નામે અઠ્યોતેરમો પ્રકાર છે. જ્યાં નાભિ નીચેનું અંગ

સારું અને નાખે ઉપરનું અંગ નઠારું હોય, તે સાદિ સંસ્થાન નામે ઓગળાણીમો પ્રકાર છે. જ્યાં પેટ વિગેરે સારાં લક્ષણવાળાં હોય, અને હાથ, પગ, માથું અને કેડ વિગેરે પ્રમાણ વગરનાં કુઘાટાં હોય, તે વામન સંસ્થાન નામે ણીમો પ્રકાર છે. જેમાં હાથ, પગ, માથું, કેડ વિગેરે પ્રમાણવાળાં અને પેટ વિગેરે પ્રમાણ રહિત હોય, તે કુબ્જ સંસ્થાન નામે ણીમો પ્રકાર છે. જેમાં વધા અવયવ અશુભ હોય, તે હુંડક સંસ્થાન નામે વ્યાણીમો પ્રકાર છે. આ પ્રમાણે પાપ તત્વના વ્યાણી પ્રકાર થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ તિર્યચ ગતિ અને તિર્યચાનુપૂર્વીં ઇટલે શું ? ૨ ઇન્દ્રિય વિગેરે કેટલી જાતિઓ છે ? તે સમજાવો. ૩ હંટ તથા ગધેડાના જેવી નઠારી ગતિ મળે, તે પ્રકારનું નામ શું ? ૪ શરીર અવયવોમાં હરસ, રસોળી વિગેરે અશુભ અવયવો થાય, તે કયો પ્રકાર ? ૫ અપ્રશસ્ત વર્ણ ચતુષ્ક ઇટલે શું ? તે વધા પ્રકાર વિષે સમજૂતી આપો. ૬ અપ્રથમ સંઘયણ ઇટલે શું ? ૭ જેના વે પાસાણ મર્કટબંધ તથા ઉપર પાટો હોય, તે કેવી સંઘયણ ? તેનું નામ આપો. ૮ નારાચ અને અર્ધનારાચ સંઘયણમાં શો તફાવત છે ? ૯ હેલું સંઘયણ કેવી રીતે હોય ? તે કહો. ૧૦ જ્યાં મારોમારે શટ્કાને ઇક લીલીનો વંધ હોય, તે સંઘયણનું

નામ શું ? ૧૧ અપ્રથમ સંસ્થાન ઇટલે શું ? ૧૨ નાથિની નીચે નઠારાં લક્ષણો હોય, અને નાથિની ઉપર સારાં લક્ષણો હોય, તે કેવું સંસ્થાન ? ૧૩ જેમાં વધા અવયવ અશુભ હોય, તે કયું સંસ્થાન ? ૧૪ સાદિ સંસ્થાન, વામન સંસ્થાન અને કુબ્જ સંસ્થાનનાં લક્ષણો આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

અપ્રજાસ્ત વર્ણ ચતુષ્ક, સંવયણ, મર્કટબંધ, કીલિકા ન્યગ્રોથ પરિમંડલ, વામન, કુબ્જ, હુંડક.

પાઠ ૪૭ મો.

પાપ તત્ત્વ વિષે કવિતા.

મનહર.

હિંસા કરે જીવતણી મૃપાવાદ વોલે વઢી,
ચોરી કરે શીલતણો ભંગ કરે આપથી;
પરિગ્રહતણો કરે સંગ્રહ લોહુપ વની,
હૃદયમાં ધારે નિત્ય ક્રોધને અમાપથી;
માન રાખે મનમાંહિ માયાથી કપટ કરે,
લોભતણે વશ રહી આતિ લલચાય છે;
રાગ અને દ્વેષ ધરી પક્ષપાત ઘણો કરે,
કલહથી કચવાટ કરતો દુભાય છે.

વીજાપર આઝ નાઁની મનમાંની મકલાય,
 ચાઢી કરી ચિત્તમાંને અતિ હરસાય છે;
 રતિ અરતિ ધરીને સ્વોટાં કામ કરે ઘણાં,
 પરતણી નિંદા કરી પેટમાં ધરાય છે;
 માયા મૃષાવાદ કરી અનીતિને આચરતો,
 મિથ્યાત્વનું શલ્ય ધરી ધર્મથી ધરાય છે;
 અઢાર પ્રકાર એ છે પાપકેરા વંધતણા,
 એથી અંધ વની જીવ પાપથી ભરાય છે. ૨

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સંગ્રહ, લોલુપ, અમાપ, પક્ષપાત, કલહ, શલ્ય, અંધ.

પાઠ ૪૮ મો.

આશ્રવ તત્ત્વ.

જેનાથી જીવને વિષે કર્મ આવે, તે આશ્રવ
 કહેવાય છે. જેમ તબાવમાં પાણી આવે, તેમ જીવરૂપ
 તબાવમાં જેનાથી કર્મરૂપ પાણી આવે, તે આશ્રવ કહે-
 વાય છે. આ આશ્રવ પુણ્ય તથા પાપના વંધનો દેતુ
 હોવાથી બે પ્રકારે છે. તેઓના અધિક અને ન્યૂનપણાથી

ઘળા ભેદ થઈ શકે છે. શુભ અશુભ એવાં મન, વચન, અને કાયાના વ્યાપારરૂપ આશ્રવની સિદ્ધિ પોતાના આત્મામાં સ્વસંવેદન ઇટલે સ્વાનુભવ વિગેરેથી પ્રત્યક્ષ છે, અને બીજાઓમાં માત્ર વચન તથા કાયાના વ્યાપારની સિદ્ધિ પ્રત્યક્ષથી છે, અને બાકીનાઓની સિદ્ધિ તેના કાર્યથી ઉત્પન્ન થતા અનુમાનથી તથા આગમથી જણાય તેવી છે.

જેમ તલાવમાં ગરનાલાથી પાણાની આવક આવે છે, તેમ જીવરૂપ તલાવમાં કર્મરૂપ પાણી ઇન્દ્રિયરૂપ પાંચ ગરનાલામાંથી આવે છે, એથી કરીને મૂળ ભેદની અપેક્ષાએ પ્રથમ પાંચ ઇન્દ્રિયોએ આશ્રવનાં પાંચ કારણ થાય છે. વળી મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, અને યોગ એ પાંચ પુનર્બંધક જીવના જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મનો વંધ થવામાં હેતુરૂપ છે, તેઓને જૈન મતમાં આશ્રવ કહે છે. તે આશ્રવના પાંચ ઇન્દ્રિય, ચાર કષાય, પાંચ અવ્રત, પચવીશ ક્રિયા, અને ત્રણ યોગ—એમ વેંતાલીશ ઉત્તર ભેદ થાય છે. અસત્ દેવ, અસત્ ગુરુ, અને અસત્ ધર્મ—તેને વિષે સત્ દેવ, સત્ ગુરુ, અને સત્ ધર્મની જે રુચી, તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. હિંસા વિગેરેથી જે ન નિવર્તેલું, તેને અવિરતિ કહે છે. મદિરા વિગેરેની જેમ અસર, તે પ્રમાદ કહેવાય છે. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ કષાય કહેવાય છે, અને મન, વચન, તથા કાયાનો વ્યાપાર તેને યોગ કહે છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ આશ્રવ ઇટલે થું ? ૨ આશ્રવને દાઘલો આપી સમજાવો. ૩ આશ્રવના મૂલ કેટલા પ્રકાર છે ? ૪ આશ્રવની સિદ્ધિ તેના ભેદમાં કેવી રીતે થાય છે ? ૫ મૂલ ભેદની અપેક્ષા આશ્રવનાં કારણ કેટલાં છે, અને તે કયાં ? ૬ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો વંધ થવામાં શો હેતુ છે ? ૭ તે હેતુને થું કહે છે ? ૮ આશ્રવના વૈતાલીશ ઉત્તર ભેદ કેવી રીતે થાય ? તે ગણાવો. ૯ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય, અને યોગ-એ પાંચનાં લક્ષણો થું ? તે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

વ્યાપાર, સ્વસંવેદન, સ્વાનુભવ, પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, મૂલ ભેદ, અપેક્ષા, જ્ઞાનાવરણીય, ઉત્તર ભેદ.

પાઠ ૪૯ મો.

પાંચ ઇન્દ્રિય અને ચાર કપાય.

આ શરીરમાં પાંચ ઇન્દ્રિયો હોય છે. ઇન્દ્રિયોના જુદા જુદા વિષયો હોય છે. જેનાથી સ્પર્શનું જ્ઞાન થાય, તે સ્પર્શનેન્દ્રિય કહેવાય છે, જેનાથી ત્વારો, ત્વારો, મીઠો

વિગેરે રસનો સ્વાદ લેવાય, તેને રસનેન્દ્રિય કહે છે, જેનાથી સારી અને નઠારી ગંધ લઈ શકાય, તેને ઘ્રાણેન્દ્રિય કહે છે, જેનાથી દરેક દૃશ્ય વસ્તુ દેખી શકાય, તેને ચક્ષુર્દ્રિય કહે છે, અને જેનાથી શબ્દ સંભળાય, તેને શ્રોત્રેન્દ્રિય કહે છે. આ પાંચ ઇન્દ્રિયો દ્રવ્યરૂપે ચામડી, જીભ, નાસિકા, આંખ, અને કાન એવા નામથી ઓળખાયા છે.

હવે ચાર કષાયનાં લક્ષણ કહેવામાં આવે છે. જેનાથી પ્રાણી સચેતન કે અચેતન વસ્તુ ઉપર કોઈ નિમિત્તે અથવા નિમિત્ત વિના ગુસ્સો કરે, તે ક્રોધ નામે પહેલો કષાય છે. મૃદુતા-કોમલતાનો જે અભાવ તે જ્ઞાન નામે વીજો કષાય કહેવાય છે. તે માનના મદ અને માન એવા પ્રકાર છે. પ્રાપ્ત થયેલી વસ્તુઓથી જે અહંકાર થાય, તે મદ કહેવાય છે, અને વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ ન હોય, તે છતાં જે અહંકાર થાય, તે માન કહેવાય છે. ૧ જાતિમદ, ૨ કુલમદ, ૩ વલ્લમદ, ૪ રૂપમદ, ૫ જ્ઞાનમદ, ૬ લાભમદ, ૭ તપમદ, અને ૮ ઐશ્વર્યમદ-એમ મદના આઠ પ્રકાર છે “ હું સારા મોસાલનો ભાણેજ છું, ” એમ પોતાની માતાના પક્ષનો એટલે મોસાલનો મદ કરે, તે પહેલો જાતિમદ કહેવાય છે. “ મારા પિતાનું કુલ ઉંચું છે, ” એમ પોતાના પિતાના પક્ષનું અભિમાન કરે, અને વીજા-ઓની તે વાઘતમાં નિંદા કરે, તે વીજો કુલમદ કહેવાય છે. પોતાના વલ્લનું અભિમાન કરે, અને વીજાના

વળની નિંદા કરે, તે ત્રીજો ચઢમદ કહેવાય છે. પોતાના રૂપનો ગર્વ કરે, અને વીજાના રૂપની નિંદા કરે, તે ચોથો રૂપમદ કહેવાય છે. પોતાને મહાજ્ઞાની માને, અને વીજાને તુચ્છ બુદ્ધિ માને, તે પાંચમો જ્ઞાનમદ કહેવાય છે. “ મારા જેવો કોઈ તપસ્વી નથી, ” એમ તપનો ગર્વ રાખે, તે છઠો તપમદ કહેવાય છે. પોતાને મોટો ભાગ્યવાન માને, અને વીજાને નિર્ભાગી માને, તેને સાતમો લાભમદ કહે છે. પોતાના ઐશ્વર્યનું દટલે પોતાની ટકુરાઈનું અભિમાન કરે, અને વીજાને ઘણ સમાન ગણે, તે આઠમો ઐશ્વર્યમદ કહેવાય છે. આવી રીતે માનના પળ પ્રકાર થઈ શકે છે.

જીવ વીજાને ઠગવા વાસ્તે જે જે વિચારો કરે, તે માયા નામે ત્રીજો કપાય છે. જેનાથી અધિક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની જીવને લાલચ થાય, તે લોભ નામે ચોથો કપાય છે.

આ પ્રમાણે પાંચ ઇન્દ્રિયો, અને ચાર કપાય એ નવ ભેદ આશ્રવના થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ઇન્દ્રિયો કેટલી હોય ? ૨ પાંચ ઇન્દ્રિયોનાં નામ આપો, અને તેનાં લક્ષણ આપો. ૩ કપાય કેટલા છે ?

४ क्रोधनुं लक्षण शुं ? ५ मानना केटला भेद छे ?
 ६ मान अने मदमां शो फेर छे ? ७ मद केटला प्रका-
 रनो छे ? ८ आठे मदनां नाम आपो. ९ मान केटला
 प्रकारनो छे ? १० जीव बीजाने ठगवा वास्ते जे
 विचारो करे छे, ते कषायनुं शुं नाम छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

विषय, स्पर्श, द्रव्यरूपे, सचेतन, अचेतन, निमित्त,
 मृदुता, कोमलता, अभाव, महाज्ञानी, तुच्छबुद्धि, तपस्वी,
 तृण समान.

पाठ ५० सो.

आठ मदनो त्याग करवा विवे कविता.

भुजंगी छंद.

भला सौ भवी अंतरे वात लेजो,
 नहीं मद करी जीवने बंध देजो;
 नहीं मातृना पक्षथी मान पायो,
 नहीं कुलमदे गर्वथी नित्य जामो. १

નદી વલ્લતણું માન રે ચિત્ત ધારો,
 યશો નિર્વજા સઘ એ વાત ધારો;
 કદિ રૂપ પામો રૂઢાં કર્મયોગે,
 યશો નેં ગિરિ ગર્વના ભાગ્ય ભોગે. ૨

રૂઢિ જ્ઞાનધારી વનો પૂર્ણ સારા,
 ન રહેશો મદે જ્ઞાનના પ્રેમ પ્યારા;
 વન્યા જો રૂઢિ ભાગ્યના લાભવાળા,
 તદા છોટજો ગર્વના સર્વ ચાળા. ૩

તપસ્યા ફરું સર્વધી હુંજ સારી,
 કરે અન્ય તે સર્વદા છે નઠારી;
 તપસ્યા તણો ગર્વ એવો ન ધારો,
 નધી માર્ગ તે ધર્મનો સર્વ સારો. ૪

અભાગી ગણો અન્યને નેં ઝંદેધી,
 બનો દુર્ગુણી લાભના તે મદેધી;
 યદિ ચિત્ત અંશ્વર્યનો ગર્વ રાસ્રો,
 તદા કર્મનાં દુષ્કલો સઘ ચાસ્રો. ૫

ગણ્યા મદતણા આ વધા આઠ મેદો,
 ફરી દૂર તે કર્મને નિત્ય છેદો;
 કરે ચિત્તધી જે સદા એ વિચારો,
 યશે નેં કદી ગર્વને ધારનારો. ૬

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ભવી, અંતરે, માતૃના, નિર્બળા, ગિરિ, ભાગ્યભોગે,
અન્ય, હૃદયી, દુર્ગુણી, ઐશ્વર્ય, દુષ્ફલો.

પાઠ ૫૧ મો.

પાંચ અવ્રત—ભાગ ૧ લો.

આશ્રવ તત્વના વૈતાલીશ પ્રકારમાં પાંચ અવ્રત આવે છે. પાંચ વ્રતથી જે વિપરીત, તે પાંચ અવ્રત કહેવાય છે. કોઈ પણ જીવના દશ પ્રાણોનો વધ કરવો, તે જીવ-હિંસા નામે પહેલું અવ્રત કહેવાય છે. મૃષાવાદ—જુઠું બોલવું, તે બીજું અવ્રત છે. અદત્તાદાન—વીજાની વસ્તુ ધોરી લેવી, તે ત્રીજું અવ્રત છે. બ્રહ્મચર્યનો ત્યાગ પટલે મૈથુનનું સેવવું, તે મૈથુન નામે ચોથું અવ્રત કહેવાય છે. નવવિધ પરિગ્રહનો સંચય કરવો, તે પાંચમું પરિગ્રહ અવ્રત કહેવાય છે.

પહેલા જીવહિંસા અવ્રતના ચાર ભાગો છે. ૧ દ્રવ્યથી હિંસા, ભાવથી નહીં, ૨ દ્રવ્યથી હિંસા નહીં, પણ ભાવથી હિંસા, ૩ દ્રવ્યથી અને ભાવથી હિંસા, અને ૪ દ્રવ્યથી અને ભાવથી હિંસા નહીં.

સાધુને સમાચારી, પ્રતિલેખના કરતાં, માર્ગમાં વિદ્યાર કરતાં, નદી પ્રમુખ ઉતરતાં, નાવમાં વેસી નદી ઓઢંગતાં, નદીમાં તળાઈ જતાં એવાં સાધ્વી વિગેરેને વદ્યાર કાઢતાં, વરપાદ વરસતાં, ધંટીલ જતાં, વરસાદમાં ગ્લાન સાધુ-ઓની માનને પરઠવતાં, ગુરુના શરીરને વ્યાધીને પ્રસંગે, તથા થાક લાગનાથી પગચંપી કરતાં જે હિંસા થાય, તે દ્રવ્યહિંસા કહેવાય છે; તથા શ્રાવકોને જિન મંદિર બનાવતાં, જિન પૂજા કરતાં, સાધર્મિ વાત્સલ્ય, તીર્થ યાત્રા, રથ યાત્રા, અઢાઈ મહોત્સવ, પ્રતિષ્ઠા, અને અંજનશલાકા કરતાં, અને ગુરુની સન્મુખ સામૈયું કરી જતાં, ઇત્યાદિ કર્તવ્ય કરતાં જે હિંસા થાય છે, તે સર્વ દ્રવ્યહિંસા છે; પરંતુ ભાવહિંસા નથી. કારણ કે આ હિંસા પ્રસંગે સાધુ તથા શ્રાવકનાં પરિણામ ઘણાંજ સારાં હોય છે, માઠાં અધ્યવસાય નથી, અને ઉપયોગથી પ્રવર્તન છે, તેથી તે દ્રવ્યહિંસા છે. આની હિંસામાં પાપ અલ્પ અને નિર્જરા થતી હોય છે.

ધીજા માંગામાં દ્રવ્યથી હિંસા ન હોય, પણ ભાવથી હોય: જેમકે જે પુરુષ ઉપરથી શાંત દેખાતાં હોય, પણ તેના અંતઃકરણના અધ્યવસાય ઘણા મલીન અને હિંસામય હોય છે, તે પોતાનાં પ્રદયનાં અનેક પ્રકારે જીવહિંસા કરવાનાં પામનો સંકલ્પ વિચલ્ય કર્યો કરે છે. જો કે તે હિંસા કરતો નથી, તેથી દ્રવ્યથી હિંસા નથી. પરંતુ તેના અધ્યવસાય હિંસામય હોવાથી તે ભાવથી હિંસા છે,

આવી ભાવહિંસા કરનારને અનંતકાલ સુધી આ સંસારમાં ભ્રમણ કરવું પડે છે.

ત્રીજા ભાંગામાં દ્રવ્યથી અને ભાવથી બંનેથી હિંસા રહેલી છે. ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં, તેમજ કષાયમાં અતિ લુબ્ધ થઈ જીવહિંસા કરે, કસાઈ બને, શિકાર કરવા જાય, વિશ્વાસઘાત વિગેરે જીવ જાય તેવાં કામ કરે, અને તેનાથી લાભ થતા જોઈ મનમાં આનંદ માને, તે દ્રવ્ય અને ભાવથી—બંનેથી હિંસા છે, આવી હિંસાથી સંસારમાં ભ્રમણ અને દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

ચોથા ભાંગામાં દ્રવ્યથી અને ભાવથી—બંનેથી હિંસા હોતી નથી. આ ભાંગો શૂન્ય છે, આવા ભાંગાવાળો કોઈ પણ જીવ સંસારમાં હોતો નથી.

સારાંશ પ્રશ્નો.

- ૧ પાંચ અવ્રત શેમાં આવે છે ? ૨ અવ્રત ઇટલે શું ?
- ૩ જીવહિંસા ઇટલે શું ? ૪ મૈથુન ઇટલે શું ? તે સમજાવો.
- ૫ પહેલા અવ્રત જીવહિંસાના કેટલા ભાંગા છે ?
- ૬ પહેલા ભાંગામાં સાધુ અને શ્રાવકને દ્રવ્યહિંસા કેવી રીતે થાય ? તે સમજાવો, અને દાખલા આપો.
- ૭ દ્રવ્યહિંસામાં પાપ કેટલું લાગે ? અને નિર્જરા થાય કે નહીં ?
- ૮ ભાવહિંસાનો દાખલો આપો.
- ૯ ભાવહિંસા કર્યાથી કેવું ફલ થાય ?
- ૧૦ દ્રવ્યથી અને ભાવથી હિંસા કેવી

कहेवाय ! अने तेवी हिंसार्थी शूं फळ धाय ? ११ चोथो भांगो केवो छे ? चोया भांगावाळो कोइ जीव होय के नहीं ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

वध, मैथुन, समाचारी, प्रतिलेखना, विहार, नाव, थंडील, ग्लान, मात्रा, परठवतां, साधर्मिवात्सल्य, तीर्थयात्रा, रथयात्रा, अष्टाश्महोत्सव, प्रतिष्ठा, अंजनशलाका, कर्त्तव्य, अध्यवसाय, उपयोग, प्रवर्त्तन, अल्प, निर्जरा, शांत, मलीन, हिंसामय, संकल्प विकल्प, अति लुब्ध, शून्य.

पाठ ५२ मो.

पांच अव्रत भाग २ जो.

बीजा अव्रत मृषावादना पण उपर प्रमाणे चार भांगा थइ शके छे. कोइ साधु रस्तामां चाल्या जता होय, तेमनी आगळ जंगलनी गायो तथा हरण विगेरेनुं टोळं प्रसार थइ चाल्युं गयुं होय, ते वखते ते टोळानी शोध करतो कोइ शीकरी शस्त्र लइ चाल्यो आवे, ते शीकरी पेला जीवोनो शीकार करवा वास्ते साधुने पुछे के, तमे अर्हीथी कोइ जानवरोने जतां जोयां छे ? साधु तेनो

ઉત્તર નહીં આપતાં મૌન રહે, ઇટલે તે શીકારી જવાબ મેઝવવા સારુ સાધુ ઉપર હુમલો કરે, અને મારે; ત્યારે સાધુ કહે કે, મેં તે જાનવરોનાં ટોઢાંને જતાં જોયાં નથી. જો કે સાધુનું આ બોલવું દ્રવ્યે જુટું છે, પરંતુ ભાવે જુટું નથી; જે ઇન્દ્રિયોના ભોગને વાસ્તે તેમજ લોભ વિગેરે કષાયને લીધે જુટું બોલે, તે ભાવથી જુટું કહેવાય છે. અહીં તો સાધુનું જુટું બોલવું નિરપરાધી પ્રાણીઓની દયા વાસ્તે થયેલું છે, તેથી વાસ્તવિક રીતે તે મૃષાવાદ નથી. આ અવ્રત મૃષાવાદનું પહેલું ભાગું છે. કોઈ મનુષ્ય મુશ્વથી તો કાંઈ બોલતો નથી, પણ બીજાને ઠગવા વાસ્તે મનમાં અનેક જાતના જુઠા વિકલ્પ કરે, આ દ્રવ્યથી મૃષાવાદ નથી; પરંતુ ભાવથી મૃષાવાદ છે. આ વીજા અવ્રત મૃષાવાદનું બીજું ભાગું છે. કોઈ માણસ મુશ્વથી અસત્ય વચન બોલે છે, અને અંતઃકરણમાં પણ છઠ્ઠ કપટ કરવાના મલીન અધ્યવસાય છે, આ દ્રવ્યથી અને ભાવથી મૃષાવાદ છે. આ અવ્રત મૃષાવાદનું ત્રીજું ભાગું છે. ચોથું ભાગું પૂર્વની જેમ શૂન્ય છે.

પૂર્વની જેમ અદત્તાદાન ઇટલે ચોરી કરવાના ત્રીજા અવ્રતના પણ ચાર ભાગા થાય છે. કોઈ સ્ત્રી શીઝવતી હોય, તેના શીઝનો ભંગ કરવાને કોઈ દુષ્ટ રાજા તેને પકડીને પોતાના કવજામાં રાખે.

આ સ્વર કોઈ ધાર્મિક પુરુષના જાણવામાં આવતાં તે સ્ત્રીનાં શીઝનું રક્ષણ કરવા વાસ્તે તે ધર્મી પુરુષ હીંમત કરી, તે સ્ત્રીને રાજાના કવજામાંથી રાજ્ય બાહર લઈ

જાય. તો વ્યવહારથી તે પુરુષે રાજાની આજ્ઞા ભંગરૂપ ચોરી અથવા સ્ત્રીની ચોરી કરી છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે ચોરી નથી.

કોઈ પુરુષ પોતાના ઘરમાં દ્રવ્ય રાખી ઘરનાં દ્વાર બંધ કરી પરદેશ ગયેલ છે, પછવાડે ગામમાં ચોરનો ઉપદ્રવ થયો. તે પરદેશ ગયેલા માણસનું દ્રવ્ય ચોરાઈ જશે, એમ તેના કોઈ હિતેચ્છુ પુરુષને લાગવાથી રાત્રિને સમયે તે પરદેશ ગયેલા પુરુષના ઘરનાં દ્વાર खोલી, તેનું સઘળું દ્રવ્ય લે, અને જ્યારે તે પાછો પરદેશથી ઘેર આવે, ત્યારે તેને પાછું આપવાની બુદ્ધિથી તે પોતાના ઘરમાં રાખેલા દૃષ્ટાંતમાં વીજાનું દ્રવ્ય તેની રજા શિવાય તેના કબજામાંથી લઈ લેવાથી તે દ્રવ્યથી ચોરી થાય છે, પરંતુ તેના હૃદયમાં વદચાતનો અભાવ હોવાથી ભાવથી ચોરી થતી નથી. આ ત્રીજા અવ્રતનો પહેલો ભાંગો છે.

કોઈ પુરુષ ચોરી કરતો નથી, પરંતુ ચોરી કરવાના અધ્યવસાય તેના મનમાં થયા કરે છે, તે દ્રવ્યથી ચોરી નહીં, પણ ભાવથી ચોરી છે. જે શ્રી વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્માની આજ્ઞાના ભંગ કરનારા છે, તેઓને ભાવચોર કહેલા છે. કોઈ પુરુષ ચોરી કરે, અને ચોરી કરવાનો અધ્યવસાય પણ રાખે, તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી ચોરી છે. ચોથો ભાંગો પૂર્વની જેમ શૂન્ય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ બીજા અવ્રત મૃષાવાદના કેટલા ભાંગા છે ? ૨ પહેલા ભાંગાનું દૃષ્ટાંત આપો. ૩ બીજા અને ત્રીજા ભાંગા વિષે દાખલા સાથે સમજાવો. ૪ ત્રીજા અવ્રત ચોરીના કેટલા ભાંગા છે ? ૫ ચોરીના પહેલા ભાંગા ઉપર જે જે દૃષ્ટાંત હોય તે કહો. ૬ કોઈ પુરુષ પરદેશ ગયેલા બીજા માણસનું ધન ચોરાઈ ન જાય, તેવા હિતવિચારથી લઈને પોતાના ચરમાં રાખે, તે કયો ભાંગો કહેવાય ? ૭ ભાવચોર કોને કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેનાં શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

મૌન, વાસ્તવિક, વિકલ્પ, અધ્યવસાય, શીલવતી, ભંગ, ઉપદ્રવ, હિતેચ્છુ, અભાવ, વીતરાગ, સર્વજ્ઞ, પરમાત્મા.

પાઠ ૫૩ મો.

પાંચ અવ્રત—ખાગ ૩ જો.

ચોથા અવ્રત અવ્રહ્મચર્ય (મૈથુન) ના પળ ઉપરની જેમ ચાર ભાંગા થાય છે. કોઈ સાધ્વી જલમાં ડુબતી હોય, તેને દેખી કોઈ સાધુ તેને બાહર કાઢવાને વાસ્તે પકોડે, તેમજ કોઈ ગૃહસ્થ, પઢી જતી કોઈ સ્ત્રીને તેના રક્ષ-

ળને માટે પકડે, તેવા પ્રસંગોમાં પકડવું તે સ્પર્શવડે દ્રવ્યથી મૈથુન છે, પરંતુ ભાવથી નથી; તે પહેલો ભાંગો છે. બીજા ભાંગામાં કોઈ પુરુષ સ્ત્રીને ભોગવતો નથી, પરંતુ તેના મનમાં સ્ત્રી સેવન કરવાની અભિલાષા વહુજ રહ્યા કરે છે, તે દ્રવ્યથી મૈથુન નહીં, પરંતુ ભાવથી મૈથુન છે. ત્રીજા ભાંગામાં સ્ત્રીની સાથે જે ઇચ્છાપૂર્વક મૈથુન કરવું, તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી મૈથુન છે. ચોથો ભાંગો પૂર્વની જેમ શૂન્ય છે.

પાંચમા અવ્રત પરિગ્રહના પળ ચાર ભાંગા છે. કા-યોત્સર્ગે રહેલા કોઈ મુનિના ગઢામાં કોઈ માણસ હાર વિગેરે આશૂષણો પહેરાવી જાય, તે જોઈને બીજા અજાણ્યા માણસો તેમને પરિગ્રહવાલા ધારે, પળ મુનિને તે પદાર્થ ઉપર પરિગ્રહની બુદ્ધિ નથી, તેવા પ્રસંગમાં દ્રવ્યથી પરિગ્રહી કહેવાય, તે ભાવથી પરિગ્રહી નથી, તે પહેલો ભાંગો છે.

કોઈ પુરુષ પાસે ઈક કોડી પળ નથી, પરંતુ તેને દ્રવ્ય મેલવવાની વહુજ અભિલાષા રહ્યા કરે, તે ભાવથી પરિગ્રહી છે, દ્રવ્યથી નહીં. ત્રીજા ભાંગામાં ધન પળ પાસે હોય, તેના ઉપર મૂર્છા હોય, અને ધન મેલવવાની અભિલાષા પળ રહ્યા કરે, તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી પરિગ્રહી છે. ચોથો ભાંગો શૂન્ય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ચોથા અવ્રતના કેટલા ભાંગા છે ? ૨ પહેલા ભાંગાનો દાખલો સમજાવો. ૩ વીજા અને ત્રીજા ભાંગાને દાખલા સાથે સમજાવો. ૪ પાંચમા અવ્રતના કેટલા ભાંગા છે ? ૫ તેના પહેલા તથા વીજા ભાંગાને દાખલા સાથે સમજાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

અબ્રહ્મચર્ય, ઇચ્છાપૂર્વક, કાયોત્સર્ગ, આભૂષણ.

પાઠ ૫૪ મો.

ત્રણ યોગ અને પચવીશ ક્રિયા—ભાગ ૧ લો.

આશ્રવ તત્ત્વના ત્રણ યોગથી વીજા ત્રણ પ્રકાર થાય છે. શુભ અશુભની અંદર મનને જોડવું, તે પહેલો મનો-યોગ કહેવાય છે. શુભ અશુભની અંદર વચનને જોડવું, તે વીજો વચનયોગ કહેવાય છે, અને શુભ અશુભની અંદર કાયાને જોડવી, તે ત્રીજો કાયયોગ કહેવાય છે.

આશ્રવ તત્ત્વના વીજા પચવીશ પ્રકાર પચવીશ ક્રિયાઓથી થાય છે. કાયાને જયણા વિના પ્રવર્ત્તાવતાં જે લાગે, તે કાયિકી નામે પહેલી ક્રિયા કહેવાય છે. આ

કાયિકી ક્રિયા બે પ્રકારની છે. અનુપરતા કાયિકી ક્રિયા અને અનુપયુક્ત કાયિકી ક્રિયા. અતિ દુષ્ટ એવા મિથ્યા-દ્રષ્ટિ જીવ મન વચનની અપેક્ષા વિના બીજા જીવને પીડા થાય, તેવો કાયાનો ઉદ્યમ કરે, તે પહેલો પ્રકાર છે, અને જે પ્રમાદી સંયમી ઉપયોગ વિના અનેક કર્તવ્યરૂપે કાયાનો વ્યાપાર કરે, તે બીજો પ્રકાર છે.

કસાઈ વિગેરે શસ્ત્રથી બીજા જીવોનો ઘાત કરી, પોતાના આત્માને નરક ગતિમાં જવાનો અધિકારી કરે, તે આધિકરણિકી નામે બીજી ક્રિયા છે, અથવા અધિકરણ એટલે ઘરનાં ઉપકરણોથી જે જીવનો નાશ કરે, તે પણ આધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે. આ આધિકરણિકી ક્રિયાના બે પ્રકાર છે. એક સંયોજના, અને બીજી નિવર્ત્તના. શ્વેર, ફાંસી, ધનુષ્ય, યંત્ર, તલવાર વિગેરે જીવહિંસા કરવાનાં શસ્ત્રોને જીવોને મારવા વાસ્તે સંયોજન કરે, એટલે જોડીને એકઠા કરે, જેમ ધનુષ્યની સાથે તીર જોડે, એ વિગેરે વધા સંયોજના આધિકરણિકી ક્રિયામાં આવે છે. તલવાર, તોમર, શક્તિ, તોપ, અને બંધુક, વિગેરેને નવાં સરસ બનાવવાં, એ નિવર્ત્તના આધિકરણિકી ક્રિયામાં આવે છે. જીવ એટલે પ્રાણી, અને અજીવ એટલે યંત્રો, કાંટો, પથ્થર, વિગેરે-તે બંનેની ઉપર દ્વેષ કરે, તે પ્રાદ્વેષિકી નામે ત્રીજી ક્રિયા છે. પોતાના હાથેથી તેમજ બીજાને હાથે જીવોને માર મારી પરિતાપ ઉપજાવવો, તે પરિતાપનિકી નામે ચોથી ક્રિયા

છે. તે ક્રિયાનાં બે ભેદ છે. સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરેના વિયોગથી દુઃખી થઈ જે પોતાને હાથે છાતી તેમજ મસ્તક કૂટવું, તે સ્વપરિતાપના નામે પહેલો ભેદ છે, અને પુત્ર તથા શિષ્યને માર મારવો, તે પરપરિતાપના નામે બીજો ભેદ છે. જે પોતાના તથા બીજાના જીવને હણવો હણાવવો, તે પ્રાણાતિપાતિકી નામે પાંચમી ક્રિયા છે. પોતાને હાથે પોતાનો ઘાત કરવો, જેમકે કુવામાં પડી મરવું, પર્વત ઉપરથી ગરી પડવું, અગ્નિમાં ઝંપલાવવું, અને શ્વેર સ્વાવું, એ બધી આત્મઘાતની ક્રિયા તે પહેલો ભેદ છે, અને કષાયને વશ થઈને બીજા એકેન્દ્રિય પ્રમુખ જીવનો ઘાત કરવો, તે બીજો ભેદ છે, જેથી પૃથ્વીકાય વિગેરે છકાયના જીવોનો ઉપઘાત થાય, તેવા રેવતી પ્રમુખ કાર્યનો આરંભ કરવો, તે આરંભિકી નામે છઠી ક્રિયા છે. ધન, ધાન્ય વિગેરે નવ પ્રકારના પરિગ્રહ મેળવતાં તથા તેની ઉપર મોહ કરતાં જે ક્રિયા લાગે, તે પારિગ્રહિકી નામે સાતમી ક્રિયા છે. માયા-કપટથી બીજાને ઠગવું, તે માયા પ્રત્યયિકી નામે આઠમી ક્રિયા છે. જિન વચન-પર શ્રદ્ધા ન રાખતાં, વિપરીત પ્રરુપણા કરવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે મિથ્યા દર્શન પ્રત્યયિકી નામે નવમી ક્રિયા છે. અવિરતિએ કરી પચ્ચાણ લીધા વિના સર્વે સ્વાદા પીવાની વસ્તુનો જેમાં ન્યાગ નહિ, એવા જે અસંયતી રહેતાં ક્રિયા લાગે, તે અપ્રત્યાખ્યાનિકી નામે દશમી ક્રિયા છે. ઘોઢા વિગેરે જીવ તથા રથ પ્રમુખ અ-

જીવોને જોવા વાસ્તે જવું, તે દ્રષ્ટિકી નામે અગીયારમી ક્રિયા છે. રાગને વશ થઈને જે પુરુષ, સ્ત્રી, ગાય, બઢદ, અને વસ્ત્ર વિગેરે જીવ અજીવ સુકુમાર વસ્તુને સ્પર્શ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે સ્પૃષ્ટિકી અથવા ષ્પૃષ્ઠિકી નામે બારમી ક્રિયા છે. બીજાને ઘેર હાથી, ઘોડા, વસ્ત્ર, વિગેરે ઉમદા વસ્તુ જોઈ, ' એ વસ્તુ એની પાસે કેમ હોય, ' એવું ચિંતવવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે પ્રાતિત્યકી નામે તેરમી ક્રિયા છે. જીવ એટલે પોતાના ઘોડા વિગેરેને જોવા આવેલા લોકોને પ્રશંસા કરતાં જોઈને જે હર્ષ લાવવો તે, અને અજીવ એટલે ઘર, આભૂષણ, વસ્ત્ર, વિગેરે જોવા આવેલા લોકોને પ્રશંસા કરતાં જોઈને હર્ષ લાવવો તે, અથવા દૂધ, દહીં, ઘી, અને તેલનાં પાત્ર ઉઘાડાં મુકવાથી તેમાં જે ત્રસ જીવ આવી પડે, તેની હિંસાથી જે ક્રિયા લાગે, તે સામંતોપનિપાતિકી નામે ચૌદમી ક્રિયા છે. જીવ એટલે મનુષ્ય વિગેરે તથા અજીવ એટલે પથરા વિગેરેને ફેંકવા, તે નૈશસ્ત્રિકી નામે પંદરમી ક્રિયા છે, અથવા વીજાઓ ઉપદેશ કરેલાં પાપમાં જે ઘણો કાલ પ્રવર્તે, અને તે પાપની ભાવથી અનુમોદના કરે, તે પણ નૈશસ્ત્રિકી નામે પંદરમી ક્રિયા કહેવાય છે. પોતાના હાથથી જે પાપની ક્રિયા કરે, તે સ્વહસ્તિકી નામે સોઠમી ક્રિયા છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ યોગ કેટલા ? ૨ મનોયોગ, વચનયોગ, અને કાયયોગનાં લક્ષણો કહો. ૩ આશ્રવ તત્વના પ્રકારોમાં જે ક્રિયાઓ ગણેલી છે, તે કેટલી છે ? ૪ કાયિકી ક્રિયા ઇટલે શું ? ૫ કાયિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ છે ? ૬ અનુપયુક્ત કાયિકી ક્રિયાનો અર્થ સમજાવો. ૭ આધિકરણિકી ક્રિયાનો અર્થ શો ? તે સમજાવો. ૮ સંયોજના અને નિવર્તના વિષે સમજૂતી આપો. ૯ જીવ તથા અજીવ ઉપર દ્વેષ કરે, તે કઈ ક્રિયા કહેવાય ? ૧૦ સ્વપરિતાપના અને પરપરિતાપના એ કઈ ક્રિયાના ભેદ છે ? ૧૧ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ છે ? ૧૨ જેમાં પૃથ્વીકાય વિગેરે છકાયના જીવોનો ઉપઘાત થાય, અને તેથી જે ક્રિયા લાગે, તે ક્રિયાનું શું નામ ? ૧૩ પરિગ્રહિકી અને અપ્રત્યાખ્યાનિકી ક્રિયાનો અર્થ શું ? ૧૪ વીજાને કપટથી ઠગવું, એ ક્રિયાનું નામ શું ? ૧૫ જિન વચનપર શ્રદ્ધા ન રાખતાં વિપરીત પ્રરૂપણા કરવાથી કઈ ક્રિયા લાગે ? ૧૬ જીવ અજીવ સુક્કુમાર વસ્તુને સ્પર્શ કરવાથી કઈ ક્રિયા લાગે ? ૧૭ દ્રષ્ટિકી અને પ્રાતિત્યકી ક્રિયાનો અર્થ શું ? ૧૮ પોતાના હાથથી જે પાપની ક્રિયા કરે, તે ક્રિયાનું નામ શું ? ૧૯ જીવ અજીવ વસ્તુને ફેંકવાથી કઈ ક્રિયા લાગે ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

शुभ, अशुभ, जयणा, मिथ्याद्रष्टि, अपेक्षा, प्रमादी संयमी, कर्तव्य रूपे, व्यापार, उपकरणों, यंत्र, संयोजन, तोमर, शक्ति, द्वेष, परिताप, आत्मघातनी, विपरीत प्र-
रूपणा, सुकुमार.

पाठ ५५ मो.

त्रण योग अने पचवीश क्रिया—भाग २ जो.

श्री अरिहंत भगवाननी आज्ञा उल्लंघन करी, पो-
तानी बुद्धिही जीवाजीव विगेरे पदार्थ प्ररूपणा करवाथी
जे क्रियां लागे, ते आज्ञापनिकी नामे सत्तरमी क्रियां
छे. बीजानां अछतां माठां आचरणने प्रकाश करी, तेनी
पूजानो नाश करवो, तेथी उत्पन्न थयेली जे क्रिया लागे
ते, अथवा कांइ संचित के अचित वस्तु विगेरे विदार-
वाथी जे क्रिया लागे, ते वैदारणिकी नामे अठारमी
क्रिया छे. आभोग एटले उपभोग, तेथी जे विपरीत होय,
ते अनाभोग कहेवाय छे. तेनाथी जे क्रिया लागे, अथवा
देख्या विना तेमज मार्जन कर्या विना भीत के जमीन
विगेरे उपर शरीर नाखवाथी जे क्रिया लागे, ते अना-
भोगिकी नामे ओगणीशमी क्रिया छे. परमेश्वरे कहेल

જે કરવા યોગ્ય વિધિઓ, તેમાંની કોઈ પોતાને તથા કોઈ પરને હિતકારી છે, તેવી વિધિઓમાં પ્રમાદને લઘુ અનાદર કરવો, તે અનવકાંક્ષાપ્રત્યયિકી નામે વીંશમી ક્રિયા છે. પ્રયોગ એટલે મન, વચન, અને કાયાનો વ્યાપાર, દોડવું, ચાલવું, વિગેરે કાયાનો વ્યાપાર, હિંસાકારી કઠોર તથા જુઠું બોલવારૂપ વચનનો વ્યાપાર, અને વીંજાની ઈર્ષા તથા અભિમાન વિગેરે મનનો વ્યાપાર, એ ત્રણ વ્યાપાર કરવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે પ્રાયોગિકી નામે એકવીંશમી ક્રિયા છે, જેણે કરીને વિષયનું ગ્રહણ થાય, તે સમુદાન એટલે ઇન્દ્રિય કહેવાય છે. તેનો દેશથી અને સર્વથી ઉપઘાત કરવો. જેમકે આદેશ આપીને નીખાડા વિગેરે હિંસાનાં કામ કરાવવાં, તે સમુદાન નામે વાવીંશમી ક્રિયા છે. માયા—કપટ તેમજ લોભથી જે ક્રિયા કરવામાં આવે, તે પ્રેક્ષપ્રત્યયિકી નામે ત્રેવીંશમી ક્રિયા છે. ક્રોધ તથા માને કરીને જે થાય, તે દ્વેષપ્રત્યયિકી નામે ચોવીંશમી ક્રિયા છે. ચાલવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે ઇર્ચાપથિકી નામે પચવીંશમી ક્રિયા છે. આ પચવીંશ ક્રિયાઓમાં કેટલીએક ક્રિયાઓ આપસમાં સરસી જણાય છે, તોપણ તે સૂક્ષ્મ રીતે સરસી નથી, એમ સમજવું.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ આભોગ એટલે શું, અને અનાભોગ એટલે શું ?

૨ અનાભોગથી જે ક્રિયા લાગે, તે ક્રિયાનું શું નામ છે ?
 ૩ આજ્ઞાપનિકી અને વૈદારણિકી ક્રિયા એટલે શું ?
 તે સમજાવો. ૪ કપટ અને લોભથી જે ક્રિયા કરવામાં
 આવે, તે ક્રિયાનું શું નામ ? ૫ પરમેશ્વરે કહેલ વિધિઓ-
 માં પ્રમાદથી અનાદર કરવો, તે કઈ ક્રિયાઓ કહેવાય ?
 ૬ પ્રયોગિકી અને સમુદાન ક્રિયા વિષે બરાબર સમ-
 જાવો. ૭ દ્વેષપ્રત્યયિકી અને ઇર્ષ્યાપથિકી ક્રિયાનો
 અર્થ શું ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

હલ્લંઘન, પ્રરૂપણા, અછતાં, વિદારણું, ઉપયોગ, મા-
 ર્જન, વિધિ, હિતકારી, અનાદર, વ્યાપાર, સમુદાન,
 ઉપઘાત.

પાઠ ૫૬ મો.

આશ્રવ તત્ત્વ વિષે કવિતા.

દોહરા.

જેથી આવે કર્મજલ, જીવ સરોવરમાંય,
 તે આશ્રવનું સર્વથી, લક્ષણ શ્રેષ્ઠ ગણાય. ૧

તેના વેય પ્રકાર છે, અશુભ અને શુભ નામ,
 મનવચ કાયા યોગથી, જાણો તે અભિરામ. ૨
 ઇન્દ્રિય પાંચ કષાયની, સંખ્યા છે વઢી ચાર,
 અવ્રત પાંચે જાણવાં, ત્રણ યોગ છે સાર. ૩
 ક્રિયાતણી પચવીશ છે, સંખ્યા આગમ સાર,
 વેંતાલીશ ભેદો કહ્યા, એ આશ્રવ આધાર. ૫

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

કર્મજલ, જીવ સરોવર, વચ, અભિરામ, આગ-
 મ સાર.

પાઠ ૫૭ મો.

સંવર તત્ત્વ.

નવ તત્ત્વોમાં આ સંવર તત્ત્વ છટું તત્ત્વ છે. સં-
 વરનો અર્થ રોકવું થાય છે. ઉપર કહેલા આશ્રવ તત્ત્વથી
 જીવની અંદર આવનારાં નવાં કર્મોને જે રોકી શકે, તે
 સંવર કહેવાય છે. તે સંવરના એકંદર સત્તાવન ભેદ
 થાય છે. પાંચ સયિતિ, ત્રણ શુભિ, દશ પ્રકારનો યતિ
 ધર્મ, દાર ભાવના, વાવીશ પરીપદ, અને પાંચ પ્રકારનાં
 ચારિત્ર, એ મઠીને સત્તાવન ભેદ થાય છે.

તે સંવરના દ્રવ્ય અને ભાવ એવા બે ભેદ પડે છે. જે નવાં કર્મનું રોકાવું, તે દ્રવ્યસંવર કહેવાય છે. સમિતિ વિગેરેથી જે શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ દ્રવ્યપણું પરિણામને પામે, અને તેથી કરીને આત્માના પરિણામ ભાવ કર્મના રોધક થાય, એટલે રોકનાર થાય, તે ભાવસંવર કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સંવર તત્ત્વ કેટલામું તત્ત્વ છે ? ૨ સંવર શબ્દનો અર્થ શો ? ૩ સંવર તત્ત્વના ભેદ કેટલા છે ? ૪ સંવરના એકંદર ભેદ ગણાવો. ૫ દ્રવ્યસંવર અને ભાવસંવર શું ? તે સમજાવો. ૬ ભાવસંવરમાં આત્માનાં પરિણામ કેવાં થાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સમિતિ, શુદ્ધિ, યતિધર્મ, ભાવના, પરીષદ, ચારિત્ર, શુદ્ધ ઉપયોગ, પરિણામ, ભાવકર્મ, રોધક.

પાઠ ૫૮ મો.

સંવર તત્વના સતાવન ભેદ.

પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિ.

શાસ્ત્રને અનુસારે શુભજે ચેષ્ટા કરવી, તે સમિતિ કહેવાય છે, તે સમિતિના પાંચ ભેદ છે. ઇર્યા સમિતિ, ભાષા સમિતિ, ઇષણા સમિતિ, આદાનનિક્ષેપણા સમિતિ, અને પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ—એવા તેનાં જુદાં જુદાં નામ છે. જવા આવવાને વિષે જયણાપૂર્વક ઉપયોગ રાખવો, તે ઇર્યા સમિતિ કહેવાય છે. પવિત્ર જૈન મુનિ ઘણી સંભાળથી ચાલે છે, ત્રસ તથા સ્થાવર જીવોને અભયદાન આપવાને તેઓ હમેશાં ઇર્યા સમિતિ રાખે છે, ઇર્યા સમિતિથી વર્તનારા મુનિ જીવોની તથા પોતાની રક્ષાને માટે પગના અંગુઠાથી ચાર હાથ પ્રમાણ ભૂમિને આગળ દેખીને ચાલે છે. આ પ્રમાણે ઇર્યા સમિતિ રાખ્યા છતાં કદિ કોઈ જીવ મરી જાય, તોપણ વહુજ શુભ ઉપયોગ રાખનારા સાધુને હિંસાનો વંધ થતો નથી. વચન બોલવામાં જે સારી રીતે ઉપયોગ રાખવો, તે વીજી ભાષા સમિતિ કહેવાય છે. ભાષા સમિતિને સાચવનાર પુરુષ પાપ સહિત અને કઠોર ભાષા બોલે નહીં. “ તું ધૂર્ત છે, તું કામી છે, અને તું રાક્ષસ છે. ” આવા નઠારા શબ્દો, તેના મુખમાંથી નીકળતા નથી. વીજાને મુશ્વદાયક, અલ્પ, યજ્ઞ

પ્રયોજનને સાધનાર, અને સંદેહ વિનાનાં વચનો જે બોલવામાં આવે, તે ભાષા સમિતિ છે. બેંતાલીશ પ્રકારનાં દૂષણોથી રહિત, એવા આહાર વિગેરેને ગ્રહણ કરવા, તે ત્રીજી એષણા સમિતિ છે. એષણાનો અર્થ ઇચ્છા થાય છે. એષણા સમિતિવાળો પુરુષ નિર્દોષ અને શુદ્ધ આહારની ગવેષણા કરે છે. બેસતાં, ઉઠતાં, અને કોઈ चीज લેતાં કે મુકતાં પુંજવાનો ઉપયોગ રાખવો, તે ચોથી આદાન નિષ્કેષણા સમિતિ કહેવાય છે.

વિષ્ટા, મૂત્ર, શુંક, વડલા, શરીરનો મેલ, વસ્ત્ર, અન્ન અને પાણી જે શરીરને ઉપયોગના ન હોય, તે સર્વ જીવ વિનાની ભૂમિમાં પરઠવે, તેવા ઉપયોગને પાંચમી પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ કહે છે.

મન, વચન, અને કાયાના યોગને ગોપવવા, તે ગુપ્તિ કહેવાય છે, તે મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, અને કાયગુપ્તિ, એવા ત્રણ પ્રકારની છે. જે મનને ગોપવવું, તે પહેલી મનોગુપ્તિ છે, જે વચનને ગોપવવું, તે બીજી વચનગુપ્તિ છે, અને જે કાયાને ગોપવવી, તે ત્રીજી કાયગુપ્તિ છે.

ઉપર કહેલ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ, એ આઠ બોલ ચારિત્રનો નિર્વાહ કરવાને મોટે માતા સમાન છે, તેથી તેને શાસ્ત્રમાં અષ્ટપ્રવચનમાતા એવા નામથી કહેવાય છે.

सारांश प्रश्नो.

१. समिति एटले शुं ? २. समितिना केटला भेद छे ? ३. विष्टा, सूत्र, विगेरेने जीव विनानी भूमिमां परठववां, ते समितिनुं शुं नाम ? ४. जवा आववाने विषे जयणापूर्वक उपयोग राखवो, ते कइ समिति ? ५. एषणा समिति अने भाषा समिति एटले शुं ? ६. कोइ चीज लेतां के सूकतां पुंजवानो उपयोग राखवो, ते कइ समिति ? ७. गुप्ति एटले शुं ? ८. गुप्तिना केटला भेद छे ? ९. प्रवचननी माता कोण कहेवांय छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूति आपबी.

चेष्टा, जयणा, पाप सहित, कठोर, धूर्त्त, सुखदायक, अल्प, प्रयोजन, एषणा, गवेशणा, विष्टा, परठवे, समिति, गुप्ति.

पाठ ५९ मो.

संवर तत्वना सतावन भेद.

दश प्रकारनो यति धर्म.

संवर तत्वना सतावन भेदमां दश प्रकारनो यति

ધર્મ આવે છે. યતિધર્મ અથવા મુનિધર્મના દશ પ્રકાર છે. કદિ પોતામાં સામર્થ્ય હોય, અથવા ન હોય, તોપણ વી-જાનાં દુર્વચન સહન કરવાં, તેનાં જે પરિણામ રાખવાં, તે પહેલો ક્ષમાધર્મ છે. નમ્ર થઈ અભિમાનનો ત્યાગ કરવો, તે વીજો માર્દવધર્મ છે. મન, વચન અને કાયાની કુટિલતાનો ત્યાગ કરવો, એટલે નિષ્કપટપણે રહેવું, તે ત્રીજો આર્જન ધર્મ છે. બાહર અને અંદરથી તૃષ્ણા કે લોભનો ત્યાગ, તે ચોથો છુત્તિધર્મ છે. રસ વિગેરે ધાતુ અથવા આઠ પ્રકારનાં કર્મ, જેનાથી મસ્મ થાય, તે અનશન વિગેરે તપ, તે પાંચમો તપોધર્મ છે. તપ ધર્મથી ઇચ્છાનો નિરોધ થાય છે. આશ્રવણે ત્યાગ કરવાની જે વૃત્તિ, તે છઠ્ઠો સંયમધર્મ છે. પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાંચ-માંથી વિરામ પામવું, પાંચ ઇન્દ્રિયોનો ત્રિગ્રહ કરવો, ચાર કષાયને જીતવા, અને ત્રણ દંડની નિવૃત્તિ, એ સત્તર ભેદે સંયમધર્મ કહેવાય છે. સત્ય બોલવું, એટલે મૃષાવાદનો ત્યાગ કરવો, તે સાતમો સત્યધર્મ કહેવાય છે. સં-યમ વૃત્તિમાં કલંકનો અભાવ, તે આઠમો શૌચધર્મ કહેવાય છે. આ શૌચધર્મને વીજી રીતે પણ વર્ણવેલો છે. બેંતાલીશ દોષથી રહિત માત્ર પાણી વિગેરે આહાર લેવો; તે દ્રવ્યથી શૌચ કહેવાય છે, અને આત્માના જે શુદ્ધ અધ્યવસાય એટલે કષાય વિગેરેથી રહિત એવાં શુદ્ધ પરિણામની વૃદ્ધિ, તે ભાવ શૌચ કહેવાય છે; અથવા મન, વચન, અને કાયા શુદ્ધ રાખવાં, સંયમને વિષે ત્રિરતિચા-

રપણે વર્તવું, તથા જીવ અદત્ત, સ્વામિ અદત્ત, ગુરુ અદત્ત, અને તીર્થંકર અદત્ત, એ ચાર પ્રકારની ચોરીનો ત્યાગ કરવો, તે પળ શૌચ કહેવાય છે. સર્વ જાતના પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો, એટલે સર્વ ઉપરથી મૂર્છા ઉતારવી, તે નવમો અર્કિંચનધર્મ કહેવાય છે. નવ પ્રકારનું ઔદારિક, અને નવ પ્રકારનું વૈક્રિય સંબંધી મૈથુનનો ત્યાગ કરવો, તેને દશમો બ્રહ્મચર્યધર્મ કહે છે. આ દશ યતિ-ધર્મના ગુણને જે ધારણ કરે, તે સ્વરેસરો યતિ કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ યતિ ધર્મ કેટલા પ્રકારનો છે, અને તે દશ ભેદ કયા તત્ત્વના છે ? ૨ ક્ષમાધર્મ અને મુક્તિધર્મ વિષે સમજાવો. ૩ જેમાં નમ્ર થઈ અભિમાનનો ત્યાગ કરવામાં આવે, નિષ્કપટપણે વર્તવામાં આવે, તે યતિધર્મનાં નામ શું ? ૪ તપોધર્મ અને શૌચધર્મનાં લક્ષણ કહો. ૫ તપો ધર્મથી શું થાય છે ? ૬ આશ્રવને ત્યાગ કરવાની વૃત્તિ કરવી, તે કયો યતિધર્મ ? ૭ મૃપાવાદનો ત્યાગ કરવો, તે ધર્મ કયો ? ૮ સંયમ ધર્મ કેટલા પ્રકારનો છે ? તે પ્રકાર કહો. ૯ અર્કિંચનધર્મનો અર્થ સમજાવો. ૧૦ શૌચ-ધર્મમાં શૌચ એટલે શું ? તે સમજાવો. ૧૧ શૌચના કેટલા ભેદ છે ? ૧૨ દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચ એટલે

શું ? તે સમજાવો. ૧૩ ઔદારિક અને વૈક્રિય સંબંધી
મૈથુન કેટલા પ્રકારનું છે ? તે કહો. ૧૪ સ્વરેસ્વરો યતિ
કોણ કહેવાય ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

સામર્થ્ય, દુર્વચન, પરિણામ, નમ્ર, કુટિલતા, રસ
વિગેરે ધાતુ, નિરોધ, નિગ્રહ, ત્રણ દંડ, કલંક, અધ્ય-
વસાય, વૃદ્ધિ, નિરતિચારપણે, જીવ અદત્ત, સ્વામિ અદત્ત,
શુરુ અદત્ત, તીર્થંકર અદત્ત, મૂર્છા, ઔદારિક, વૈક્રિય.

પાઠ ૬૦ મો.

બ્રહ્મચર્ય—નવ ગુપ્તિ.

અથવા

નવ વાહ.

૧ વસ્તિ, ૨ કથા, ૩ આસન, ૪ ઇન્દ્રિય, ૫ કુ-
ર્યાંતર, ૬ પૂર્વ ક્રિડાનું સ્મરણ, ૭ પ્રણીત ભોજન, ૮
અતિમાત્રાહાર, અને ૯ વિભૂષણ. આ નવ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ
કહેવાય છે. દરેક મુનિએ આ નવ ગુપ્તિ સહિત બ્રહ્મચર્ય
રાખવું જોઈએ, જે એ નવ ગુપ્તિથી શીઠ પાઠે, તે સ્વરેસ્વર

સાધુ કહેવાય છે. જ્યાં દૈવી અને માનુષી એ બે પ્રકારની સ્ત્રી પ્રત્યક્ષ કે મૂર્તિરૂપે રહેતી ન હોય, જ્યાં પશુ એટલે તિર્યચર્ણી, ગાય, કુતરી, પાડી, ઘોડી, બકરી કે ઘેટી વિગેરે રહેતી ન હોય, અને જ્યાં નપુંસક રહેતા ન હોય, તેવી વસ્તીમાં સાધુએ રહેવું જોડે. જે વસ્તીમાં સ્ત્રી, પશુ, અને નપુંસક રહે, તે સ્ત્રીપશુ પંડકવાળી વસ્તી કહેવાય છે. નપુંસકનું બીજું નામ પંડક છે. જો તે ઋણેની વસ્તીમાં સાધુ રહે, તો તેઓની કામ વિકારની ચેષ્ટા દેખવાથી બ્રહ્મચારી સાધુના મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થવાથી બ્રહ્મચર્યને વાધા થાય છે. આ બ્રહ્મચર્યની વસ્તિ નામે પહેલી ગુપ્તિ (વાઢ) છે.

એકલી સ્ત્રીને ઉદ્દેશીને કથા કહેવી, તથા સ્ત્રીઓનીજ કથા કહેવી, એ સાધુને યોગ્ય નથી. કારણ કે એ કથા રાગ ઉત્પન્ન કરવાનો હેતુ છે. બ્રહ્મચર્યવાળા સાધુએ સ્ત્રીના દેશ, જાતિ, કુળ, વેષ, ભાષા, ગતિ, વિલાસ, હાવભાવ, ચેષ્ટા, હસવું, લીલા, કટાક્ષ, સ્નેહ, રતિ અને કલહ કે શ્રૃંગારની કથા સાધુએ કરવી ન જોડે, જો તેવી કથા કરે, તો મુનિનું મન વિકાર પામે છે. આ કથા બ્રહ્મચર્યની બીજી ગુપ્તિ (વાઢ) છે.

સ્ત્રીઓની સાથે એક આસનપર મુનિએ બેસવું નહીં, તથા જે આસન ઉપરથી સ્ત્રી ઉઠી હોય, તે આસન અથવા સ્થાનમાં બે યઢી મુઢી સાધુએ બેસવું નહીં;

કારણ કે, ત્યાં બેસવાથી સ્ત્રીનું સ્મરણ થાય છે, તેમજ સ્ત્રીના બેસવાથી શય્યા, અથવા આસન મલીન થવાથી સ્ત્રીના સ્પર્શવાળા આસન વિગેરેથી વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. આ આસન નામે ત્રીજી ગુપ્તિ કહેવાય છે.

સ્ત્રીઓનાં અંગ, ઉપાંગ ને નેત્ર ફાડીને જુવે નહીં. કદિ દૃષ્ટિ પડી જાય, તો “ વાહ ! કેવી સુંદર છે ? ” એવું ચિંતવન કરે નહીં. આ ઇન્દ્રિય નામે ચોથી ગુપ્તિ કહેવાય છે.

જ્યાં દીવાલ, તટ્ટી, કે કનાતને અંતરે સ્ત્રી પુરુષ મૈથુન સેવન કરતાં હોય, તેમજ તેઓના અવાજ સંભળાતા હોય, ત્યાં વ્રહ્મચારી સાધુએ રહેવું નહીં. આ કુટ્યંતર નામે પાંચમી ગુપ્તિ છે.

પૂર્વે ગૃહસ્થ અવસ્થામાં સ્ત્રીની સાથે જે વિષય ભોગ ક્રીડા કરી હોય, તેનું સ્મરણ સાધુએ કરવું નહીં. જો સ્મરણ કરે, તો વિષય સેવવાની ઇચ્છા થાય. આ પૂર્વ-ક્રીડા નામે છઠી ગુપ્તિ છે.

અતિ ચીકાશવાળા, મીઠા, દુધ, દહીં વિગેરે ધાતુ પુષ્ટ કરનાર પદાર્થોનો નિરંતર આહાર કરવો નહીં. જો તેવો આહાર કરે, તો વીર્યની વૃદ્ધિ થવાથી વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી વચ્ચે વિષયની ઇચ્છા થાય છે. આ પ્રણતિ નામે સાતમી ગુપ્તિ છે.

કદિ લુચ્વી મિશ્રા હોય, તોપણ સાધુએ પ્રમાણથી અધિક સ્નાની નહીં; કારણ કે, હૃદ ઉપરાંત સ્નાની પણ વિકાર ઉત્પન્ન થાય, અને શરીરને જાડા વિગેરેની પીડા થઈ પડે છે. આ અતિમાત્રાહાર નામે આઠમી ગુપ્તિ છે.

સ્નાન, વિલેપન અને ધૂપે કરી શરીરને સુંદર કરવું, નસ સમારવા, દાંત સાફ કરવા, કेशમાં તેલ નાખવું, કપાળે તિલક કરવું, આંખમાં કાજલ સારવું, સુકોમલ કરવા વાસ્તે હાથ, પગ વિગેરે શરીરના અવયવને તેલ અથવા સાબુથી મસલવાં—આ પ્રમાણે શરીરનો જાળગાર ન કરે, આ વિભૂષણાદિ નામે નવમી ગુપ્તિ છે.

આ નવ પ્રકારની ગુપ્તિ તે બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે છે, તેથી સાધુ સિવાય વીજા બ્રહ્મચારીએ પણ આ નવ વાદ સાચવવી જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ બ્રહ્મચર્યની કેટલી ગુપ્તિ છે ? ૨ ગુપ્તિ ઇટલે શું ? ૩ નવ ગુપ્તિનાં નામ આપો. ૪ વસ્તી નામની ગુપ્તિમાં સ્ત્રીના કેટલા પ્રકાર લેવા ? ૫ સ્ત્રી, પશુ, અને પંડક એ શું ? તે સમજાવો. ૬ સ્ત્રીઓની સાથે એક આસનપર બેસવું, તે કઈ ગુપ્તિ ? ૭ કથા નામની ગુપ્તિ વિષે

સમજાવો. ૮ કેવી દીવાલ તટ્ટી કે કનાત હોય, ત્યાં સાધુએ ન રહેવું. ૯ ઇન્દ્રિય અને ક્રીડા એ બે ગુપ્તિ વિષે સમજાવો. ૧૦ ધાતુપુષ્ટ કરનાર પદાર્થોનો આહાર કરવો નહીં, તે ગુપ્તિનું નામ શું ? ૧૧ શરીરને શળગારવું નહીં, એ ગુપ્તિનું નામ શું ? ૧૨ અતિમાત્રાહાર અને પૂર્વક્રીડા એ બે ગુપ્તિ વિષે સમજાવો. ૧૩ આ નવ વાડ કોની રક્ષા માટે છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

કુટ્યાંતર, પ્રણીત, અતિમાત્રાહાર, માનુષી, નિર્વ્યચની, પંડક, નપુંસક, બ્રહ્મચારી, ઉદેશીને, વિલાસ, હાવભાવ, ચેષ્ટા, લીલા, કટાક્ષ, રતિ, કલહ, શ્રંગાર, શય્યા, અંગ, ઉપાંગ, ધાતુપુષ્ટ, નિરંતર, વીર્ય, વિલેપન.

પાઠ ૬૧ મો.

(સંવર તત્ત્વના સત્તાવન ભેદ.)

ચાર ભાવના.

ચાર ભાવનાના ચાર પ્રકાર છે, અને તે સંવર તત્ત્વના સત્તાવન ભેદમાં ગણાય છે. ૧ અનિત્ય ભાવના, ૨ અશરણ

भावना, ૩ संसार भावना, ૪ एकत्व भावना, ૫ अन्यत्व
 भावना, ૬ अशुचि भावना, ૭ आश्रव भावना, ૮ संवर
 भावना, ૯ निर्जरा भावना, ૧૦ लोक स्वभाव भावना,
 ૧૧ बोधि दुर्लभ भावना, અને ૧૨ धर्म भावना—આ વાર
 भाવનાઓ કહેવાય છે. લક્ષ્મી, ચૌવન, કુટુંબ, પરિવાર
 તથા આયુષ્યને દર્શના અગ્ર ભાગ ઉપર રહેલા જઠનાં
 ટીપાંની જેમ અનિત્ય કે અસ્થિર ભાવના, તે પહેલી
 અનિત્ય ભાવના કહેવાય છે. આ સંસારમાં જન્મ,
 જરા અને મરણના ભયથી બચાવવાને એક ધર્મ શિવાય
 વીજું કોઈ શરણ નથી. આ પ્રમાણે જે ભાવવું, તે વીજી
 અશરણ ભાવના છે. જે માતા તે સ્ત્રી થાય, સ્ત્રી તે માતા
 થાય, પિતા તે પુત્ર થાય પુત્ર તે પિતા થાય, इत्यादि
 સંસારની વિચિત્રતાનો આ જીવે અનુભવ કર્યો છે. આ
 પ્રમાણે જે ભાવવું, તે ત્રીજી સંસાર ભાવના છે. આ
 જીવ સંસારમાં એકલો આવ્યો છે, ને એકલો જશે, એવું
 ધારવું, તે ચોથી એકત્વ ભાવના છે. આત્મા જ્ઞાન
 સ્વરૂપ છે, અને શરીર જડ છે, માટે તેઓ એક વીજાથી
 જુદા છે, આત્મા શરીર નથી, અને શરીર આત્મા નથી,
 આત્માથી શરીર, ધન તથા સગાંવહાલાં વિગેરે અન્ય—જુદાં
 છે, આવી રીતે ભાવવું, તે પાંચમી અન્યત્વ ભાવના છે.
 રસ, સ્થિર, માંસ, હાડકાં, વીર્ય, અને પરુ વિગેરે
 અશુચિથી ભરેલું આ શરીર છે, તથા પુરુષ, અને સ્ત્રીને
 આશ્રીને તે શરીરના નવ તથા વાર દ્વાર સદા વહાં કરે

છે; તેથી તે શરીર કોઈ દિવસ શુચિ એટલે પવિત્ર થતું નથી. આ પ્રમાણે ભાવવું, તે છઠી અશુચિ ભાવના છે. પાંચ-ઇન્દ્રિય, ચાર કષાય, પાંચ અવ્રત, ત્રણ યોગ, અને પચવીશ ક્રિયા—એવા ભેદથી કર્મ વંધાય છે, તેમજ દયા દાન વિગેરેથી શુભ કર્મ અને વિષય કષાય વિગેરેથી અશુભ કર્મ વંધાય છે. આ પ્રમાણે જે ભાવવું, તે સાતમી આશ્રવ ભાવના છે. જે જે સંવર આદરવાથી જે જે આશ્રવ રોકાય, તે તે સંવરને આદરવા, અને આશ્રવને રોકવા, તે આઠમી સંવર ભાવના છે. જેમ સંકીર્ણ સ્થાનકના યોગથી કેરી પાકે છે, તેમ વાર પ્રકારના તપે કરીને કર્મને પચાવવું, એટલે પૂર્વે કરેલાં કર્મને સાઢવું, તે રૂપી નિર્જરા સકામ તથા અકામ, એમ બે પ્રકારે છે. એવી જે ભાવના ભાવવી, તે નવમી નિર્જરા ભાવના છે. આ ચૌદ રાજલોક કેડ ઉપર બે હાથ દઈ, બંને પગ પસારીને ઉમેલા પુરુષના જેવા આકારવાળો છે, તે ષટ્દ્રવ્યરૂપે છે. પૂર્વના પર્યાય નાશ પામે, નવા પર્યાય ઉત્પન્ન થાય, અને દ્રવ્યપણે નિશ્ચલ, એમ ઉત્પાદ, વ્યય તથા ધ્રુવ સ્વરૂપ છે. જે લોકનું નીચેનું તળીયું ડંધા વાળેલા ચપળા જેવું, મધ્ય ભાગ જાલર જેવો, અને ઉપરનો ભાગ મૃદંગના જેવો છે. વળી એ લોક શાશ્વતો છે. આ પ્રમાણે જે ભાવના કરવી, તે દશમી લોક સ્વરૂપ ભાવના છે. જીવને આ સંસારમાં ભ્રમતા અનંતા પુદ્ગલ પરાવર્તે થઈ ગયા, તેમાં અનંત વાર ચક્રવર્તી વિગેરેની સમૃદ્ધિ મળી, તથા યથા

પ્રવૃત્તિકરણને યોગે કરી, તથા અક્ષમ નિર્જરાવડે પુણ્યના પ્રયોગથી મનુષ્યભવ, આર્યદેશ, નિરોગી કાયા, અને ધર્મના શ્રવણનો યોગ પ્રાપ્ત થયો, તોપણ સમ્યક્ત્વ પામવું અતિ દુર્લભ છે, એવી જે भावना भाववी, તે અગીયારમી ઓધિ દુર્લભ भावना છે. દુઃખે તરી શકાય એવા આ સંસાર સમુદ્રમાંથી તારવાને વાહાણ સમાન એવો તે શ્રી જિન પ્રણીત ક્ષમા વિગેરે દશ પ્રકારનો શુદ્ધ ધર્મ, તથા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ રત્નરૂપ ધર્મ પામવો દુર્લભ છે, તથા તે ધર્મના સાધક અરિહંત વિગેરે પણ આ સંસારમાં પામવા દુર્લભ છે. આ પ્રમાણે જે ચિંતવવું, તે વારમી ધર્મ भावना કહેવાય છે.

ઉપર કહેલી વાર भावना, તથા પાંચ મહાવ્રતમાં દરેક વ્રતની પાંચ પાંચ એમ પચીશ, અને મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય, અને ઉપેક્ષા—એ વધી બીજી भावनाઓને પણ શુદ્ધ હૃદયવડે પ્રમાદ છોડીને भावવી જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ भावना કેટલી છે ? ૨ તે भावना કયા તત્ત્વમાં ગણાય છે ? ૩ વાર भावनाઓનાં નામ આપો. ૪ આ સંસારમાં જીવ એકલો આવ્યો છે, અને એકલો જશે એમ ધારવું, તે કઈ भावना કહેવાય ? ૫ ધર્મના અગ્ર ભાગ

ઉપર રહેલા જઝના ટીપાની જેમ સર્વ અનિત્ય ધારવું, તે
 કઈ ભાવના કહેવાય ? ૬ અશરણ ભાવના અને એકત્વ
 ભાવના વિષે સમજાવો. ૭ જે જે સંવર આદરવાથી
 આશ્રવ રોકાય, તે તે સંવરને આદરવા, અને આશ્રવને
 રોકવા, તે કઈ ભાવના કહેવાય ? ૮ શરીર અને આ-
 ત્માને જુદા જુદા માનવા, તે કઈ ભાવના કહેવાય ? ૯
 અશુચિ ભાવના અને આશ્રવ ભાવનાનું સ્વરૂપ કહો.
 ૧૦ ચાર પ્રકારનાં તપથી કર્મને પચાવવાં, એ કઈ ભાવના
 કહેવાય ? ૧૧ આ સંસારરૂપ સમુદ્રને તારનાર દશ પ્રકાર-
 નો ધર્મ તથા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ ત્રણ પ્રકારનો ધર્મ
 છે એમ ચિંતવવું, તે કઈ ભાવના કહેવાય ? ૧૨ લોક સ્વરૂપ
 ભાવના, અને વૌધિ દુર્લભ ભાવના વિષે સમજાવો. ૧૩ આ
 ચાર ભાવના શિવાય બીજી કઈ ભાવના ભાવવી જોઈએ ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

યૌવન, દર્ભ, અગ્રભાગ, અનિત્ય, અસ્થિર, જરા,
 વિચિત્રતા, જ્ઞાનસ્વરૂપ, રુધિર, રસ, વીર્ય, અશુચિ, નવ
 દ્વાર, ચાર દ્વાર, સંકીર્ણ સ્થાનક, નિર્જરા, સકામ, અકામ,
 પદ દ્રવ્ય, પર્યાય, નિશ્ચલ, ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રુવ સ્વરૂપ,
 ચપળા, મૃદંગ, પુદ્ગલ પરાવર્ત, યથા પ્રવૃત્તિકરણ, શ્રી
 જિન પ્રણીત, સાધક, મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય, ઉપેક્ષા.

पाठ ६२ मो.

बार भावना विषे कविता.

भुजंगी छंद.

भली भावना भावजो जे अनित्ये,
रहुं सर्व आ विश्वमां सर्व रीते;
धरो धरुनुं शरण जे एक सारुं,
बीजुं सर्व छे ते विना जे अकारुं. १

जुवो भवतणो भेद केवो विचित्र;
विचारो हृदे भावथी भव्य मित्र;
अहो आ भवे एकला सर्व आव्या,
जवानुं हवे एकला तेह भाव्या. २

स्वरूपे जुवो आत्मनुं रुप भारी,
जुदुं ते शरीरे हृदे ल्यो विचारी;
परु मांस ने हाडकां वीर्य ओदि,
अशुचि भयुं आ वषु गंधमादी. ३

सदा भावजो आश्रवो कर्म बंधे,
शुभाशुभ विवेके करी सर्व संघे;
वळी रोकजो आश्रवो संवरेथी,
घणो लाभ ते भावनाने धरेथी. ४

तपस्या करी कर्म सर्वे तपात्रो,
 खरी निर्जरा भावना तेह भावो;
 करो वृत्त पञ्चखाण चित्ते विचारी,
 वली पाप आलोचना टेक धारी. ५

हृदे चौद आ राजलोके विचारो,
 वधी आकृति लोकनी चित्त धारो;
 हृदे बोधि छे दुर्लभा एम मानो,
 मळयो जन्म मानुष्यनो ते प्रमाणो. ६

पछी धर्मनी भावना नित्य भावो,
 क्षमा आदि जे भेद ते नित्य गावो;
 धरो भावना वार ते भव्यराज,
 थयुं जाणजो धर्मनुं सिद्ध काज. ७

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूति आपवी.

अनित्ये, भवतणो, विचित्र, भव्य, आत्मनुं, भारी,
 हृदे, आदि, अशुचि, वपु, गंधमादी, कर्मबंधे, राजलाके,
 आकृति, बोधि, दुर्लभा, क्षमाआदि, भव्यराज.

પાઠ ૬૩ મો.

[સંવર તત્વના સત્તાવન ભેદ.]

બાવીશ પરિષદ્.

સંવર તત્વના સત્તાવન ભેદની અંદર બાવીશ પરિષદ્ પળ ગણાય છે. સર્વ પ્રકારે કર્મની નિર્જરા કરવાને માટે જે સહન કરવું, તે પરિષદ્ કહેવાય છે, તે પરિષદ્ના બાવીશ પ્રકાર છે. મુશ્કેલી ઉત્પન્ન થતી વેદનાને સહન કરવી, તે પહેલો ક્ષુધા પરિષદ્ કહેવાય છે. તરસ લાગવાથી થતી વેદનાને સહન કરવી, તે બીજો પીપાસા પરિષદ્ છે. ટાઢથી થતી વેદનાને સહન કરવી, તે ત્રીજો શીત પરિષદ્ છે. તાપ લાગવાથી થતી આતાપના—પીડાને સહન કરવી, તે ચોથો ઉષ્ણ પરિષદ્ છે. ઢાંસ, મચ્છર, જૂ, માંકડ વિગેરેના ઢંસને સમભાવે સહન કરવો, તે પાંચમો દંશ પરિષદ્ છે. જુનાં વસ્ત્ર હોય તો, તેથી સ્વેદ ન પામે, અને નવાં વસ્ત્ર હોય તો, તેથી હર્ષ ન પામે, તે છઠો અચ્છેલક પરિષદ્ છે. ટાઢ, તડકો વિગેરેના સંભવથી જે અરતિ—અળગમો ઉત્પન્ન થાય, તેને સહન કરવી, તે સાતમો અરતિ પરિષદ્ છે. સ્ત્રીઓનાં અંગ, ઉપાંગ તથા હાવભાવને દેશી પોતાના મનને સ્થિર રાખવું, તે આઠમો સ્ત્રી પરિષદ્ છે. આઠસ છોટી

ગામોગામ વિદાર કરવો, અને જે કષ્ટ સહન કરવું, તે નવમો ચર્યા પરિષદ છે. શૂન્ય ઘર તથા સ્પશાન વિગેરેમાં કાયોત્સર્ગ વિગેરે ક્રિયા કરતાં સિંહ પ્રમુખનો ભય થતાં, જે ઢરવું નહીં, તે દશમો નિષિધિકા પરિષદ છે. ચઢતાં, ઉતરતાં, ઊંચી, નીચી, શીતલ, ઉષ્ણ, કોમલ, અથવા કઠણ ભૂમિ ઉપર આસન કે શય્યા પામી ઉદ્વેગ ધરે નહીં, પણ સારી રીતે તે દુઃખ સહન કરે, તે અગીયારમો શય્યા પરિષદ કહેવાય છે. ક્રોધનાં વચન સાંધળીને સાંચી રહેવાં, તે બારમો આક્રોશ પરિષદ છે. કોઈ લપટાક, પાટુ, ચાલુક, તથા લાકડીનો ઘા કરે, અથવા વધ કરે, પણ પોતે જરા પણ રોષ ન લાવતાં સમ પરિણામે સહન કરે, તે તેરમો વધ પરિષદ છે. પોતે રાજા કે ચક્રવર્તિ હોય, પણ સંયમ લઈને નિચ, કે ઊંચ કુલમાં મિત્રા લેવા જતાં લજ્જા ન પામે, તે ચૌદમો યાચના પરિષદ છે. કાંઈ પણ चीजની યાચના કરે, અને તે चीज ગૃહસ્થના ઘરમાં હોય, તે છતાં તે ન આપે, તોપણ ઉદ્વેગ ન પામે, અનિષ્ટ ચિંતવે નહીં, બોલે નહિ પણ તે સમતા ભાવે સહન કરે, તે પંદરમો અલાભ પરિષદ છે. કોઈ પણ રોગ ઉત્પન્ન થતાં, તેની અતિ વેદના થાય, તોપણ આર્ત ધ્યાન કરે નહીં, અને તે સારી રીતે સહન કરે, તે સોઝમો રોગ પરિષદ છે. જમીનપર ઢાઢ વિગેરેની શય્યા ઉપર સૂતાં, તેના અગ્ર ભાગ મોંકાવાથી જે વેદના થાય, તેને સારી રીતે સહન કરે, તે સત્તરમો

तृणस्पर्शा परिषह छे, तेने मागची भाषामां तृणफाल
 परिषह पण कहे छे. शरीरे पसीनाना संयोगे मेल थाय,
 अने तेथी करीने शरीर गंधाय, तोपण स्नाननी इच्छा
 न करे, अथवा तेथी कंटाळीने एवुं न चितवे के, “ हुं
 क्यारे आमांथी छुटुं ? ” आवा कष्टने सहन करवुं, ते
 अठारमो मल परिषह छे. आदर सत्कार मळवाथी
 उत्कर्ष न आणे, अने न मळवाथी खेद न पामे, ते
 ओगणीशमो सत्कार परिषह छे. शास्त्रनुं ज्ञान विशेष
 होवाथी कोइना प्रश्नो उत्तर तरत आपवानी शक्ति
 होय, तेथी बहु मान अने पोतानो जय देखी गर्व धरे
 नहीं, अने तेना अभावे खेद धरे नहीं, ते बीशमो प्रज्ञा
 परिषह छे. पोतानामां शास्त्र के तत्त्वनुं ज्ञान न होय,
 तेथी दिनता धरे नहीं, पण “ मोरे ज्ञानावरणीय कर्मनो
 उदय छे, ते भोगववाथी अथवा तप आचरवाथी दूर थसे. ”
 एवुं धारी उद्देग राखे नहीं, ते एकवीशमो अज्ञान परिषह छे.

उपर कइला अज्ञानने लीये शास्त्रनी ज्ञानी वातोमां
 कदि समजण पडे नहीं, तेथी देव, गुरु, अने धर्मनी
 उपर अश्रद्धा राखे नहीं, तथा शास्त्रमां इंद्र विगेरे सम्यग्
 द्रष्टि देवता छे, एव संभळाय छे, पण ते प्रत्यक्ष नजरे
 देखाता नथी, घाटे ते ह्से के नहीं होय, तेयो बहम
 न लावे, तथा अन्य मतिओनी समृद्धि के सिद्धिनी उन्न-
 ति जोइ, तथा तपस्यानां कष्ट देखी मूढ वनी न जाय,
 ते बावीशमो सम्यक्त्व परिषह छे.

आ चाविश परिषद् होने समभावे सहन करवा, ते संवर छे.

सारांश प्रश्नो.

१ परिषद् क्या तत्त्वमां गणाय छे, अने ते कैटला छे ? २ परिषद् एटले थुं ? ३ शून्य घर के स्रज्ञान विगेरेमां कायोत्सर्ग विगेरे क्रिया करतां सिंहादिकनो भय थाय, तथापि डरधुं नहीं, ते कयो परिषद् ? ४ गायोगाय विहार करवानुं कष्टे बैठे, ते कयो परिषद् छे ? ५ छुधा परिषद्, अने पीपासा परिषद् विषे समजावो. ६ स्त्रीनां अंगोपांग देखी यनने स्थिर राखवुं, ते कयो परिषद् ? ७ ताढ, तढका विगेरेना संभवधी अणगप्रो थाय, ते कयो परिषद् ? ८ शीत परिषद्, अने उष्ण परिषद् विषे समजावो, ९ अचेलक परिषद्, दंश परिषद्, शठ्यां परिषद्, अने आक्रोश परिषद्नां लक्षण कहो. १० आदर के सत्कार मळवाधी उत्कर्ष न आणे, अने ते न मळवाधी खेद न पाये, ते कयो परिषद् ? ११ याचना परिषद्, अलाभ परिषद्, ठुण स्पर्श परिषद् विषे समजावो. १२ तणफास परिषद् ए कइ भाषानो शब्द छे ? १३ वध परिषद्, निषिधिकी परिषद्, प्रज्ञा परिषद्, अने सम्यक्त्व परिषद् विषे समजावो.

शिक्षके नीचेना शब्दोनी सज्जुती आपवी.

वेदना, आतापना, दंश, अरति, शून्य घर, सप्त
परिणामे, अनिष्ट, आर्तध्यान, बहुमान, अश्रद्धा,
उन्नति.

पाठ ६४ मो.

बाबीरा परिषह विषे कविता.

भुजंगी छंद.

क्षुधा^१ कष्ट वेठे खरी टेक राखी,
भलो संजमे धर्मनो स्वाद चाखी;
पिपासा^२ तणुं ते सहे कष्ट प्रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. १

सहे शीतने सर्वदा प्रेम धारी,
करे वांछना वस्त्रनी नै विहारी^३;
न इच्छे कदि अग्नियो ताप प्रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. २

फरे सूर्यना तापयां मध्य काले^४,
फदि ते नहिं चरणमां चर्म^५ बाले;

न इच्छे कदि वायु पंखानी रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. ३

नडे मच्छरो मांकडो डांस जंतु^१,
निवारि न ते जे सहे छे परंतु;
न धारे कदि आर्त्तता^२ आप चित्ते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. ४

धरे फाटलां तुटलां वस्त्र अंगे,
न च्छाहे रुडा ते वधारे उमंगे;
सदा एपणा^३ धर्मने आप जीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. ५

अभावो^४ बने संयमे वर्त्तता जो;
सहे ते वधुं राखीने प्रेमता जो,
वधुं ते सहे जे नडे सर्व रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. ६

विलोके कदि अंगनां^५ अंग सारां,
रहे स्वस्थ चित्ते गणी ते नटारां;
न मोहे कदि राग रंगे सुगीते^६,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. ७

विहारो करे सर्वदा सर्व गामे,
वनी आलसु ते यकी नै विरामे^७;

बधे नित्य चर्या^१ करे एक रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते.

८

करे काउसग्गादि शून्य स्मशाने,
सुणे गर्जना सिंहनी सद्य काने;
डगे नहीं कदि तोय मृत्युनी भीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते.

९

सहे नित्य शय्यासने^२ कष्ट भारे,
नहीं क्रोधना वाक्यथी खेद धारे;
डगे नहीं कदि मारथी दुःख वीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते.

१०

नहीं याचनाथी हृदे आप लाजे,
मळे लाभ नहीं तो स्वचित्ते^३ न दासे;
सहे वेदना रोगनी शांति चित्ते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते.

११

कदि अंगमां डाभ ने घास बागे,
तथापि नहीं खेदथी चित्त जागे;
सहे मेल दुर्गंध अंगे सुरीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते.

१२

नहीं आदरे हर्षने चित्त धारे,
अनादर थकी खेदने नहीं बधारे;

१ चर्या परीपह. २ शय्या-संथारो अने आराम उपर बेसयाथी. ३ मो-
ताना चित्तमां.

रहे नित्य मानापमाने^१ सुप्रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. १३

नहीं पूर्ण प्रज्ञा^२ धकी गर्व जामे,
नहीं अल्प बुद्धि धरी खेद पामे;
सहे कष्ट अज्ञानजुं^३ तेज रीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. १४

अश्रद्धा न राखे धरी व्हेम चित्ते,
न लोभाय जे अन्यना धर्मवित्ते^४;
परिषह पुरा धारतां ते सुरीते,
अहो धन्य छे साधुने सर्व रीते. १५

शिक्षके नीयेना शब्दोनी समजूती आपवी,
तथा कवितामां पावीश परिषह अनुक्रमे आप्या छे,
ते समजाववा.

क्षुधाकष्ट, पिपासा, शीत, वाञ्छना, मध्यकाले, चर्म
जंतु, आर्चिता, एषणा धर्म, ताजो, अंगना, स्वच्छ चित्ते,
सुगीते, विरामे, चर्या, स्मशान, शय्यासने, स्वचित्ते,
मानापमाने, प्रज्ञा, अश्रद्धा.

તેના અસંખ્યતા સૂક્ષ્મ સ્વંદ કરીને દશમે ગુણઠાણે ઉપશમાર્થે, અથવા ક્ષપક હોય, તે સ્વપાવે, તે દશમા ગુણઠાણનું નામ અને ચારિત્રનું નામ પણ સૂક્ષ્મ સંપરાય છે. આ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્રના વિશુદ્ધ માનસિક અને સંકલિષ્ટ માનસિક એવા બે ભેદ થાય છે; જે શ્રેણી વઢતા હોય તેને વિશુદ્ધ માનસિક ચારિત્ર હોય છે, અને જે ઉપશમ શ્રેણીથી પડતા હોય, તેને સંકલિષ્ટ માનસિક ચારિત્ર હોય છે.

પાંચમું યથાભ્યાસ ચારિત્ર કહેવાય છે, તે ચારિત્રમાં સર્વ પ્રકારે કષાયનો અભાવ હોય છે. તેના છાદ્ધસ્થિક અને કૈવલિક એવા બે ભેદ છે. છાદ્ધાવસ્થામાં રહેલા ઉપશમિકને અગીયારમે ગુણ ઠાણે, અને ક્ષપકને વારમે ગુણઠાણે છાદ્ધસ્થિક ચારિત્ર હોય છે. કૈવલીને તેરમે, અને ચૌદમે ગુણઠાણે કૈવલિક ચારિત્ર હોય છે. આ ચારિત્ર એવું પ્રભાવિક છે કે, તેનાથી સત્ત્વર મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ પાંચ પ્રકારના ચારિત્રને ધારણ કરનારા સાધુ પણ પાંચ પ્રકારના થાય છે. ચાલતા પંચમ કાઠમાં પહેલાં બે પ્રકારનાં ચારિત્રને ધારણ કરનારાજ સાધુઓ છે, અને પાછલના ત્રણ પ્રકારનાં ચારિત્ર વિદેદ પામ્યા છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ચારિત્રના કેટલા ભેદ છે ? ૨ પાંચ પ્રફારનાં ચારિત્રનાં નામ આપો. ૩ જ્યાં જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રનો લાભ થાય, તે ચારિત્રનું શું નામ ? ૪ સામાયિક ચારિત્રના કેટલા ભેદ છે ? ૫ સાવચ્ચ યોગનો ત્યાગ અને નિરવચ્ચ યોગનું સેવન કરવું, તે શું કહેવાય, અને શ્રાવકને તથા સાધુને તે કેવી રીતે હોય ? ૬ યથાશક્તિ ચારિત્ર એટલે શું, અને તેના કેટલા ભેદ છે ? તે સમજાવો. ૭ છાન્નસ્થિક અને કૈવલિક ચારિત્ર કોના ભેદ છે, અને તે ચારિત્ર કેવી રીતે હોય ? તેની વરાદર સમજૂતી આપો. ૮ જેમાં સત્ત્વર મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે કયું ચારિત્ર ? ૯ ઉપશમિક અને ક્ષપકને કેટલામે ગુણ-ટાળે કયું ચારિત્ર હોય છે ? તે કહો. ૧૦ હેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર એટલે શું, અને તેના કેટલા ભેદ છે ? તે કહો. ૧૧ નવા દીક્ષા લીધેલા શિષ્યને વીજા તીર્થને આશ્રીને જે ચારિત્ર હોય, તેવા ચારિત્રનું શું નામ ? ૧૨ નિરતિચાર હેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનો દાખલો આપો. ૧૩ પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર એટલે શું, અને તેના કેટલા ભેદ છે ? તે સમજાવો. ૧૪ નિર્વિગ્ન માનસિક અને નિર્વિગ્ન કાયિક એટલે શું ? ૧૫ જે શ્રેણી ચઢતા હોય, અને જે ઉપશમ શ્રેણીથી પડતા હોય, તે કયા ચારિત્રમાં આવે છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

પ્રવર્તન, દેશવિરતિ, સર્વ વિરતિ, સાવધ યોગ, નિરવધ યોગ, પૂર્વ પર્યાય, મૂળ ગુણ, પ્રાચિત, છજીવ-
નીયા, અધ્યયન, આ સેવક, કલ્પમાં, અનુચારી, ઉપશમ
શ્રેણી, ક્ષપક શ્રેણી, સ્વપાવતાં, ગુણઠાણે, સંખ્યાતા સ્વંદ,
સર્વ પ્રકારે, છદ્ધાવસ્થા, ઉપશમિક, ક્ષપક, પ્રભાવિક.

પાઠ ૬૬ મો.

૭ નિર્જરા તત્ત્વ.

નિર્જરા તત્ત્વ એ નવ તત્ત્વમાં સાતમું તત્ત્વ છે. જે-
નાથી જીવની સાથે બંધાણાં કર્મનો દેશથી અને સર્વથી ક્ષય
થાય, તે નિર્જરા કહેવાય છે. નિર્જરાના સકામ નિર્જરા
અને અકામ નિર્જરા એવા બે ભેદ છે. જે સાધુઓ તથા
શ્રાવકો પુદ્ગલીક સુખની ઇચ્છા વિના ફક્ત મુમુક્ષુ થઈ,
મોક્ષને માટે ધર્મ કરે છે, તેમને સકામ નિર્જરા હોય છે,
અને વીજા અજ્ઞાની મિથ્યાત્વી જીવોને અકામ નિર્જરા
હોય છે. કર્મનો પાક (નાશ) પોતાની મેળે થાય છે,
તથા ઉપાયથી પણ કર્મનો નાશ થાય છે. તેની ઉપર
આંવાનાં ફળ (કેરી) નું દ્રષ્ટાંત અપાય છે. જેમ આંવાનું
ફળ વૃક્ષની ઢાળી ઉપર રહેલું હોય, તે છતાં પોતાની મે-

ઝંજ પાકી જાય છે, અને કોદરા વિગેરે પરાઝની અંદર દાખલ કરવાથી પણ પાકી જાય છે, તેવીજ રીતે કર્મ નિર્જરા પણ એ પ્રકારે થાય છે. એકંદ્રિય વિગેરે જે જીવ છે, તેઓને જડપણને લઈ વિશેષ જ્ઞાન તો નથી, પરંતુ ટાઢ, તઢકો, વર્ષાદ, અગ્નિ, છેદન, અને વંધ વિગેરે કષ્ટ ભોગવવાથી કર્મની અકામ નિર્જરા કહેવાય છે.

આ નિર્જરા જે સાધનથી થઈ શકે, તેનું નામ તપ કહેવાય છે. તે તપના ચાર પ્રકાર છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ નિર્જરા તત્ત્વ એ કેટલામું તત્ત્વ છે ? ૨ નિર્જરા એટલે શું ? ૩ નિર્જરાના કેટલા ભેદ છે ? ૪ સકામ નિર્જરા અને અકામ નિર્જરા એટલે શું ? ૫ અકામ નિર્જરા કેવા જીવોને થાય છે ? ૬ નિર્જરા ઉપર કયું દ્રષ્ટાંત છે ? તે સમજાવો. ૭ સકામ નિર્જરા વિષે સમજાવો. ૮ તપ એટલે શું ? ૯ તપના કેટલા ભેદ છે.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

મુમુક્ષુ, કોદરા, પરાઝ, પાક, વર્ષા, તપ.

પાઠ ૬૭ મો.

તપ.

નિર્જરા એ તપથી થાય છે. કર્મની નિર્જરા કરવાનું મુખ્ય સાધન તપ છે. તે તપના બાર ભેદ છે. છ પ્રકારે વાહ્ય તપ, અને છ પ્રકારે અભ્યંતર તપ—એમ મળીને તપના બાર ભેદ ગણાય છે. ૧ અનશન, ૨ ઉળોદરી, ૩ વૃત્તિ સંક્ષેપ, ૪ રસ ત્યાગ, ૫ કાય વલેશ, અને ૬ સંલીનતા એ છ પ્રકારનું વાહ્ય તપ કહેવાય છે. જેમાં આહારનો ત્યાગ ઇટલે ઉપવાસ વિગેરે કરવામાં આવે, તે અનશન નામે પહેલું તપ છે. જેમાં આહાર, વસ્ત્ર, તથા રાગ દ્વેષને ઓછા કરવામાં આવે, તે ઉળોદરી નામે વીજું તપ છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, અને ભાવે કરી, આજીવિકાનો સંક્ષેપ કરવો, તથા અભિગ્રહ કરવો, કે નિયમ ધારવા, તે વૃત્તિ સંક્ષેપ નામે ત્રીજું તપ છે. વિગય વિગેરેનો ત્યાગ કરવો, અને આંવીલ, નીવી પ્રમુખ કરવાં તે રસ ત્યાગ નામે ચોથું તપ છે. લોચ, તથા ઉત્કટ આસન વિગેરે કરી કષ્ટ સહેવું, તે કાય વલેશ નામે પાંચમું તપ છે. અંગ તથા ઉપાંગ વિગેરેનું સંવરવું—ગોપન કરવું, તે સંલીનતા નામે છઠું તપ છે.

આ છ પ્રકારનાં વાહ્ય તપ કહેવાય છે. તે તપની ક્રિયા વાહરની હોવાથી તેનું નામ વાહ્ય તપ છે.

વીજાં છ પ્રકારનાં આભ્યંતર તપ છે. કીધેલા અપ-
રાધની શુદ્ધિ કરવી, તે પ્રાયશ્ચિત્ત નામે પહેલું તપ છે.
ગુણવંતની ભક્તિ કરવી, તથા આશાતના ટાલવી, તે
વિનય નામે વીજું તપ છે. આચાર્ય વિગેરેને આહાર
વિગેરે લાવી આપવા, તથા તેમનાં અંગ ચાંપવાં,
તે વૈયાવૃત્ય નામે ત્રીજું તપ છે. ભણવું, ભણાવવું, સંદેહ
દૂર કરવો, ભણેલાને ફરી સંભારવું, અર્થ ચિંતવવો, અને
ધર્મોપદેશ કરવો, તે સ્વાધ્યાય મામે ચોથું તપ છે. આર્ત
તથા રોદ્રધ્યાનને નિવારવું, અને ધર્મધ્યાન તથા શુક્લ-
ધ્યાન ધ્યાવવું, તે ધ્યાન નામે પાંચમું તપ છે. કર્મના
ક્ષય માટે કાયોત્સર્ગ કરવો, તે કાયોત્સર્ગ નામે છઠું
તપ છે.

આ છ પ્રકારના આભ્યંતર તપ કહેવાય છે, તે
તપની ક્રિયા અંદરની હોવાથી તેનું નામ આભ્યંતર
તપ છે.

આ બંને પ્રકારના તપના સાધનથી પ્રાણી કર્મની
નિર્જરા કરી શકે છે; આથી કરીને તે ચાર પ્રકારનાં તપ
નિર્જરા તત્ત્વની અંદર ગણવામાં આવ્યા છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ નિર્જરા શેનાથી થાય છે ? ૨ તપના કેટલા

ભેદ છે ? ૩ આભ્યંતર અને બાહ્ય તપના કેટલા કેટલા
 ભેદ છે ? ૪ અનશન અને ઉળોદરી તપનું લક્ષણ શું ?
 ૫ લોચ, અને ઉત્કટ આસનથી કષ્ટ સહેવું, તે કયું તપ
 કહેવાય ? ૬ આંબીલ તથા નીવી વિગેરે કરવાં તે કયું
 તપ ? ૭ વૃત્તિ સંક્ષેપ અને સંલીનતા તપ વિષે સમજાવો.
 ૮ બાહ્યતપ એટલે શું ? ૯ પ્રાયશ્ચિત અને વિનય તપમાં
 શું થાય છે ? ૧૦ આર્તિ તથા રૌદ્ર ધ્યાનને નિવારવું,
 અને ધર્મ તથા શુક્લ ધ્યાન ધ્યાવું, તે કયું તપ ? ૧૧
 સ્વાધ્યાય અને વૈયાવૃત્ય તપ વિષે સમજાવો. ૧૨ આભ્યંતર
 તપ એટલે શું ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતિ આપવી.

સાધન, બાહ્ય, આભ્યંતર, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ,
 આજીવિકા, સંક્ષેપ, અભિગ્રહ, નિયમ, વિગય, આંબીલ,
 નીવી, ઉત્કટ આસન, સંવરવું, ગોપન, શુદ્ધિ, આશાતના,
 વૈયાવૃત્ય, સંદેહ, આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન, શુક્લ-
 ધ્યાન, ક્ષય.

पाठ ६८ मो.

तप विषे कविता.

दोहरा.

- सर्व कर्मनी निर्जरा, तप करवाथी थाय;
ते तप बार प्रकारनुं. साधन श्रेष्ठ गणाय. १
- प्रकार छे छो बाह्यना, आभ्यंतरना तेम;
शुद्ध हृदे ते सेववा, थाय निर्जरा जेम. २
- ज्यां उपवास करी रहे, ते अनशन कहेवाय;
खानपान ओछां करे, उणोदरीज गणाय. ३
- नियम धरी संक्षेप ज्यां, वृत्तितणो जो थाय;
ए वृत्ति संक्षेपने, नामे तप कहेवाय. ४
- तजीविगयरसनो करे, त्याग महा तप तेह;
उत्कट आसन लोचथी, काय क्लेश तप जेह. ५
- ज्यां गोपन छे अंगनुं, ते संलीन गणाय;
एह बाह्य तप जाणवा, षट् भेदे ते थाय. ६
- आभ्यंतर तप ते कहे, जेनो अंदर योग;
तेना पण छो भेद छे, आपे निर्जर योग. ७
- कीधेला अपराधनी, शुद्धि करवी जेह;
ते प्रायश्चित जाणवुं, तेमां नहीं संदेह. ८

ભક્તિ જે ગુણવંતની, વિનય કહે તપ તેહ;
 સેવા વૈયાવૃત્ય છે, સર્વોત્તમ તપ જેહ. ૯

મળવું તથા મળાવવું, એ સ્વાધ્યાય ગણાય;
 ધર્મ શુકલનું ધ્યાનતે, ધ્યાનતણું તપ થાય. ૧૦

કર્મ ક્ષય ઉદ્દેશથી, દિલમાં ધારી લાગ;
 કરે કાય ઉત્સર્ગને, જાય કર્મનો ઢાગ. ૧૧

તપ આ બાર પ્રશારનું, મવિજન સેવે નિત્ય;
 થાય કર્મની નિર્જરા, ધર્મ તળી એ રીત. ૧૨

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શુદ્ધ હૃદે, સંક્ષેપ, વૃત્તિતણો, વિગયરસ, ઉત્કટ આ-
 સન, સંલીન, નિર્જર યોગ, કર્મક્ષય ઉદ્દેશથી, ઉત્સર્ગ,
 કાય, લાગ.

પાઠ ૬૯ મો.

બંધ તત્ત્વ.

નવ તત્ત્વોમાં બંધ તત્ત્વને આઠમું તત્ત્વ કહે છે, જેમ
 દૂધ અને પાણી એકઠાં થઈ મળી જાય, તેમ જીવના પ્ર-
 દેશ અને કર્મના ધુદ્ગલો પરસ્પર મળે, તે બંધ કહેવાય

છે. આ વંધ શબ્દનો અર્થ વંદીવાન થાય છે; જેમ કેદમાં પડેલો કેદી સ્વતંત્ર રહી શકતો નથી, તેમ આત્મા જ્ઞાનાવરણીય, વિગેરે કર્મના વંધથી સ્વતંત્ર રહી શકતો નથી એ વંધ તત્ત્વના ચાર ભેદ છે. પ્રકૃતિ વંધ, સ્થિતિ વંધ, અનુભાગ વંધ અને પ્રદેશ વંધ, એવાં તેમનાં નામ છે.

સ્વભાવપણે જે કર્મનું પરિણમવું, તે પહેલો પ્રકૃતિ-વંધ કહેવાય છે. કર્મના કાલના પરિમાણનો જે નિશ્ચય, તે વીજો સ્થિતિવંધ છે. તીવ્ર અને મંદ વિગેરે રસપણે જે કર્મનું પરિણમવું, તે ત્રીજો અનુભાગવંધ કહેવાય છે, અને કર્મ પુદ્ગલોના પ્રદેશના સમુદાયનું જે એકઠું થવું, તે ચોથો પ્રદેશવંધ કહેવાય છે.

આ ચારે વંધને સ્પષ્ટ રીતે સમજવાને માટે એક લાડવાનું દ્રષ્ટાંત આપવામાં આવે છે. સુંઠ, પીપર, અને મરીનો બનાવેલો એક લાડવો હોય, તે જુદા જુદા સ્વભાવને ધારણ કરે છે. સુંઠ, પીપર, અને મરી એ ત્રિકટુ કહેવાય છે. જે વસ્તુ તે ત્રિકટુથી બનેલી હોય, તેનો સ્વભાવ વાયુને હરણ કરવાનો છે, તેવીજ રીતે શીત દ્રવ્યથી બનેલી વસ્તુનો સ્વભાવ પિત્તને હરણ કરવાનો છે, તથા અરઙુસો અને ક્ષાર વિગેરે વસ્તુનો સ્વભાવ કફને હરવાનો છે; તેજ પ્રમાણે કર્મનો પણ જુદો જુદો સ્વભાવ છે. કોઈ કર્મનો જ્ઞાનાવરણ સ્વભાવ છે, તો કોઈનો દર્શનાવરણ સ્વભાવ છે, આનું નામ પ્રકૃતિવંધ કહેવાય છે.

હવે કોઈ લાડવો એક દિવસ રહી વગડી જાય છે, કોઈ બે દિવસ, કોઈ ચાર દિવસ, કોઈ આઠ, કોઈ દશ, કોઈ પચવાડીયું, અને કોઈ એક માસ સુધી રહે છે, અને પછી વગડી જાય છે. તેવીજ રીતે કોઈ કર્મની સ્થિતિ અંતર્મૂર્ત સુધીની હોય છે. કોઈની પ્રહર, દિવસ, પચવાડીયું, માસ, અને છેવટે સીત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમ સુધીની હોય છે. જ્યાં સુધીની સ્થિતિ હોય, ત્યાં સુધી ફળ આપીને નાશ પામે છે, આનું નામ સ્થિતિબંધ કહેવાય છે.

જેમ કોઈ લાડવાનો રસ કડવો હોય છે, કોઈનો મીઠો હોય છે, અને કોઈનો કપાણો હોય છે, તેવી રીતે કોઈ કર્મનો રસ ઓછું વધતું સુખ આપે છે, અને કોઈ કર્મનો રસ ઓછું વધતું દુઃખ આપે છે. આ સંસારમાં જીવોમાં જે જે અવસ્થા દેખાય છે, તે તે અવસ્થા ભેદ કર્મના રસથીજ દેખાય છે. કર્મના રસને અનુભાગ પણ કહે છે, આનું નામ રસબંધ કહેવાય છે.

જેમ કોઈ લાડવો વજનમાં પાંચ તોલાનો હોય છે, કોઈ પાંચરનો, કોઈ અડધા શેરનો, અને કોઈ શેરનો હોય છે, તેમ કોઈ કર્મના પ્રદેશ ગણત્રીમાં થોડા હોય છે, અને કોઈના ઘણા હોય છે, આનું નામ પ્રદેશબંધ કહેવાય છે.

सारांश प्रश्नो.

१ बंध तत्व ए केटलामुं तत्व छे ? २ बंध एटले श्रुं ? ते दाखला साथे समजावो. ३ बंध शब्दनो अर्थ श्रुं छे ? ४ बंध तत्वना केटला भेद छे ? ५ प्रकृतिबंध एटले श्रुं ? ६ कालनो जेमां निश्चय छे, तेने कयो बंध कहे छे ? ७ अनुभागबंधनुं स्वरूप समजावो. ८ पुद्गलोना प्रदेशनो समुदाय ते कयो बंध ? ९ चार बंध माटे लाडवानो दाखलो समजावो. १० त्रिकटु एटले श्रुं ? ११ चार बंधने लाडवानो दाखलो आपी जुदी जुदी रीते समजावो. १२ अनुभागबंधनुं बीजुं नाम श्रुं कहेवाय छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

प्रदेश, बंदीवान्, परिणमवुं, तीव्र, मंद, रस, शीत द्रव्य, पित्त, क्षार, अंतर्मुहूर्त्त, प्रहर, कोटाकोटी, सागरोपम, अनुभाग, कर्मना प्रदेश.

पाठ ७० मो.

बंध हेतु.

जेनाथी बंध थाय, ते बंधना हेतु कहेवाय छे, ते

हेतुना वे भाग छे. एक बंधना मूळ हेतु, अने बीजा बंधना उत्तर हेतु. बंधना मूळ हेतु चार प्रकारना छे, अने उत्तर हेतु सत्तावन प्रकारना छे. मिथ्यात्व, अविरति, कषाय, अने योग—ए चार मूळ हेतु छे, तेना उत्तर भेद सत्तावन थाय छे. मिथ्यात्वना पांच भेद छे, अविरतिना बार भेद छे, कषायना पचीश भेद छे, अने योगना पंदर भेद छे, एवी रीते वधा मळीने सत्तावन भेद थाय छे. आ कर्मना बंधमां वादीओ जुदा जुदा छ विकल्प करे छे, ते वधा मिथ्या छे. मिथ्या कल्पना करवी, ते विकल्प कहेवाय छे. पहेला विकल्पमां तेओ एवी शंका उठावे छे के, प्रथम जीव निर्मळ हतो; एटले पुण्य पापना बंधथी रहित हतो. पछी तेने पुण्य पापनो बंध थयो छे. आ तेनी वात तदन मिथ्या छे. कारण के, निर्मळ जीव कर्मनो बंध करी शकतो नथी, तेमज कर्म विना ते संसारमां पण उत्पन्न थइ शकतो नथी. जो निर्मळ जीवने कर्मनो बंध थाय, तो पछी मोक्षना जीवने पण कर्मनो बंध थाय, तो मोक्षनोज अभाव थाय, माटे ए विकल्प तदन मिथ्या छे,

बीजा विकल्पमां वादी एवी वात करे छे के, कर्म पहेलां हतां, अने जीव पछीथी वन्यो छे. आ वात पण तदन मिथ्या छे; कारण के, जीव विना कर्म कोणे कर्या हतां ? कर्त्ता विना कर्म थइ शकतां नथी.

त्रीजा विकल्पमां कहे छे के, जीव अने कर्म एकज

સાથે ઉત્પન્ન થયાં છે. આ વાત પળ સંભવતી નથી; જે વસ્તુ સાથે ઉત્પન્ન થાય, તે પરસ્પર કાર્ય અને કારણ થઈ શકે નહીં, અને તેમાં એવો વિરોધ આવશે કે, જો કર્મ જીવનાં કરેલાં સિદ્ધ ન થયા, તો જીવ કર્મનું ફળ પળ ભોગવશે નહીં.

ચોથા વિકલ્પમાં કહે છે કે, જીવ તો છે, પળ જીવને કર્મ નથી; આ વાત પળ મિથ્યા છે. જો જીવને કર્મ ન હોય, તો જીવ સુખ દુઃખ કેવી રીતે ભોગવી શકે ?

પાંચમા વિકલ્પમાં “ જીવ અને કર્મ બંને નથી, ” એમ કહે છે. આ વિકલ્પ તો તદ્દન અસત્ય છે; કારણ કે, “ જીવ અને કર્મ બંને નથી, ” એમ કહેનારો કોણ છે ? તે જીવ છે કે બીજો છે ?

છઠ્ઠા વિકલ્પમાં જીવ અને કર્મ (માયા) બંને સ્વતઃ અનાદિ છે, એમ કહે છે. આ કહેવામાં પળ વિરોધ આવે છે; કારણ કે જીવની જેમ કર્મનો પળ કદાપિ નાશ ન થવો જોઈએ, અને જૈનમાં જીવ તથા કર્મનો પ્રવાહથી અનાદી સંબંધ છે, પળ જુનાં કર્મ નાશ થતાં જાય છે, અને નવાં કર્મ બંધાતાં જાય છે, માટે પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપે કર્મ નિત્ય છે, અને પર્યાયથી અનિત્ય છે; જ્યારે જીવ અને કર્મનો સંબંધ તદ્દન નાશ પામે છે, ત્યારે જીવ શોષ પામે છે. આ પ્રમાણે છ વિકલ્પ સમજવાથી બંધ

તત્ત્વને માટે સારી સમજણ પડે છે, એથી કરીને કર્મના બંધના જે હેતુ છે, તે અવશ્ય જાણવા જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ બંધ હેતુ એટલે શું ? ૨ બંધના મૂળ હેતુ કેટલા છે ? ૩ બંધના ઉત્તર હેતુ કેટલા છે ? ૪ ઉત્તર હેતુના વધા ભેદ સંક્ષેપથી ગણાવો. ૫ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, અને યોગ—એ ચારેના કેટલા ભેદ છે ? તે જુદા જુદા ગણાવો. ૬ વિકલ્પ એટલે શું ? ૭ આ નિર્મલ્લ જીવને પુણ્ય પાપનો બંધ પછી લાગ્યો છે, એમ કહેવું તે કયો વિકલ્પ છે ? ૮ ત્રીજા વિકલ્પમાં શું આવે છે ? ૯ કર્મ પહેલાં હતાં, અને જીવ પછીથી વન્યો છે, એ કયા વિકલ્પમાં આવે છે ? ૧૦ જીવ અને કર્મ વંને નથી, એ કયા વિકલ્પમાં આવે છે ? ૧૧ ચોથા વિકલ્પમાં શું આવે છે ? ૧૨ જીવ અને કર્મ વંને અનાદિ છે, એવી વાત શેમાં છે ? ૧૩ જૈન શું માને છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

મૂળ હેતુ, ઉત્તર હેતુ, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, યોગ, મિથ્યા, કલ્પના, નિર્મલ્લ, અનાદિ.

પાઠ ૭૧ મો.

[બંધના ઉત્તર હેતુના સત્તાવન ભેદ.]

મિથ્યાત્વ.

જે ધર્મથી વિરુદ્ધ હોય, તેને સત્ય માનવું, તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે, તે મિથ્યાત્વના પાંચ પ્રકાર છે. ૧ આભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ, ૨ અનભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ, ૩ અભિનિવેશ મિથ્યાત્વ, ૪ સંશય મિથ્યાત્વ, અને ૫ અનાભોગ મિથ્યાત્વ—આનાં નામ છે.

જે જીવ એમ જાણે કે, “ જે કાંઈ હું સમજ્યો છું તે સત્ય છે, વીજાની સમજ ઠીક નથી ” આવું ધારીને સત્ય અસત્યની પરીક્ષા કરવાની જે ઇચ્છા થાય નહીં, તેમજ તે સત્ય અસત્યનો નિર્ણય પણ કરે નહીં, જે મત પોતે ગ્રહણ કરેલો તેજ સત્ય છે, એમ માની લીધી વાત ન મુકે, તે પહેલું આભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

જે જીવ એમ માને કે, સર્વ મતો સારા છે, સર્વ મતોની અંદર મોક્ષ મળે છે. કોઈ પણ મતને નઠારો કહેવો ન જોડે, બધા ધર્મોને નમસ્કાર કરવો, આ વીજું અનભિગ્રહ મિથ્યાત્વ છે.

જે જીવ જાણીને જુઠું બોલે, કદિ અજાણથી કાંઈ ભુલ પડી ગઈ હોય, અને તેને જો કોઈ વિદ્વાન્ બતાવે, તોપણ

તે તે વાતનો કદાગ્રહ રાખે, અભિમાનથી પકડેલી વાતને છોડે નહીં, અને પોતાના કપોલ કલ્પિત મતને નઠારી યુક્તિઓથી સિદ્ધ કરવા મથન કરે, તેમજ વાદમાં હારી જાય, તોપણ પોતાનો મત છોડે નહીં, તે ત્રીજું અભિનિવેશ મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

જે જીવ શ્રી જિન ભગવંતે કહેલા તત્ત્વમાં શંકા કરે, જૈન તત્ત્વની ગહન વાત પોતાના સમજવામાં ન આવે, તેથી તેમાં વારંવાર સંશય કર્યા કરે, તે ચોથું સંશય મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

જે જીવને ધર્મ કે અધર્મ શી વસ્તુ છે ? એવો ઉપયોગ ન હોય, તે પાંચમું અનાભોગ મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ મિથ્યાત્વ એટલે શું ? ૨ મિથ્યાત્વના કેટલા પ્રકાર છે ? ૩ અનભિગ્રહ મિથ્યાત્વ એટલે શું ? તે સમજાવો. ૪ જેમાં જીવને સત્ય અસત્યની પરીક્ષા કરવાની સમજણ ન હોય, અને જે પોતે માન્યું હોય તેજ સત્ય છે એમ માને, તે કેવું મિથ્યાત્વ ? ૫ સંશય મિથ્યાત્વ એટલે શું ? ૬ જેમાં જીવને પોતે કરેલી ભુલનો કદાગ્રહ થાય, અને તેને કપોલકલ્પિત યુક્તિઓથી સિદ્ધ કરવા મથે,

તે કેવું મિથ્યાત્વ કહેવાય ? ૭ અનાભોગ મિથ્યાત્વનું
લક્ષણ કહો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

નિર્ણય, કદાગ્રહ, કપોલકલ્પિત, યુક્તિ, મથન,
ગહન, ઉપયોગ.

પાઠ ૭૨ મો.

(બંધ હેતુના સત્ત્વન ભેદ.)

અવિરતિ અને કષાય.

જે હિંસા થાય તેવા કામમાંથી વિરામ ન પામવું,
તે અવિરતિ કહેવાય છે. તે અવિરતિના ચાર ભેદ થાય
છે. પાંચ ઇન્દ્રિય, છટું મન, અને છકાય મઢી ચાર ભેદ
થાય છે. પાંચ ઇન્દ્રિયોને પોતપોતાના વિષયમાં પ્રવર્ત્તાવિતી,
કોઈ પણ પાપમય વસ્તુથી મનનો નિરોધ કરવો નહીં,
અને છ જીવ નિકાયની હિંસામાં પ્રવૃત્તિ કરવી, તે વધી
મઢીને ચાર પ્રકારની અવિરતિ થાય છે.

ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ—એ કષાય કહે-
વાય છે. તે કષાયના પચવીશ ભેદ થાય છે. અનંતાનુ-

વંધી ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ, અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ. પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ અને સંજ્વલન. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ—૧ સોઝ, તથા ૧ હાસ્ય, ૨ રતિ, ૩ અરતિ, ૪ ભય, ૫ શોક, ૬ જુગુપ્સા, ૭ સ્ત્રી વેદ, ૮ પુરુષ વેદ, અને ૯ નપુંસક વેદ—૧ નવ નોકષાય—૧ પચવીશ કષાયના ભેદ કહેવાય છે, તેઓ વધાં સંસારની સ્થિતિનાં મૂળ કારણ છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ અવિરતિ પટલે શું ? ૨ અવિરતિના કેટલા ભેદ છે ? ૩ અવિરતિના વાર ભેદ ગણાવો. ૪ કષાય કયા ? તે કહો. ૫ કષાયના કેટલા ભેદ થાય છે ? ૬ કષાયના પચવીશ ભેદ ગણાવો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતિ આપવી.

વિરામ, પ્રવર્ત્તાવત્રી, પાપમય વસ્તુ, નિરોધ, પ્રવૃત્તિ, મૂળ કારણ.

પાઠ ૭૩ મો.

(બંધ હેતુના સત્તાવન ભેદ.)

યોગ—ભાગ ૧ લો.

મન, વચન, અને કાયા—એ યોગના ત્રણ પ્રકાર છે, તે યોગ બંધના હેતુમાં ગણાય છે. તે ત્રણ પ્રકારના યોગના ઉત્તર ભેદ પંદર થાય છે. મનોયોગના ચાર ભેદ, વચનયોગના ચાર ભેદ, અને કાય યોગના સાત ભેદ, ઇત્યાદિ રીતે સર્વ મઢીને પંદર ભેદ થાય છે.

સત્ય મનોયોગ, અસત્ય મનોયોગ, મિશ્ર મનોયોગ, અને વ્યવહાર મનોયોગ—એ ચાર મનોયોગનાં નામ છે. મનનું વીજું નામ અંતઃકરણ છે. તેમના દ્રવ્યમન અને ભાવમન એવા બે ભેદ છે. મનોવર્ગણાનાં પુદ્ગલ ગ્રહણ કરી તે પુદ્ગલોને ચિંતન ધર્મરૂપે મનપણે પરિણમાવે તે દ્રવ્ય મન કહેવાય છે, અને કર્મના ક્ષય ઉપશમથી જે મતિ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય, તેનું નામ ભાવમન કહેવાય છે. તેવા જ્ઞાનથી આ વધો વ્યવહાર સિદ્ધ થાય છે, અને વ્યવહારથી તેમ સત્ય વિગેરેનો વ્યપદેશ પ્રાપ્ત કરે છે. વઢી ઉપચારથી દ્રવ્ય મન જ્ઞાતા થાય છે. ઇન્દ્રિયના આવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી જે મનોજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય, તેવડે પરિણામ પામેલા આત્માને અસર કરવાવાઢી મનોવર્ગણાના

સંબંધથી જે કોઈ જાતનું વીર્ય ઉત્પન્ન થાય, તે પણ મન કહેવાય છે. તેવીજ રીતે વચનની વર્ગણા અર્થાત્ પરમાણુ-ઓનો સમૂહ, તેનાથી પરિણતિરૂપ કોઈ જાતનું સામર્થ્ય ઉત્પન્ન થાય, તે વચનયોગ જાણવો. મનોયોગના અને વચનયોગના મઢીને આઠ પ્રકાર થાય છે.

મનમાં સત્ય વ્યવહારનું ચિંતવન કરવું, તે સત્ય મનોયોગ કહેવાય છે. જેમકે આ જીવાદિ પદાર્થ દ્રવ્યરૂપે નિત્ય છે, અને પર્યાયરૂપે અનિત્ય છે, એમ અનેકાંતપણે ચિંતવવું, તે સત્ય મનોયોગનું સ્વરૂપ દ્રષ્ટાંત છે. તેનાથી વિપરીતપણે ચિંતવવું, એટલે જીવાદિ પદાર્થનું સ્વરૂપ સત્ય નથી, ધર્મ નથી, પુણ્ય નથી, પાપ નથી, સ્વર્ગ નથી, અને નરક નથી, આમ ચિંતવવું, તે અસત્ય મનોયોગ કહેવાય છે. તે સત્ય તથા અસત્ય ચિંતવનને વચનરૂપે બોલવું, તે સત્ય વચનયોગ તથા અસત્ય વચન યોગ કહેવાય છે.

કાંઈક સત્ય અને કાંઈક અસત્ય ચિંતવવું, તે મિશ્ર મનોયોગ કહેવાય છે. જેમકે, “ આ ગામમાં આજે દશ જન્મ્યા, તથા દશ મુવા. ” આમાં કાંઈક સાચું અને કાંઈક જુઠું છે, તેમજ ગાયોના ટોઢાંને દેખીને ચિંતવવું કે, ‘ આ વધી ગાયો છે, ’ પણ તેમાં વઢદ પણ હોય, આ મિશ્ર મનોયોગ કહેવાય છે, અને તે પ્રમાણે વચનથી બોલવું, તે મિશ્ર વચનયોગ કહેવાય છે, તથા કોઈની માગણી કરવાનું ચિંતવવું.

જેમકે “ ૧હરિચંદ્ર અહીં આવે ” દામોદર આ વસ્તુ આપ, આમ ચિંતવવાથી જિન વચન વિરોધાય નહીં, તેથી અસત્ય પણ નહીં, અને આરાધક પણ નહીં, તેથી સત્ય પણ નહીં, માટે આ ચિંતવું, તે વ્યવહાર મનોયોગ કહેવાય છે, અને તેજ પ્રમાણે બોલવું, તે વ્યવહાર વચનયોગ કહેવાય છે; એવી રીતે મનોયોગ તથા વચનયોગના આઠ ભેદ થાય છે.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ યોગના કેટલા પ્રકાર છે ? ૨ યોગના ઉત્તર ભેદ કેટલા થાય છે ? તે વધા ગણાવો. ૩ મનોયોગના ચાર ભેદનાં નામ આપો. ૪ મનનું વીજું નામ શું ? ૫ મનના કેટલા પ્રકાર છે ? ૬ દ્રવ્યમન અને ભાવમનનાં લક્ષણ કહો. ૭ મન એ શી વસ્તુ છે ? તે સમજાવો. ૮ વચનયોગ એટલે શું ? ૯ મનોયોગ અને વચનયોગના કેટલા પ્રકાર છે ? ૧૦ સત્ય મનોયોગ અને અસત્ય મનોયોગ એટલે શું ? તે દ્રષ્ટાંત સાથે સમજાવો. ૧૧ સત્ય વચનયોગ અને અસત્ય વચનયોગ વિષે સમજાવો. ૧૨ મિશ્ર મનોયોગ એટલે શું ? તે દાખલા સાથે સમજાવો. ૧૩ મિશ્ર મનોયોગ અને મિશ્ર વચનયોગમાં શો તફાવત છે ? ૧૪ વ્યવહાર મનોયોગનો દાખલો આપો.

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

ઉત્તર ભેદ, ચિંતન ધર્મ, વ્યપદેશ, જ્ઞાતા, આવરણ
કર્મ, મનોવર્ગણા, વીર્ય, પરમાણુઓ, સામર્થ્ય, દ્રવ્યરૂપે,
નિત્ય, પર્યાયરૂપે, અનિત્ય, અનેકાંતપણે, વિરોધાય, આરાધક.

પાઠ ૭૪ મો.

યોગ ભાગ ૨ જો.

આત્માને નિવાસ કરવા જે પુદ્ગલ દ્રવ્યથી બનેલ
અવલંબન, તે કાયયોગ કહેવાય છે; જેમ વૃદ્ધ કે દુર્બલ
માણસને ટેકારૂપ લાકડી હોય છે, તેમ આત્માને ટેકારૂપ
કાયયોગ છે, તેના યોગથી જીવને પોતાના વીર્યનું પરિ-
ણામરૂપ સામર્થ્ય હોય છે. જેમ અગ્નિના યોગથી ઉપર
રહેલા ઘડામાં રતાશ થાય છે, તેમ કાયના કરણ
સંબંધથી આત્માના વીર્યનું પરિણામ થાય છે.

૧ કાયયોગના સાત ભેદ છે. ૧ ઔદારિક કાય-
યોગ, ૨ ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, ૩ વૈક્રિય કાયયોગ,
૪ વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ, ૫ આહારક કાયયોગ, ૬
આહારક મિશ્ર કાયયોગ, અને ૭ કાર્મણ કાયયોગ—
આવા તે સાત ભેદનાં નામ છે.

પહેલાં બે ઔદારિક કાયયોગ અને ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ મનુષ્ય અને તિર્યચમાં હોય છે. ત્રીજો વૈક્રિય કાયયોગ, અને ચોથો વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ, તે સ્વર્ગવાસી દેવતાઓમાં હોય છે, પાંચમો આહારક કાયયોગ, અને છઠો આહારક મિશ્ર કાયયોગ તે ચૌદ પૂર્વધારી સાધુઓમાં હોય છે, સાતમો કાર્મણ કાયયોગ. જીવ જ્યારે મૃત્યુ પામી બીજા ભવમાં જાય છે, ત્યારે તે રસ્તામાં તેની સાથે રહે છે, તેમજ તે સમુદ્ધાત અવસ્થામાં કેવલીને હોય છે.

કદિ અહીં કોઈ શંકા કરે કે, જ્યારે કાર્મણ કાય-યોગને ગણવામાં આવ્યો, તો પછી તૈજસ શરીરને લઈને આઠમો તૈજસ કાયયોગ કેમ ન થાય ? તેના જવાબમાં કહેવાનું કે, તે તૈજસ શરીર આહારનું પાચન કરવામાં સમર્થ છે, તેથી તેનો કાર્મણ શરીરમાં સમાવેશ થઈ જાય છે, માટે તેને જુદા કાયયોગમાં ગણ્યું નથી.

આ પ્રમાણે કાયયોગના સાત ભેદ થાય છે, જે પ્રથમના ભેદની સાથે મેઢવતાં બધા મળીને યોગના પંદર ભેદ થયા. મિથ્યાત્વના પાંચ, અવિરતિના ચાર, કષાયના પચીસ, અને યોગ પંદર—એમ એકંદર વંધના હેતુના સત્તાવન ઉત્તર ભેદ થાય છે.

सारांश प्रश्नो.

१ काययोग एटले शुं ? ते समजावो. २ काययोगने माटे जे जे दाखलाओ होय ते कहो. ३ काययोगथी जीवने केवुं सामर्थ्य थाय ? ते कहो. ४ काययोगना सात भेदना नाम आपो. ५ त्रीजो अने चौथो काययोग कोने होय छे ? ६ पहेलो अने बीजो काययोग कोने होय छे ? ७ जीवने सातमो कर्मण काययोग क्यारे थाय छे ? ८ समुद्धात अवस्थामां केवलीने कयो काययोग होय छे ? ९ चौद पूर्वधारी साधुओने कयो काययोग होय ? १० स्वर्गवासी देवताओने कयो काययोग छे ? ११ तैजस शरीरने माटे जुदो काययोग केम नथी ? १२ तैजस शरीरमां केवी शक्ति छे ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

निवास, अवलंबन, वीर्य, सामर्थ्य, करण संबंध,
चौद पूर्वधारी, समुद्धात अवस्थामां, तैजस शरीर, पाचन.

पाठ ७५ मो.

बंध तत्त्व विषे कविता.

भुजंगी छंद.

भवे जंतुओ जे थकी कर्म बांधे,
कहे बंधनुं तत्त्व ते कर्म सांधे;
जुवो जेम पाणी मळे दूध साथे,
मळे कर्मनां पुद्गलो तेम^१ साथे. १

रहे जेम केदी पराधीन छाप,
रहे जीव ते कर्म आधीन आप;
गण्या मूळ ते बंधना हेतु चार,
बीजा उत्तरे^२ ते सतावन सार. २

गणे आदि^३ मिथ्यात्वना भेद पांच,
सदा ते थकी जीवने थाय आंच;^४
वळी अविरतिना बधा भेद बार,
वधे जे थकी जीवने कर्म भार. ३

कषायोतणा भेद पूरा पचीश,
पडे भार संसारनो तेथी शीष;^५

१ आत्मा साथे. २ बीजा बंधना उत्तर हेतु सतावन छे. ३ प्रथम.

४ दुःख. ५ माये.

તેની જે પ્રરૂપણા, તે પણ મોક્ષની પ્રરૂપણા છે. કારણ કે જે મોક્ષ છે, તે જીવ પર્યાય સિદ્ધ થયેલા જીવથી જુદો નથી. જીવના પર્યાય સર્વથા જીવથી ભિન્ન થઈ શકતા નથી.

તે સિદ્ધોત્તું સ્વરૂપ નવ પ્રકારે કહેલું છે, તેથી તે મોક્ષ તત્ત્વના નવ નવ ભેદ ગણાય છે, તે ભેદની પ્રરૂપણા નવ દ્વારથી થાય છે. ૧ સત્પદ પ્રરૂપણાદ્વાર, ૨ દ્રવ્ય પ્રમાણદ્વાર, ૩ ક્ષેત્રદ્વાર, ૪ સ્પર્શનાદ્વાર, ૫ કાલદ્વાર, ૬ અંતર્દ્વાર, ૭ ભાગદ્વાર, ૮ ભાવદ્વાર, અને ૯ અલ્પ બહુત્વદ્વાર, આવાં તેનાં નામ છે.

મોક્ષને વિષે છતાં પદની જે પ્રરૂપણા, તે સત્પદ પ્રરૂપણા નામે પહેલું દ્વાર છે. આ દ્વારમાં છતાં પદની પ્રરૂપણા એવી રીતે છે કે, મોક્ષ એ પદ સત્પદ છે, એટલે છતું પદ છે; કારણ કે તે એક પદ છે. આ જગતમાં જેટલા એક પદવાંની પદાર્થો છે, તે વધા છતાં છે, અને જે પદાર્થ વે પદવાંની એટલે વે પદવાળા છે, તે છતાં છે, અને અછતાં પણ છે. જેમ ઘટ—[ઘડો] પટ [વસ્ત્ર] એ એક પદવાળાં પદ છતાં છે, અને વંધ્યા પુત્ર [વાંઙ્ગીનીનો પુત્ર] અશ્વશ્રૃંગ (ઘોડાનું શીંગડું) આ વધાં વે પદનાં નામ છે, તે અછતાં છે, અને રાજપુત્ર (રાજાનો પુત્ર) કેતકી પુષ્પ (કેતકીનું ફુલ) આ વે પદવાળા પદાર્થ છતાં પણ છે, તેથી વે પદવાળા પદાર્થ

ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ—એ ચારે કષાય
પણ સિદ્ધમાં હોતા નથી; કારણ કે, જ્યારે ચારે કષાયનો
નાશ થાય, ત્યારેજ સિદ્ધાવસ્થા મેલવાય છે.

મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, અને
કેવલજ્ઞાન—આ પાંચ પ્રકારે જ્ઞાન છે, અને મતિઅજ્ઞાન,
શ્રુતઅજ્ઞાન, અને વિભંગ જ્ઞાન—આ ત્રણ પ્રકારે અજ્ઞાન છે.
તેમાં પ્રથમના મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યવ—એ ચાર
જ્ઞાનમાં અને ત્રણ અજ્ઞાનમાં સિદ્ધપણું હોતું નથી. એકલા
કેવલજ્ઞાનમાંજ સિદ્ધપણું પમાય છે.

૧ સામાયિક, ૨ હેદોપસ્થાપનીય, ૩ પરિહાર
વિશુદ્ધિ, ૪ સૂક્ષ્મસંપંરાય, અને ૫ યથારૂપાત—આ પાંચ
પ્રકારનાં ચારિત્ર તથા તેનાં પ્રતિપક્ષી દેશસંયમ તથા
અસંયમ—એ બધામાંથી યથારૂપાત ચારિત્રમાંથી મોક્ષે
જવાય છે. બાકી ચારમાંથી જવાતું નથી.

૧ ચક્ષુ, ૨ અચક્ષુ, ૩ અવધિ અને ૪ કેવલ—આ
ચાર દર્શનોમાં પહેલાં ત્રણ દર્શનોમાંથી સિદ્ધ થવાતું નથી,
માત્ર કેવલ દર્શનમાંજ સિદ્ધપણું પમાય છે. ૧ કૃષ્ણ, ૨
નીલ, ૩ કાપોત, ૪ તેજ, ૫ પદ્મ, અને ૬ શુક્લ—આ
છ લેશ્યાઓમાંથી સિદ્ધપણું પમાતું નથી. અલેશી ભાવે
સિદ્ધપણું પમાય છે.

દર્શનમાંથી સિદ્ધપણું પમાય ? ૨૬ છ લેશ્યાઓમાંથી સિદ્ધપણું પમાય કે નહીં ? ન પમાય તેનું શું કારણ છે ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતિ આપવી.

ધર્મ, ધર્મી, પ્રરુપણા, પર્યાય, સત્પદ, એક પદવાચી ન્યાયથી, અવેદી, અકષાયી, દેશસંયમ, અસંયમ.

પાઠ ૭૭ મો.

મોક્ષતત્ત્વ ભાગ ૨ જો.

પ્રાણીની ભવ્ય અને અભવ્ય, આવી બે પ્રકારની અવસ્થા છે. બંને અવસ્થામાંથી ભવ્યમાં મોક્ષ છે, અભવ્યમાં નથી. ૧ ક્ષાયિક, ૨ ક્ષયોપશમ, ૩ ઉપશમ, ૪ સાસ્વાદન અને ૫ વેદક—આ પાંચ સમ્યક્ત્વના પ્રકાર છે. તેઓના પ્રતિપક્ષી મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર છે. તેઓમાંથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ શિવાય વીજાં ચાર સમ્યક્ત્વોમાંથી સિદ્ધપણું ન પમાય, તેમજ જે મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર છે, તેમાંથી પણ સિદ્ધપણું હોતું નથી. કારણ કે, ક્ષાયિક શિવાયના વીજાં સમ્યક્ત્વો ક્ષયોપશમ વિગેરે ભાવમાં વર્તનારાં છે, અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તેવું નથી, માટે તેમાં સિદ્ધપણું પમાય છે,

સંજ્ઞીમાંથી મોક્ષે જવાય છે, અસંજ્ઞીમાંથી જવાતું નથી. આહાર ત્રણ પ્રકારના છે. ૧ ઓજ આહાર, ૨ લોમ આહાર, અને ૩ પ્રક્ષેપ આહાર—એવાં તેમનાં નામ છે. આ ત્રણે પ્રકારના આહારમાંથી સિદ્ધપણું પમાતું નથી, અણા-હારીપણામાં પમાય છે.

આ પ્રમાણે સત્પદ પ્રરૂપણા નામે પહેલું દ્વાર વિસ્તારથી જળાવી, હવે વીજાં દ્વાર સંક્ષેપથી કહેવામાં આવે છે.

સિદ્ધના જીવ ગણત્રીમાં અનંત છે, એમ સિદ્ધના જીવ દ્રવ્ય વિષે વિચારવું, તે દ્રવ્ય પ્રમાણ નામે વીજું દ્વાર છે. આકાશના એક દેશમાં સર્વ સિદ્ધોનું સ્થાન છે, તે આકાશ દેશનું પ્રમાણ શું છે ? ધર્માસ્તિકાય વિગેરે પાંચ દ્રવ્ય જ્યાં સુધી છે, ત્યાં સુધી લોક છે, એવા લોક આકાશના અસંખ્યાતમા ભાગમાં સિદ્ધ રહે છે. આ પ્રમાણે સિદ્ધના અવગાહના ક્ષેત્ર વિષે વિચારવું, તે ત્રીજું ક્ષેત્રદ્વાર છે. જેટલા આકાશના ભાગમાં સિદ્ધ રહે છે, તેનાથી સ્પર્શનાનો ભાગ કાંઈક અધિક છે, એટલે કેટલા આકાશ પ્રદેશને સિદ્ધના જીવ ફરશે એમ વિચારવું, તે ચોથું સ્પર્શનાદ્વાર છે. એક સિદ્ધને આશ્રીને સાદિ અનંતકાલ અને સર્વ સિદ્ધને આશ્રીને અનાદિ અનંતકાલ એટલે સિદ્ધનો કાલ આદિ અનંત છે, એમ કહેવું, તે પાંચમું કાલદ્વાર છે. સિદ્ધોની વચ્ચે અંતર નથી, સર્વ સિદ્ધો માંહોમાહે મઝીને રહેલ છે, તેમજ ફ-

હોય, તેનું શું કારણ ? ૭ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વના કેટલા
 ભેદ છે ? ૮ શુદ્ધ અને અશુદ્ધ ક્ષાયિક વિષે સમજાવો.
 ૯ ધવસ્થ કેવલીઓને કેવું ક્ષાયિક હોય છે ? ૧૦ શ્રે-
 ણિક વિગેરેને કેવું ક્ષાયિક હતું ? ૧૧ સાદિ અને સપર્ય-
 વસાન ઇટલે શું ? ૧૨ અશુદ્ધ ક્ષાયિકમાં સિદ્ધપણું
 કેમ ન હોય ? તે સમજાવો. ૧૩ અપાય અને સત્ દ્રવ્ય-
 નો અર્થ શું ? ૧૪ શુદ્ધ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ક્યારે થાય
 છે ? ૧૫ સંજ્ઞાના કેટલા પ્રકાર છે ? ૧૬ કઈ સંજ્ઞાથી
 સંજ્ઞી કહેવાય ? ૧૭ વ્યવહારમાં કેવા સંજ્ઞીનું ગ્રહણ ક-
 રાય છે ? ૧૮ કેવો જીવ સંજ્ઞી કહેવાય છે, અને કેવો
 જીવ અસંજ્ઞી કહેવાય છે ? ૧૯ આહાર કેટલા પ્રકારના
 છે ? તેનાં નામ આપો. ૨૦ ત્રણે પ્રકારના આહારમાંથી સિ-
 ધ્ધપણું હોય છે કે નહિ ? ૨૧ દ્રવ્ય પ્રમાણદ્વારમાં શેનું
 ચિંતવન થાય છે ? ૨૨ સિદ્ધના જીવ કેટલા આકાશ
 પ્રદેશને ફરશે, એવો વિચાર કયા દ્વારમાં છે ? ૨૩ ક્ષે-
 ત્રદ્વારમાં શું વિચારવાનું છે ? ૨૪ સિદ્ધોની રચ્ચે અંતર-
 નથી, એ વિચાર કયા દ્વારમાં છે ? ૨૫ કાલદ્વારમાં શેનો
 વિચાર છે ? ૨૬ ક્ષાયિક વિગેરે પાંચ ભાવમાંથી સિ-
 ધ્ધના જીવ કયા ભાવે છે ? એ વિચાર કયા દ્વારમાં આવે
 છે ? ૨૭ ભાગદ્વારમાં શું આવે ? તે સમજાવો. ૨૮ અં-
 તરદ્વારમાં શેનો વિચાર કરવાનો છે ? તે કહો. ૨૯ અલ્પ-
 વહુત્વદ્વાર વિષે સારી રીતે સમજાવો.

હોય, તેનું શું કારણ ? ૭ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વના કેટલા
 ભેદ છે ? ૮ શુદ્ધ અને અશુદ્ધ ક્ષાયિક વિષે સમજાવો.
 ૯ મવસ્થ કેવલીઓને કેવું ક્ષાયિક હોય છે ? ૧૦ શ્રે-
 ણિક વિગેરેને કેવું ક્ષાયિક હતું ? ૧૧ સાદિ અને સપર્ય-
 વસાન ઇટલે શું ? ૧૨ અશુદ્ધ ક્ષાયિકમાં સિદ્ધપણું
 કેમ ન હોય ? તે સમજાવો. ૧૩ અપાય અને સત્ દ્રવ્ય-
 નો અર્થ શું ? ૧૪ શુદ્ધ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ક્યારે થાય
 છે ? ૧૫ સંજ્ઞાના કેટલા પ્રકાર છે ? ૧૬ કઈ સંજ્ઞાથી
 સંજ્ઞી કહેવાય ? ૧૭ વ્યવહારમાં કેવા સંજ્ઞીનું ગ્રહણ ક-
 રાય છે ? ૧૮ કેવો જીવ સંજ્ઞી કહેવાય છે, અને કેવો
 જીવ અસંજ્ઞી કહેવાય છે ? ૧૯ આહાર કેટલા પ્રકારના
 છે ? તેનાં નામ આપો. ૨૦ ત્રણે પ્રકારના આહારમાંથી સિ-
 દ્ધપણું હોય છે કે નહિ ? ૨૧ દ્રવ્ય પ્રમાણદ્વારમાં શેનું
 ચિંતવન થાય છે ? ૨૨ સિદ્ધના જીવ કેટલા આકાશ-
 પ્રદેશને ફરશે, એવો વિચાર કયા દ્વારમાં છે ? ૨૩ ક્ષે-
 ત્રદ્વારમાં શું વિચારવાનું છે ? ૨૪ સિદ્ધોની રુચ્ચે અંતર-
 નથી, એ વિચાર કયા દ્વારમાં છે ? ૨૫ કાલદ્વારમાં શેનો
 વિચાર છે ? ૨૬ ક્ષાયિક વિગેરે પાંચ ભાવમાંથી સિ-
 દ્ધના જીવ કયા ભાવે છે ? એ વિચાર કયા દ્વારમાં આવે
 છે ? ૨૭ ભાગદ્વારમાં શું આવે ? તે સમજાવો. ૨૮ અં-
 તરદ્વારમાં શેનો વિચાર કરવાનો છે ? તે કહો. ૨૯ અલ્પ-
 વહુત્વદ્વાર વિષે સારી રીતે સમજાવો.

તીર્થંકર પદવી પામીને જે મોક્ષે ગયેલા, તે જિન-
સિદ્ધા નામે પહેલો ભેદ છે. સામાન્ય કેવંલી થઈને જે
મોક્ષે ગયા, તે અજિનસિદ્ધા નામે વીજો ભેદ છે. તીર્થ-
કરને કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી જે મોક્ષે ગયા, તે તીર્થ-
સિદ્ધા નામે ત્રીજો ભેદ છે. તીર્થંકરને કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યા
પહેલાં જે મોક્ષે ગયા, તે અતીર્થસિદ્ધા નામે ચોથો ભેદ
છે. ગૃહસ્થના વેષમાં રહીને મોક્ષે ગયા, તે ગૃહસ્થલિંગ
સિદ્ધા નામે પાંચમો ભેદ છે. યોગી, સંન્યાસી અને તા-
પસ વગેરેના વેષમાં રહીને મોક્ષે ગયા, તે અન્યલિંગ
સિદ્ધા નામે છઠ્ઠો ભેદ છે. સાધુના વેષે જે મોક્ષે ગયા,
તે સ્વલિંગ સિદ્ધા નામે સાતમો ભેદ છે. સ્ત્રીવેદ પા-
મીને જે મોક્ષે ગયા, તે સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધા નામે આઠમો
ભેદ છે. પુરુષવેદ પામીને જે મોક્ષે ગયા, તે પુરુષલિંગ
સિદ્ધા નામે નવમો ભેદ છે. નપુંસકવેદ પામીને જે મોક્ષે
ગયા, તે નપુંસકલિંગ સિદ્ધા નામે દશમો ભેદ છે.
કોઈ પદાર્થને દેખીને પ્રતિવોધ પામી જે મોક્ષે ગયા, તે
પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધા નામે અગીયારમો ભેદ છે.

ગુરુના ઉપદેશ વિના પોતાની મેળે જાતિસ્મરણ વિ-
ગેરેથી પ્રતિવોધ પામી જે મોક્ષે ગયા, તે સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધા
નામે વારમો ભેદ છે. ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળી વૈરાગ્ય પામી
મોક્ષે ગયા, તે બુદ્ધ્યબોધિત સિદ્ધા નામે તેરમો ભેદ

बुद्ध सिद्ध कोने कहेवाय ? १५ एक समयने विपे
 एकज मोक्षे गया होय, ते केवा सिद्धा कहेवाय ? १६
 बुद्धवोधित सिद्धा कोने कहंवाय ? १७ अनेक सिद्धा
 कोण ? ते कहो.

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

सामान्य केवळी, योगी, संन्यासी, तापस, जाति
 स्मरण.

વીજું નામ અયોધ્યા છે, તેમાં અજિતનાથનો જન્મ થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ જિતશત્રુ, અને માતાનું નામ વિજયાદેવી હતું. જિતશત્રુ રાજાને સુમિત્ર નામે એક ભાઈ હતો, તેને યુવરાજ પદ આપવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે અજિતનાથ વિજયાદેવી માતાના ગર્ભમાં આવ્યા, ત્યારે તેમની માતાએ चौદ સ્વર્ગમાં જોયાં હતાં. તેમનો જન્મ માઘ શુદી આઠમને દિવસે થયો હતો. તેમના સૂતિકાગૃહ અને જન્મ વચ્ચેની વધી જાતની ક્રિયાઓ ઋષભદેવ ભગવંતની પેઠે કરવામાં આવી હતી. આજ સમયે જિતશત્રુ રાજાના ભાઈ સુમિત્રની વૈજયંતી નામની સ્ત્રીથી એક પુત્રનો જન્મ થયો હતો, તેનું નામ સગર પાડવામાં આવ્યું હતું. તે બંને કુમારો સાથેજ ઉછર્યા હતા, અને યોગ્ય વયે અભ્યાસમાં પણ સાથેજ જોડાયા હતા. જ્યારે અજિતનાથ જુવાન થયા, ત્યારે તેમનો વિવાહ સૈકઢો રાજકન્યાઓની સાથે થયો હતો. પોતાના પિતા જિતશત્રુ રાજાના આગ્રહથી પ્રભુએ તે વિવાહ સ્વીકાર્યો હતો. પ્રભુનો વિવાહ કર્યા પછી રાજા જિતશત્રુએ તેમની પાસે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા માગી હતી. અજિતનાથે પિતાને દીક્ષા લેવાને ખુશી સાથે રજા આપી, એટલે રાજા જિતશત્રુએ મોટા ઉત્સવથી અજિત સ્વામીનો રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો.

અજિતસ્વામી રાજા થયા પછી તેમણે પોતાના પિતાનો મોટા આદંબરથી દીક્ષા મહોત્સવ કર્યો હતો. રાજા જિતશત્રુને રાજ્યની જેમ અસંદ વ્રતનું પાલન કરતાં અનુ-

करी, आत्म स्वरूपमां रहेवुं, के जेथी आ संसार समुद्रने पार आवे.

आ प्रमाणे ज्यारे अजितस्वामी वैराग्य पाम्पा, त्यारे सारस्वत विगेरे लोकांतिक देवताओए आवी जणाव्युं के, भगवन् ! आप स्वयंबुद्ध छो, तेथी अमे आपने बोध आपवाने लायक नथी, तथापि एटलुं मात्र याद आपीए छीए के, “ आप धर्म तीर्थ प्रवर्त्तावो. ” देवताओनां आवां वचनथी तरतज प्रभुनो वैराग्य वृद्धि पाम्यो, अने तेमणे सगर कुमारने बोलावी, आ प्रमाणे कहुं—

“ मिय भाइ सगर ! मारी इच्छा आ संसाररूप समुद्रने तरवानी थइ छे, हवे तमे आ राज्यने चलावो. ” प्रभुनां आवां वचनथी सगर कुमारना नेत्रमां आंसु आवी गयां, अने तेमणे रोतां रोतां कहुं, पूज्य वंधु ! आ श्रुं बोले छो ! में आपनो शो अपराध कयों छे, के जेथी मने जुदो पाठवानी आवी आज्ञा करो छो ! कदि में अपराध के अभक्ति करी होय, तो ते आपनी अपसन्न-ताने माटे न धवी जोड़ए; कारण के, पूज्य पुरुषो पो-ताना अभक्त के अपराधी शिशुने शिक्षा आपे छे, पण तेने छोड़ी देता नथी. स्वामी ! हुं तमारा चरणनी सेवा छोड़ीश नहीं. ज्यारे तमे राजा यया हता, त्यारे हुं युव-राज ययो हतो, तेम तमे व्रतधारी थयो, तो हुं तमारो शिष्य थइश. सगर कुमारनां आवां वचन सांभळी प्रभुण

પછી ભક્તિથી સુશોભિત એવો સગર રાજા પ્રશુની ભક્તિપૂર્વક સ્તુતિ તથા નમસ્કાર કરી ત્રેત્રમાં આંસુ પાડતો હઢવે હઢવે પોતાની રાજધાનીમાં પાછો આવ્યો હતો. અજિત ભગવાને દીક્ષા લીધા પછી વીજે દિવસે બ્રહ્મદત્ત રાજાને ઘેરે ક્ષીરવઢે છઠ્ઠ તપનું પારણું કર્યું હતું. પ્રશુના પારણાના પ્રભાવથી બ્રહ્મદત્ત રાજાનાં આંગણામાં દેવતાઓ સાઢાવાર ક્રોડ સોનૈયાની, ડંચી જાતનાં વસ્ત્રોની, સુગંધી જઢની અને પંચરંગી પુંપોની વૃષ્ટિ કરી હતી, તથા ઢુંદુ-ભિના નાદ સાથે “ અહોદાન, અહોદાન ” એમ ઉચ્ચાર કરતાં જયનાદ કર્યો હતો. પ્રશુ જ્યારે બ્રહ્મદત્ત રાજાના ઘરમાંથી પારણું કરી વાહેર નીકળ્યા એટલે તેમનાં પગલાં ઉપર બ્રહ્મદત્તે એક રત્નની પીઠ કરાવી હતી. વાયુની જેમ સ્વતંત્ર વિહારી ભગવાન્ અજિતસ્વામી નિર્ગ્રંથ, નિર્મમ અને નિસ્પૃહ થડ પોતાના સંસર્ગથી ગ્રામ અને શહેરોને તીર્થરૂપ કરતા સર્વ પૃથ્વીમાં વિચર્યા હતા. એ મહાનુભાવે ડગ્ર તપ કર્યું હતું, વિવિધ પ્રકારના ડગ્ર તપથી અને વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહોથી પરીષદને સહન કરતાં પ્રશુ એ વાર વર્ષ નિર્ગમન કર્યા હતા.

દરેક ગામ, દરેક શહેર અને દરેક અરણ્યમાં ફરતાં ફરતાં પ્રશુ સહસ્ત્રાશ્રવનમાં આવ્યા, અને ત્યાં સપ્તચંદ્ર વૃક્ષ નીચે કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. ત્યાં પ્રશુનો ધ્યાનરૂપ અગ્નિ દીપાયમાન થવાથી અગ્નિવઢે જેમ ઢરફનો ડય થડ જાય, તેમ તેમનાં યાતિકર્મો સર્વથા ડય પામી ગયાં, અને

પાઠ ૮૦ મો.

અજિતનાથ—માન ૩ જો.

મહુર્તી દેવના નવામ ધણી પર્ણી મિંદસેન નામના તેવના હુમ્મય ગણધર દેવના આવી હતી. ગણધરની દેવના મંપૂર્ણ ધણી પર્ણી મરે દેવનાથો અને મનર રાજા પોત-પોતાને ક્ષણે બાલ્યા ગયા હતા.

મગસોન થી અજિતનાથના મીર્ષનો અધિહાયક મહાચક્ષ નામે એક યક્ષ યયો હતો. તેને ચાર મુલ્લ હતા, હાથીનું બારન હતું, અને ઘણે ક્ષણે હયામ હતા. તેના આઠ હાથમાં જમણી તરફ વરદ મુદ્રા, મુદ્દગર, અધમ્મ, અને પાન-ચ પાર અને ટાલી વાજુ તરફ ધીજોરું, અધમ મુદ્રા, અંકુશ, અને શક્તિ હતા. અજિતબલ્લા નામે પ્રમુર્તી શા-નન દેવી થઈ હતી. તે મોનેરી રંગની દેવીને ચાર હાથ હતા, અને તે લોદાના આસનપર બેઠી હતી. જમણી તર-ફના ધે હાથમાં વરદ મુદ્રા અને પાન, અને ટાલી તર-ફના ધે હાથમાં ધીજોરું, અને અંકુશ તેનીષ્ ધારણ કર્યા હે.

પાઠ ૮૦ મો.

અજિતનાથ—ભાગ ૨ જો.

પ્રભુની દેશના સમાપ્ત થયા પછી સિંહસેન નામના તેમના મુખ્ય ગણધરે દેશના આપી હતી. ગણધરની દેશના સંપૂર્ણ થયા પછી સર્વ દેવતાઓ અને સગર રાજા પોત-પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા હતા.

ભગવાન્ શ્રી અજિતનાથના તીર્થનો અધિષ્ઠાયક મહાયક્ષ નામે એક યક્ષ થયો હતો, તેને ચાર મુખ હતાં, હાથીનું વાહન હતું, અને વર્ણ શ્યામ હતો. તેના આઠ હાથમાં જમણી તરફ વરદ મુદ્રા, મુદ્ગર, અક્ષમૂત્ર, અને પાસ-એ ચાર અને ડાબી બાજુ તરફ વીજોરું, અભય મુદ્રા, અંકુશ, અને શક્તિ હતા. અજિતબલા નામે પ્રભુની શાસન દેવી થઈ હતી. તે સોનેરી રંગની દેવીને ચાર હાથ હતા, અને તે લોઢાના આસન પર બેઠી હતી. જમણી તરફના બે હાથમાં વરદ મુદ્રા અને પાશ, અને ડાબી તરફના બે હાથમાં વીજોરું, અને અંકુશ તેની ધારણ કર્યા છે.

સગરચક્રીએ ડ્યારે વિનીતાનગરીના રાજ્ય ઉપર પોતાના પૌત્ર ભગીરથને બેસાડ્યો હતો, ત્યારે અજિતનાથ પ્રભુ પાંછા વિનીતાનગરીના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા હતા. તે સ્વર્

પાઠ ૮૦ મો.

અજિતનાથ—ભાગ ૨ જો.

પ્રભુની દેશના સમાપ્ત થયા પછી સિંહસેન નામના તેમના મુખ્ય ગણધરે દેશના આપી હતી. ગણધરની દેશના સંપૂર્ણ થયા પછી સર્વ દેવતાઓ અને સગર રાજા પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા હતા.

ભગવાન શ્રી અજિતનાથના તીર્થનો અધિષ્ઠાયક મહાયક્ષ નામે એક યક્ષ થયો હતો, તેને ચાર મુખ હતાં, હાથીનું વાહન હતું, અને વર્ણ શ્યામ હતો. તેના આઠ હાથમાં જમણી તરફ વરદ મુદ્રા, મુદ્ગર, અક્ષસૂત્ર, અને પાસ-એ ચાર અને ડાબી બાજુ તરફ બીજોરું, અભય મુદ્રા, અંકુશ, અને શક્તિ હતા. અજિતબલા નામે પ્રભુની શાસન દેવી થઈ હતી. તે સોનેરી રંગની દેવીને ચાર હાથ હતા, અને તે લોઢાના આસનપર બેઠી હતી. જમણી તરફના બે હાથમાં વરદ મુદ્રા અને પાશ, અને ડાબી તરફના બે હાથમાં બીજોરું, અને અંકુશ તેણીને ધારણ કર્યા છે.

સગરચક્રીએ ડ્યારે વિનીતાનગરીના રાજ્ય ઉપર પોતાના પૌત્ર ભગીરથને બેસાર્યો હતો, ત્યારે અજિતનાથ પ્રભુ પાછા વિનીતાનગરીના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા હતા. તે સ્વર્ગ

સાથે મલ્લેલો હતો, તે સમયે પ્રભુ નિર્વાણ પદને પામ્યા હતા.

પ્રભુને કૌમાર અવસ્થામાં અઠાર લાખ પૂર્વ થયા હતા, રાજ્ય સ્થિતિમાં એક પુર્વાંગે સહિત ત્રેપનલાખ પૂર્વ ગયા હતા, છદ્મસ્થાવસ્થામાં ચાર વર્ષ પ્રસાર થયાં હતાં, અને કેવલજ્ઞાનમાં પૂર્વાંગે^૧ તથા ચાર વર્ષે વર્જિત એવા લક્ષ પૂર્વ થયા હતા. એકંદર તેમણે વોંતેર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય ભોગવ્યું હતું. પહેલા તીર્થંકર ઋષભદેવના નિર્વાણથી પચાશ લાખ ક્રોડ સાંગરોપમ જતાં અજિતનાથ નિર્વાણ પદને પામ્યા હતા. તેમની સાથે વીજા એક હજાર મુનિઓએ પાદપોષગમ અનશન કર્યું હતું. તેઓ પણ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, મોક્ષ પદને પામ્યા હતા. સગર ચક્રવર્તી પણ કેવલી સમુદ્ધાત કરીને ક્ષણવારમાં પ્રભુના પદને પ્રાપ્ત થયા હતા.

દેવતાઓ પ્રભુના મૃત શરીરને શળગારી શિબિકામાં બેસારી, ગોશીર્ષચંદનની ચિતામાં લઈ ગયા હતા, ત્યાં અગ્નિકુમારે અગ્નિ કર્યો હતો, અને વાયુકુમારે તેને પ્રજ્વલિત કર્યો હતો. અસ્થિ વિના પ્રભુની વીજી સર્વ ધાતુ વળી ગઈ હતી. પછી મેઘકુમાર દેવતાએ જલ વર્ષાવી, તે ચિતાને બુઝાવી હતી. પ્રભુની ઉપરની જમણી અને ડાબી તરફની ઢાઢો શક્ર અને ઇશાન ઇંદ્ર લઈ ગયા, અને નીચેની બંને ઢાઢો ચમર અને બલિ ઇંદ્ર લઈ ગયા હતા, વી-

स्थावस्थामां अने केवलज्ञानमां केटला केटला पूर्व के वर्ष
 थयां हतां ? १३ एकंदर तेमणे केटला लाख पूर्वतुं आयुष्य
 भोगव्युं हतुं ? १४ पहेला तीर्थकरना निर्वाण पछी केटला
 सागरोपम जतां अजितनाथतुं निर्वाण थयुं हतुं ? १५ प्र-
 भुनी साथे केटला मुनिओए पादपोषगम अनशन कयुं हतुं ?
 १६ देवताओए प्रभुनां मृत शरीरने शुं कयुं हतुं ?
 १७ प्रभुनी चिता उपर देवताओए शुं शुं कयुं हतुं ?
 १८ प्रभुनी उपरनी जमणी अने डावी तरफनी दाढो कया
 कया इंद्रो लइ गया हता ? १९ नीचेनी बे दाढो कया
 कया इंद्रोए लीधी हती ? २० प्रभुनां दांत अने अस्थि
 कोण लइ गया हता ? २१ ते दाढो इंद्रोए क्यां राखी
 हती ? २२ ते दाढोनी पूजा शेनाथी करता हता ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूती आपवी.

अधिष्ठायक, वरदमुद्रा, अक्षसूत्र, अभयमुद्रा, अंकुश,
 पर्षदा, संकेत, अग्रहार, अणुव्रत, धर्म अंगीक्षी, जिनोक्त,
 दाहशक्ति, दानशील, पुष्करवर द्वीप, दीक्षा कल्याणक,
 पूर्वांग, पादपोषगम अनशन, पूर्व, केवली समुद्धात, मृत
 शरीर, शिबिका, चिता, अस्थि, वज्रमय.

सगरने राज्या आपी माघ शुद्धी नवमीए,
रोहणीमां चंद्रयोगे प्रभु व्रत धारता;
ब्रह्मदत्त तणे घेर पारणुं प्रथम करी,
उग्र तष आचरीने बार वर्ष काढता. ५

पोष मास तणी शुक्ल एकादशी तणे दिन,
केवल धारण करी प्रभु थया केवळी;
समवसरण तणा खबर जाणीने ताही,
सगर नरेश आव्या वांदवा अतिबली. ६

सिंहसेन आदि गणधर थया गुणधर,
महायक्ष नामे थयो यक्ष तीर्थनायक;
नामे तो अजितबला शासननी देवी थयां,
सगरने व्रत विषे थया प्रभु स्हायक. ७

गणधर पंचाणुं ने एक लाख मुनिवर,
त्रण लाख ने हजार त्रीश साध्वीजी छे;
त्रिहजार सातसो ने चौद पूर्वधारी थया,
साढाचारसो^२ हजार मनपरयवी छे. ८

नव हजार ने वळी चारसो अवधि ज्ञानी,
वीश हजार ने चारसो वैक्रिय लब्धिना^३;
षे लाख ने अठाणुं हजार श्रावको थया छे,
पांच लाख पिस्तालीश हजार छे श्राविका. १०

१ अतिशय बळवान्.

२ एफ हजार ने साढाचारसो मनःपर्यव ज्ञानी थया. ३ वैक्रिय लब्धिना

થયા હતા. તે શિવાય બીજી કેટલીએક કઢાઓ તેઓ અજિતનાથ પાસેથી શીખ્યા હતા. જ્યારે સગરચક્રી લાયક ઉત્પરના થયા, ત્યારે તેમને ઉત્તમ રાજકન્યાઓની સાથે પરણાવવામાં આવ્યા હતા. પછી રાજા જિતશત્રુષ અજિતનાથને રાજ્યપદ્વી, સગરને યુવરાજપદ્વી આપી હતી. અજિતસ્વામીએ જ્યારે દીક્ષા લીધી, ત્યારે પ્રભુની આજ્ઞાથી વિનીતાનગરીના રાજ્ય ઉપર સગરરાજા આવ્યા હતા. દીક્ષા લીધા પછી અજિતસ્વામી એક વાર વિનીતાનગરીના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા, તે વચ્ચે દેવતાઓ તથા તેમના ઇંદ્રોની સાથે સગર રાજા પણ તેમાં હાજર થયા હતા. ઇંદ્રની પછવાડે વેસીને સગરે પ્રભુની દેશના સાંભળી હતી. પ્રભુએ દેશના આપી, વિહાર કર્યા પછી સગર રાજાના શસ્ત્ર મંદિરમાં સુદર્શન નામે ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું હતું. તે પછી સગર ભાવથી શુદ્ધ થઈને ચક્રની પૂજા કરી, અને સ્વર્ગરત્નને ધારણ કરી સારા મુહૂર્તે ગજરત્ન ઉપર વેસી, દિશાઓને તાબે કરવાને નીકળ્યા હતા. તેમની સાથે સેનાપતિ દંડરત્નને લઈને આગળ ચાલ્યો હતો. તે શિવાય સર્વ ઉપદ્રવને હરનાર પુરોહિતરત્ન, દરેક મુકામે સ્નાનપાન તથા મુકામની સગવડ કરી આપનાર મૃહિરત્ન, છાવણી વિગેરેની મદદ કરનાર વર્ધકિરત્ન, ઉપર તથા નીચે રક્ષણ કરનાર છત્રરત્ન તથા ચર્મરત્ન, અને અંધકારમાં રક્ષણ કરનારા મણિ અને કાંકણીરત્ન સગર ચક્રીની સાથે ચાલ્યા હતા.

વીનું આસન કંપી ચાલ્યું, અને તે દેવી એક હજાર ને આઠ રત્નના ઘડા તથા બીજી ઉત્તમ ભેટો લઈ, સગર-ચક્રીની પાસે હાજર થઈ. સિંધુદેવીને તાબે કરી, ચક્રવર્તી ઇશાન દિશા તરફ કુચ કરી, વૈતાદ્ય પર્વતના દક્ષિણ ભાગમાં આવ્યા હતા. ત્યાંના નાયક વૈતાદ્ય કુમારને તાબે કરી, તમિસ્લા નામની ગુફા પાસે આવ્યા હતા, ત્યાં તેણે કૃતમાલ નામના દેવને તાબે કરી દીધો હતો. પછી પોતે ત્યાં રોકાઈને પશ્ચિમ દિશાના સિંધુના નિષ્કૂટને જીતવા પોતાના સેનાપતિને અરધી સેના લઈ મોકલ્યો હતો.

સેનાપતિ ચર્મરત્નથી સિંધુને ઉતરી યવનદ્વીપમાં આવ્યો, અને ત્યાં રહેલા જુદીજુદી જાતના મ્લેચ્છ લોકોને તેણે શિક્ષા કરી હતી. તે શિવાય કચ્છ દેશના નાયકોને તાબે કરી, જાતજાતની ડંચી ભેટો લઈ, સિંધુ ઉતરી તે પાછો ચક્રવર્તીની પાસે આવ્યો, અને તે વધી ભેટો તેણે ચક્રવર્તીને અર્પણ કરી હતી.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ સગર ચક્રવર્તીનો જન્મ કઈ નગરીમાં અને કયા વંશમાં થયો હતો ? ૨ સગરચક્રીનો જન્મ કયા માંસમાં અને કઈ તિથિએ થયો હતો ? ૩ સગરચક્રીનાં માતા પિતાનાં નામ શું હતાં ? ૪ જિતશત્રુ રાજા સગરને શું થતા હતા ? ૫ જિતશત્રુ રાજાએ સગરને કેવી પદ્ધતિ આપી

પાઠ ૮૩ મો.

સગર ચક્રવર્તી ભાગ ૨ જો.

સગરે એક વચ્ચે તમિસ્ત્રા ગુફાનાં દક્ષિણ દ્વારનાં કમાડ ઉઘાડવાની સેનાપતિને આજ્ઞા કરી, તેથી સેનાપતિએ દંડરત્નથી તે દ્વાર ઉઘાડી દીધાં હતાં. પછી સગરે હાથી ઉપર મણિરત્ન મુકી, પ્રકાશ પાઢી, તે ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો હતો; ત્યાં વર્દકિરત્નની મદદથી નિમ્નગા અને ઉમ્નગા નામની બે નદીઓ ઉતરી સગર રાજા ગુફાની બાહર નીકળ્યા. તે વચ્ચે આપાત નામના બિલ્લ લોકોએ ચક્રવર્તી ઉપર હુમલો કર્યો હતો, પણ તેઓને સગરે ક્ષણવારમાં તાલે કરી દીધા હતા. તે આપાત જાતના બિલોની ઉપાસનાથી મેઘકુમારોએ ચક્રી ઉપર વરસાદનું તોફાન મચાવ્યું, તેને ચક્રીએ ચર્મરત્ન અને છત્રરત્નથી દૂર કરી દીધું હતું. છેવટે તેઓને પણ હારી જઈ ચક્રીને શરણ આવવું પડ્યું હતું, અને પોતે કરેલા અપરાધની ક્ષમા માગી હતી. ત્યારપછી ચક્રીએ સિંધુના પશ્ચિમ નિષ્કૂટને જીતવા સેનાપતિને મોકલ્યો, અને પોતે ત્યાંજ મુકામ નાખી રહ્યા.

તે પછી સગરચક્રી રેશનમાં રહેલા હિમાલયના દેવને જીતીને રૂષભકૂટ પર્વતે ગયા હતા, અને તે પર્વતના પૂર્વ ભાગ ઉપર “ આ અવસર્પિણી કાલમાં હું સગર નામે

શિક્ષાવાળા ઘોડા ઉપર બેસી ફરવા નીકળ્યા હતા. તે તોફાની ઘોડો સગરને લઈ આકાશમાં ડહીં. એક મોટા જંગલમાં દોડી ગયો, ત્યાં સગરરાજા ઘોડાની લગામને મુકી કવજે રાखी તેની ઉપરથી કુદી પડ્યા હતા. પછી ચક્રી પગે ચાલી આગલ ગયા, ત્યાં એક મોટું સરોવર જોવામાં આવ્યું, તેમાં ન્હાઈ, પાણી પી તેને કીનારે આસન કીધું, ત્યાં એક સુંદર સ્ત્રી જોવામાં આવી હતી. તે સ્ત્રી વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર આવેલા ગગનવલ્લભ નામના નગરના એક વિદ્યાધર રાજા સુલોચનની સુકેશા નામની પુત્રી હતી, તેને જોતાંજ સગરરાજાને મોહ ઉત્પન્ન થયો હતો. તેવામાં કોઈ સેવકે આવી સગરરાજાને જણાવ્યું કે આ સુકેશા આજથી તમારી સ્ત્રી છે, તેની રક્ષા કરો. રથનૂપુર નગરના રાજા પૂર્ણમેધે પરણવાને મોટે આ સુકેશાની માગણી કરી હતી. તેના પિતાએ પૂર્ણમેધને સુકેશાને આપી નહીં, એટલે પૂર્ણમેધે સુલોચનને મારી નાખ્યો, એટલે આ સ્ત્રીનો ભાઈ સહસ્રલોચન તેને લઈને અહીં છુપી રીતે રહ્યો હતો. તે આજે તેને તમારો મેળાપ થયો. પછી સહસ્રલોચન આવી, તે સુકેશાને સગરરાજાની સાથે પરણાવી હતી. ત્યાંથી સગરરાજા વૈતાલ્ય ગિરિ ઉપર આવેલા ગગનવલ્લભ નગરમાં આવ્યા હતા, અને સહસ્રલોચનને તેના રાજ્ય ઉપર બેસારી વિદ્યાધરોનો સ્વામી કર્યો હતો, અને પછી પોતે પાછા વિનીતાનગરીમાં આવ્યા હતા. તે વચ્ચે જોકોએ મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. જ્યારે સગર ચક્રવર્તી

जंगलमां आवी चड्या हता ? जंगलमां सरोवरने कांटे
 शं जोयुं हतुं ? सुकेशा कोण हती ? अने कोनी पुत्री
 हती ? तथा सुकेशाना पिता सुलोचनने शं थयुं हतुं ?
 अने तेनो भाइ सहस्रनयन तेने जंगलमां शा माटे लाव्यो
 हतो ? १२ सगरचक्री ते सुकेशाने परणी क्यां गया
 हता ? १३ सुकेशाना भाइ सहस्रलोचनने चक्रीए शं
 कर्युं हतुं ? चक्रवर्त्ति महाराणी सुकेशाने लइ विनीता
 नगरीमां आव्या, ते पछी देवताओए शं कर्युं हतुं ? अने
 चक्रवर्त्तिपणाना अभिषेकनो महोत्सव क्यां सुधी चा-
 ल्यो हतो ?

शिक्षके नीचेना शब्दोनी समजूति आपवी.

उपासना, अवसर्पिणीकाल, नवनिधि, समृद्धि, अ-
 वली शिक्षावाळा, अभिषेक.

पाठ ८४ मो.

सगर चक्रवर्त्ति—भाग ३ जो.

सगरराजाने वधी मळी चोसठ हजार स्त्रीओ हती.
 तेओनाथी साठ हजार पुत्रो थया हता. तेमां सौधी मोटो

જંગલમાં આવી ચઢ્યા હતા ? જંગલમાં સરોવરને કાંઠે શું જોયું હતું ? સુકેશા કોણ હતી ? અને કોની પુત્રી હતી ? તથા સુકેશાના પિતા સુલોચનને શું થયું હતું ? અને તેનો ભાઈ સહસ્રનયન તેને જંગલમાં શા માટે લાવ્યો હતો ? ૧૨ સગરચક્રી તે સુકેશાને પરણી ક્યાં ગયા હતા ? ૧૩ સુકેશાના ભાઈ સહસ્રલોચનને ચક્રીએ શું કર્યું હતું ? ચક્રવર્તિ મહારાણી સુકેશાને લઈ વિનીતા નગરીમાં આવ્યા, તે પછી દેવતાઓએ શું કર્યું હતું ? અને ચક્રવર્તિપણાના અભિષેકનો મહોત્સવ ક્યાં સુધી ચાલ્યો હતો ?

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતિ આપવી.

ઉપાસના, અવસર્પિણીકાલ, નવનિધિ, સમૃદ્ધિ, અવલી શિક્ષાવાળા, અભિષેક.

પાઠ ૮૪ મો.

સગર ચક્રવર્તિ—ભાગ ૩ જો.

સગરરાજાને વધી મઠ્ઠી ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓ હતી. તેઓનાથી સાઠ હજાર પુત્રો થયા હતા. તેમાં સૌથી મોટો

ભરતે આ ગિરિને આઠ આઠ પગથીયાં કરેલાં છે, તેથી
 આ ગિરિનું નામ અષ્ટાપદ પડ્યું છે. એ બધી હકીકત
 પોતાના મંત્રિઓ પાસેથી જાણી લીધી. પછી તેમણે ત્યાં
 ભરતના જેવું બીજું એક મોટું ચૈત્ય કરાવાની ધારણા ક-
 રી. સર્વે એકઠા થઈને દંડરત્ન હાથમાં લઈ, ચાર હજાર
 ગાઉ સુધી ડુંડી એક મોટી खाइ खोदवा માંડી. જ્યારે
 આવી ડુંડી खाइ खोदवा માંડી, એટલે નીચે આવેલા ના-
 ગ કુમાર દેવતાના મંદિરો ભાંગવા લાગ્યાં. તે મોટો ઉપ-
 દ્રવ જોઈ, નાગલોકોમાં ભારે ત્રાસ થઈ ગયો, એટલે ના-
 ગકુમારોનો રાજા જ્વલનપ્રભ બાહર આવ્યો, અને તેણે
 સગરના કુમારોને સમજાવી તેમ કરતાં અટકાવ્યા. ત્યારે
 જન્હુએ કહ્યું કે, અમારા પૂર્વજના આ જુના પર્વતને અચલ
 કરવા માટે અમારો પ્રયત્ન હતો, તે છતાં આ દંડરત્નની
 મોટી શક્તિથી તમને નુકશાની થઈ હોય તો ક્ષમા કરો,
 અમે ફરીથી તેમ કરીશું નહીં. પછી નાગરાજ શાંત થઈ
 પાછો ગયો. પછવાડે તે खाइ पाणीથી પૂસ્વાનો વિચાર
 કરી, તેઓ ગંગા નદીને ત્યાં લાવ્યા, અને તેનાથી તે
 खाइ पूरवा માંડી. જન્હુકુમાર ગંગા નદી રેવેલી ત્યાં આ-
 વ્યો, તેથી ગંગાનું “ जान्हवी ” એવું નામ પડ્યું. ગંગા-
 ના જલથી પાછી નાગકુમારોને મોટી હરકત થઈ, એટલે
 નાગરાજ જ્વલનપ્રભ કોપથી બાહર આવ્યો, અને પોતાની
 શ્વેરવાળી દ્રષ્ટિથી સગરના સાઠ હજાર કુમારોને વાળી
 ભસ્મ કરી દીધા, તેથી ચારે તરફ હાહાકાર થઈ રહ્યો. આ

घरमांथी मने तेवो अग्नि मंगावी आपो, जेथी मारो पुत्र
जीवतो थाय.

पछी सगरराजाए तेने समजाव्यो के, अरे भाइ !
तेवुं घर कोइनुं पण होय नहीं. दरेक माणसने माथे काळ फरे
छे, मोटे तारे पुत्रनो शोक करवो न जोइए. पछी ब्राह्म-
णे सगरराजाने जणाव्युं के, राजा ! तमें बीजाने बोध
आपो छे, पण जो तमारे तेवो अनुभव थाय, तो आवो
बोध याद राखजो. पछी तेणे कहं के, राजा ! तमारा
साठ हजार पुत्रो बळीने भस्म थइ गया छे, अने तमारा
सामंत, मंत्रि विगेरे मरवाने तैयार थता हता, तेमने धी-
रज आपवानी खातर आ वधो देखाव करवामां आव्यो
छे. राजा सगर ते सांभळी घणो खेद पाम्या हता. तेने
ब्राह्मणरूपे थयेला ते इंद्रे राजानो मोह तोडवाने मोटे के-
टलाएक दाखला आप्या हता, जेथी सगरराजानो शोक
समाइ गयो हतो. पछी अष्टापद पर्वतनी आसपास रहे-
नारा लोकोए आवी फरीयाद करीके खाइने पूरतां वा-
हेर उछळेली गंगा नदी अमारा गामडानो नाश करे छे.
पछी सगरे पीताना मोटा पुत्र जन्हुना भगीरथ नामना
पुत्रने आज्ञा करी हती के, पुत्र ! तुं दंडरत्न लइने त्यां
जा, अने तेवडे गंगाने खेंची पूर्व समुद्रमां मेळवी दे.
पितामहनी आज्ञार्थी भगीरथ अष्टापद गिरि पासे आव्यो
अने अष्टम तप करी, तेणे नागकुमारोना राजा ज्वलनप्र-
भने प्रसन्न करी, तेनी रजा लइ गंगाने दंडरत्नथी

શિક્ષકે નીચેના શબ્દોની સમજૂતી આપવી.

શસ્ત્રકલા, નિપુણ, વિહાર, સ્વેચ્છા, ભવિતવ્યતા, પૂર્વજ, દેહ પ્રમાણવાળી, ઉપદ્રવ, અચળ, સામંત, મંડલેશ, અગ્નિહોત્રી, મંગલિક, પિતામહ, પ્રસન્ન.

પાઠ ૮૫ મો.

સગરચક્રી ભાગ ૪ થો.

ભગીરથે પોતાના બ્હી ગયેલા સાઠ હજાર કાકાઓનાં અસ્થિને ગંગાના જલમાં નાખી પવિત્ર કર્યાં હતાં. તે રીવાજ હજુ સુધી લોકોમાં ચાલે છે. જ્યારે ભગીરથ ત્યાંથી પાછો ફર્યો, ત્યારે રસ્તામાં એક જાડની નીચે રહેલા કેવળી તેના જોવામાં આવ્યા હતા. કેવળીને નમસ્કાર કરી ભગીરથે પુછ્યું હતું કે, મારા કાકા એકી સાથે કેમ મૃત્યુ પામ્યા ? તેના ઉત્તરમાં ત્રણ કાળને જાણનારા કેવળી ભગવાને^૧ કહ્યું કે, ભગીરથ ! પૂર્વે એક મોટો સંઘ તીર્થયાત્રા કરવાને નીકળ્યો હતો. તે નજીકના^૨ કોઈ ગામમાં કુંભારના ઘરની પાસે ઉતર્યો. સંઘની સાથે

૧ શત્રુંજય મહાત્મ્યમાં અજિતનાથ પ્રભુએ સગર ચક્રવર્તીને કહ્યું છે, એન લખેલ છે. ૨ શત્રુંજય મહાત્મ્યમાં એક લુટાર ટોળી હતી, તેમાં એક કુંભાર હતો, इत्यादिक रूपे લખેલ છે.

કરી, અને દીક્ષા આપવાની પ્રાર્થના કરી. પ્રભુએ તે વાત માન્ય કરી, છટલે ભગીરથે પોતાના પિતામહનો નીકળવાનો મોટો વરઘોડો ચઢાવ્યો, અને પ્રભુની પાસે આવી, તેમને મુનિનો વેષ અપાવ્યો. સગરરાજાએ જ્યારે દીક્ષા લીધી. ત્યારે તેની સાથે સામંત અને વીજા મંત્રીઓ પણ દીક્ષા લીધી હતી. પછી પ્રભુએ દેશના આખી સગરરાજા વિગેરેને સાથે લઈને ત્યાંથી વિહાર કર્યો હતો, અને ભગીરથ વિગેરે રાજાઓ અને દેવતાઓ પોતપોતાને ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા હતા.

સગર ચક્રવર્તી પ્રભુની સાથે રહી વાર અંગ ભળ્યા હતા. તેમણે સારી રીતે ચારિત્રને પાઢ્યું હતું. “ હું ચક્રવર્તી અને તીર્થંકરનો ભાઈ છું, ” એવો તેમણે કદી પણ ગર્વ રાખ્યો ન હતો, અને ભારે આકરા પરીપદ સહન કર્યો હતાં. સગરરાજાએ પાછલથી દીક્ષા લીધી હતી, પણ તપસ્યા અને મળતરના ભારે ગુણથી તેઓ મોટેરા મુનિઓથી પણ અધિક થઈ પડ્યા હતા. છેવટે યાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી તેમણે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ ભગીરથે પોતાના કાકાઓનાં અસ્થિ શેમાં ના-
ખ્યાં હતાં ? ૨ ભગીરથ ગંગા ળાવી પાછા ફર્યા, ત્યારે
રસ્તામાં તેમણે કોને જોયા હતા ? અને તેમણે શું પુછ્યું

કદિ લુચી ખિન્ના હોય, તોપણ સાધુએ પ્રમાણથી અધિક સ્વાદી નહીં; કારણ કે, હૃદ ઉપરાંત સ્વાદાથી પણ વિકાર ઉત્પન્ન થાય, અને શરીરને જાડા વિગેરેની પીડા થઈ પડે છે. આ અતિમાત્રાહાર નામે આઠમી ગુપ્તિ છે.

સ્નાન, વિલેપન અને ધૂપે કરી શરીરને સુંદર કરવું, નસ સમારવા, દાંત સાફ કરવા, કેશમાં તેલ નાખવું, કપાળે તિલક કરવું, આંખમાં કાજલ સારવું, મુકોમલ કરવા વાસ્તે હાથ, પગ વિગેરે શરીરના અવયવને તેલ અથવા સાબુથી મસલવાં—આ પ્રમાણે શરીરનો શણગાર ન કરે, આ વિભૂષણાદિ નામે નવમી ગુપ્તિ છે.

આ નવ પ્રકારની ગુપ્તિ તે બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે છે, તેથી સાધુ સિવાય વીજા બ્રહ્મચારીએ પણ આ નવ વાદ સાચવવી જોઈએ.

સારાંશ પ્રશ્નો.

૧ બ્રહ્મચર્યની કેટલી ગુપ્તિ છે ? ૨ ગુપ્તિ ઇટલે શું ? ૩ નવ ગુપ્તિનાં નામ આપો. ૪ વસ્તી નામની ગુપ્તિમાં સ્ત્રીના કેટલા પ્રકાર લેવા ? ૫ સ્ત્રી, પશુ, અને પંડક એ શું ? તે સમજાવો. ૬ સ્ત્રીઓની સાથે એક આસન પર બેસવું, તે કઈ ગુપ્તિ ? ૭ કથા નામની ગુપ્તિ વિષે

જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી.

જૈન ધર્મ વાંચનમાઝાની પહેલી ચોપડીના વિદ્વાન
મુનિરાજો અને ન્યુસપેરવાઝાઓના અભિપ્રાયો માં-
હેના થોડા અભિપ્રાયો અહીં આપેલા છે.

શિયાજી વિજય

તા. ૧૮-૮-૦૬.

જૈન ધર્મના તેમ જિતરને પણ એ ધર્મનું શરૂઆતનું
સારું જ્ઞાન મળે, એવું પ્રાચીન સિદ્ધાંતો સાથેનું વાંચનમા-
ઝાની શૈલી ઉપર લખાણું આ ઉત્તમ પુસ્તક અમને
પાલીતાણાના જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ તરફથી મળ્યું
છે, ને તેની મુંદર છાપ ઉંચા કાગળોના મોટા કદનાં
એકસો સાઠ પાનાં તથા પાકાં કાપડી પુંઠાં છતાં છ
આનાની કીમતે એક અમૂલ્ય પુસ્તક છે. દરેક જૈન ઘરમાં,
તેમ વાઙ્કના હાથમાં રાખવા જોગ છે. પર્યુસણના તદ્દે-
વારોમાં પ્રભાવના આપી, જ્ઞાન વસ્તુ વાઙ્કને મેટ અપાય,
તો યજ્ઞીજ યોગ્ય શરૂઆત અને સરખાવત યજ્ઞ.

વાક્ય રચનાથી મુશ્કેલ કરી નાખે છે, તેવું આ પુસ્તકમાં થયેલ નથી. બલકે બાલકોને તુરત સમજાય, એવી વ્યવહારમાં વપરાતી ભાષા રાખવામાં આવી છે. ઉપર દર્શાવેલ કારણોથી આ પુસ્તકને અમે આવકાર આપીએ છીએ. તેની સાથે તેના લેખકને તેમજ પ્રગટકર્તાને અભિવંદન આપીએ છીએ.

છી. સેવક,

CHUNILAL CHHAGANCHAND.

ઓનરરી મેનેજર,

શ્રી રત્નસાગરજી જૈન વિદ્યાશાળા.

મુંબઈ સમાચાર.

નવીન પદ્ધતિ ઉપર તૈયાર કરવામાં આવેલી શ્રી જૈન ધર્મની પહેલી ચોપડી—પાલીતાણા સ્વાતેના શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ તરફથી શ્રી જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી પ્રગટ કરીને શાળામાં શીખતા વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક જ્ઞાન જાણવા માટે ઠીક સગવડતા કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તકની યોજના એવી સુગમ રીતે કરવામાં આવી છે કે, સાધારણ ભાષાજ્ઞાન ધરાવનારા ગુજરાતી પાંચમા ધોરણ સુધીના જૈન વિદ્યાર્થીઓ પોતાના ધર્મનાં પ્રાથમીક તત્ત્વો

કેઢવળી પુસ્તક ૧૮ સું, અંક ૧૧ સો,
સંવત ૧૯૬૨ ભાદરવો.

શ્રી જૈન ધર્મની પહેલી ચોપડી—પાલીતાણાના જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. કિમ્મત રૂ. ૦-૬-૦ છે, તે પુસ્તકના પ્રમાણમાં ઘણીજ ઓછી છે. લીપી વાઢવોધ છે, અને ભાષા સુગમ છે. વાઢકોને અને અન્યને પણ જૈન ધર્મ સંવંધી કાંઈ જ્ઞાન આપવાની તથા સ્વાસ કરીને નીતિ ધર્મ સમજાવવાની ઇમાં વ્યવસ્થા ઉત્તમ છે. ધર્મના પ્રસાર માટે વાઢકોના હાથમાં સહેલથી આપી શકે, અને તેઓ સહેલથી સમજી શકે, ઇવાં પુસ્તકોની ઘણી અગત્ય છે. જૈન ધર્મની શાઢાઓમાં વલાવવાને આ પુસ્તક ઉપયોગી થશે, ઇમ લાગે છે.

જૈનોદય પુસ્તક ૧ લું અંક ૧૨ સો આશ્વિન.

શ્રી જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી—આ પુસ્તક શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ તરફથી તેમની ઉચ્ચ શ્રેણીની વાંચનમાઢાના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે વાઢવોધ લિપિમાં વહાર પઢેલ છે. સદરહુ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં લખેલ છે કે—“ ગ્રંથાવઢીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જૈનોના દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, અને કથાનુયોગના ગ્રંથો અને જૈન સાહિત્ય વાંચવા તરફ અભિરુચી ઉપજાવવી તે છે. ” આ

જોવા સ્વરીદવા સ્વાસ આગ્રહપૂર્વક મલામણ છે. इत्यलम्.

શાંતિ.

આ વર્ગનાં કાર્યોને શ્રીમંતોણ સહાયભૂત થવું જરૂરનું છે.

નિકપરાથી મુનિ નીતિવિજયજીના ધર્મલાભ.

વી. સ. ૨૪૩૩ માગશર વદી ૧૦ સોમવાસરે.

જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી—ઉપરોક્ત પુસ્તક પણ ઉપરોક્ત વર્ગ દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલું અમને અભિપ્રાયાર્થે મલેલ છે, જે સ્વીકારતાં હર્ષ થાય છે.

વર્ગનો પ્રયત્ન યોગ્ય છે. ચાલતા સમયની સ્વામી આ પુસ્તકથી પુરાઈ છે. વિદ્વાન મુનિ મહારાજો વિ. ની. સંપતિથી કાર્ય કેવું થાય છે, તેનો નમુનો આ પુસ્તક છે.

આસ્તિક જૈન અભ્યાસીને ધર્મજ્ઞાનના ઉત્તમ સાધન રૂપ છે. જૈન શૈલિથી વિરુદ્ધ એક વાક્ય પણ અંદર નથી, જે વાતનું માન ચારિત્રવિજયજી મહારાજને આભારી છે. રીજા ભાગો જલદી વહાર પાડી, જૈન વર્ગને આશ્રય આપવાની ઉત્તમ તક છે.

વધારેમાં પુસ્તક સંતથી છપાયેલ જેથી શુદ્ધિ પત્રક નથી, એ પણ વર્ગની ચડતી દશાનું કારણ છે.

શ્રી પાર્શ્વજીન પ્રણમ્ય:

પાટણ સ્વેતરવાશીપાઢા,

આશો શુદ્ધ ૪ શનીવાર.

શ્રી પાટણથી મુનિ મોહનવિજયજી તથા ચારિત્રવિજયજી આદિ ઠાણાઓ જોગ. મુ. પાલીતાણા મધ્યે દેવગુરુ ભક્તિકારક પ્રભાવક સુશ્રાવક શિવજીભાઈ દેવશી આદિ ચર્ચના મેમ્બરો જોગ ધર્મલાભ પહોંચે.

વિશેષમાં તમારા તરફથી શ્રી જૈન ધર્મ પહેલી ચોપડી મળી છે, જેમાંના દરેક પાઠના વિષયો પટલા ઉપયોગી છે કે, આ ચોપડી દરેક પાઠશાળામાં ગ્રહણ કરવામાં આવે તો, હાલના જમાનાના ઉછરતી વયના યુવાન બાલકો ઘણું સારું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરે, એમ હું સ્વાતંત્રીથી કહી શકું છું. મુંબઈની જૈન કોન્ફરન્સ તરફથી જૈન સીરીઝ તૈયાર કરવા માટે જે આર્ટીકલ પ્રગટ થયો છે, તે આર્ટીકલના સંબંધમાં કોન્ફરન્સના સેક્રેટરીઓ જૈન સીરીઝ તૈયાર કરવામાં આવી ચોપડીનો સમાવેશ કરશે, તો તે અતિ શ્રેય ગણાશે. આવી પ્રથમની પહેલી ચોપડી માફક ધોરણોને અનુસાર વીજી ચોપડીઓ વધાર પાટવાને આ વર્ગ શક્તિમાન થાઓ, એમ હું અંતઃકરણથી ઇચ્છું છું.

એજ. દેવદર્શને યાદ કરશે, ધર્મ સાધના વિશેષે કરતા રહેશે. મીતિ સદર.

MUNI MOHAN V.

Khetarwasi Pada, Patan.

